

15.

ВАСЕЉЕНСКИ САБОРИ

Ера васељенских сабора, како се понекад назива период црквене повести између IV и VIII века нове ере, вероватно представља једну од најзначајнијих епоха у послеапостолској историји хришћанства. То из разлога што су се у овом временском периоду искристалисала сва главна учења које данас заступа већи део савременог хришћанског света – посебно Римокатоличка и Православна црква. Кроз читаву историју верског покрета којег је основао Исус Назарећанин, црквени сабори (свеопшти – васељенски, или локални – помесни) били су сазивани и одржавани из разлога решавања одређених верских спорова или јаснијег дефинисања хришћанских догми (веровања). Но, пре него што пређемо на сагледавање историјских прилика које су довеле до сазивања васељенских сабора, као и описивање самог њиховог тока и последица донесених одлука, желим да кажем неколико речи и о првом црквеном (апостолском) сабору одржаном средином првог века у Јерусалиму, као и о неким спорним учењима која су се јавила након њега – против којих су апостоли, као и њихови наследници, водили бескомпромисну духовну борбу.

Први (апостолски) црквени сабор у Јерусалиму

Основни проблем који је изашао на површину у првековној Цркви, те који је и довео до сазивања првог сабора на коме је учествовала већина апостола, настао је као резултат питања: да ли пагани обраћени на хришћанство морају да, зарад свог спасења, попут старозаветних Израјљаца прихвате Мојсијев закон и да га се придржавају – или он за њих није обавезујућ?

Познато је, наравно, да је на самом почетку хришћанске ере, 30-тих година првог века, као и више од једне деценије касније, хришћанска Црква била сачињена готово стопроцентно од преобраћеника из јудаизма (тј. вере Старог завета). Христос, као и сви његови апостоли су по националности били Јевреји. Такође, и сви они који су слушали Петрову проповед на дан Педесетнице (дан силаска Светога Духа) били су Јевреји или прозелити (нејевреји који су раније прихватили Стари завет тј. јеврејску веру и све њене обичаје). Неки од верских обреда који су се подразумевали међу Израјљцима били су обрезање мушке деце осмог дана по рођењу (или обрезање пагана у моменту прихватања јеврејске вере), потом тзв. чиста и нечиста јела, светковање годишњих празника (нпр. пасхе, бесквасних хлебова, педесетнице, празника сеница, трубног спомена, велики дан очишћења) као и седмичног дана од одмора – суботе.¹ Бог је стриктно заповедио да се свих ових закона народ придржава – увек и свагда. У време док је Христос ходио

¹ О установљењу ових празника и обредних радњи више у: 1. Мојс. 17. гл; 2. Мојс. 20. гл; 2. Мојс. 31:13-17; 3. Мојс. 11. и 23. гл; 4. Мојс. 28-29. гл; 5. Мојс. 5: 12.

земљом, учитељи закона (књижевници и фарисеји) су проповедали веома доследно извршавање законских одредби (па чак, у много чему, превазилазили законске оквире и уводили сопствена правила која су обдржаваће закона чинила много тежим него што се то изворно подразумевало). Сам Господ Исус Христос се апсолутно доследно придржавао старозаветног закона – и ни једном није прекршио ниједну Божију заповест – почев од свога обрезања (које је учињено након Његовог рођења), па све до поштовања свих одредби укључујући и светковање празника и држање дана од одмора (суботе). Свих ових прописа су се придржавали и Његови ученици, који су стриктно извршењу Божије заповести чак подредили и своју љубав коју су гајили према страдању Исусу, тако што нису довршили његов укуп у складу са обичајима – због отпочињања суботног дана од одмора (Мк. 15:44 - 16:1; Јн. 19:38-42). Наравно, пример својим ученицима у обдржавању целокупног Божијег Закона, као што сам већ напоменуо, био је сам Господ Христос који је за себе рекао:

„Не мислите да сам дошао да разрешим закон и пророке; нисам дошао да разрешим него да испуним.“ (Мт. 5:17).

Овакво обдржавање закона од стране Исусових ученика настављено је и након Његовог вазнесења на небо. Први хришћани (сви пореклом Јевреји) су наставили са заједничким молитвама у дворишту јерусалимског храма (попут осталих Јевреја), иако је у тренутку Христове смрти завеса која је растављала „светињу“ од „светиње над светињама“ била са Божије стране поцепана (као знак престанка важности старозаветног жртвеног и богослужбеног система). Наставили су и да приносе жртве за очишћење (Дела ап. 21:17-26), да обрезају своју децу, светкују празнике, разликују чиста од нечистих јела и придржавају се дана од одмора – суботе. Чак су сматрали, очигледно погрешно разумевајући Христове речи о великом послању¹ – да њихово проповедање треба да буде усмерено само ка Јеврејима из отаџбине и расејања, али не и према осталим народима. Овакво неправилно деловање је уследило на основу погрешног схватања Његових изјава из периода пре распећа, чију су важност „продужили“ и на период након васкрсења.

Ево неких од изјава које је Исус изрекао апостолима у току свог месијанског послања међу Израјљцима:

„Ову дванаесторицу посла Исус заповедивши им: **не идите многобошцима**, и у град самарјански не улазите; него радије **идите изгубљеним овцама дома Израјљева**.“²

„И изашавши оданде Исус се повуче у крајеве Тира и Сидона. И гле, жена Хананејка изиђе из оних крајева и повика говорећи: смилуј се на мене, Господе, сине Давидов, моју ћерку демон тешко мучи. А он јој не одговори ни речи. Тада приступише његови ученици и мољаху га говорећи:пусти је,

1 О Христовој заповести о „великом послању“ читамо у следећим стиховима: „Тада приђе Исус и рече им: мени је дана сва власт на небу и на земљи. Зато идите и начините **све народе** мојим ученицима, крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа, учећи их да држе све што сам вам наложио; и ево ја сам с вама у све дане до свршетка света.“ Матеј 28:18-20. Нагласак мој.

2 Матеј 10:5. Нагласак мој.

јер виче за нама. Али он одговори и рече: **ја сам послан само изгубљеним овцама дома Израиљева.**¹

Такође, апостоли су на дан силаска Светог Духа имали сасвим другачију представу о томе шта се то управо дешава – као и шта ће се ускоро десити, за разлику од онога што је Господ касније објавио – а поготово посредством апостола Павла. У складу са својим чврстим ишчекивањем поновног доласка Месије са небеса и успостављања царства над Израиљем (Дела ап. 1:6), сматрали су да је силазак Божијег Духа само предзнак скоре катаклизме грешног земаљског поретка уз помоћ Божје интервенције и природних катастрофа.² Из тог је разлога, сматрали су, требало што хитније објавити еванђеље да је Исус Месија свим Јеврејима широм света. Међутим, обраћењем фанатичног фарисеја Савла (касније ап. Павла) у хришћанство, ствар почиње лагано да се мења. Овај апостол је поред својих проповеди усмерених ка својој сабраћи по телу – Израиљцима, почео да проповеда и необрезаним многобошцима. Њему је Господ објавио истину која је раније била скривена, а гласила је да је Христос умро за грехе читавог човечанства, а не само за грехе јеврејског народа – коме је и сам по телу припадао. Овај апостол у посланици Ефесцима пише о овој теми овако:

„Зато се сећајте да сте некада ви, по телесном пореклу многобошци, који се руком учињеног назови обрезања на телу називате необрезање, у оно време били без Христа, отуђени од израиљског друштва, без удела у обећаним заветима, немајући наде, и без Бога у свету. *А сада сте се у Христу Исусу ви, који сте некада били далеко, приближили Христовом крвљу.* Јер он је наш мир, он је оба дела саставио у једно (...) *Тако, дакле, нисте више туђинци и дошљаци, него сте суграђани светих и домаћи Божији.* (...) Оданде читајући можете да разумете моје схватање у **Христовој тајни**, која у другим нараштајима није била обзнањена људским синовима као што је **сада Духом откривена** његовим светим апостолима и пророцима: *да су многобошци у Христу Исусу сунаследници*, и припадници истог тела, и заједничари у обећању кроз еванђеље.“³

Ипак, није било лако да први хришћани (по телесном пореклу Јевреји) прихвате чињеницу да спасење припада и многобошцима а не само онима који су представљали телесно потомство Авраама, Исаака и Јакова. То доказује пример и самога апостола Петра. Наиме, иако је било протекло десетак година од оснивања Цркве и силаска Светог Духа, хришћани не само да нису примали у своје редове обраћенике из паганства (необрезане) већ им нису ни проповедали еванђеље:

„Они пак који беху расејани због гоњења, покренутог против Стефана, прођоше све до Финикије, и Кипра, и Антиохије, *не објављујући реч ником другом него само Јудејима.*“⁴

1 Матеј 15:21-24. Нагласак мој.

2 Види говор апостола Петра записан у Делима апостолским 2:16-21, који је изрекао тумачивши древно предсказање пророка Јоила из 2:28-32.

3 Посл. Ефесцима 2:11-14, 19; 3:4-6. Нагласак мој.

4 Дела ап. 11:19. Нагласак мој.

Из разлога што је евангелизација пагана, у складу са Господњим науком, морала да отпочне, Он је апостолу Петру послао у сну једно виђење – које је имало за циљ да поруши зид који је до тада растављао Израилце (и дотадашњу Цркву) од припадника многобожачких народа. Тај зид је био веома јак. Састојао се од веома тврдог материјала вековних јеврејских обичаја и традиције, као и непотпуног разумевања Божијих заповести које су, у Старом завету, углавном биле упућиване само Јаковљевом потомству. Заповести о разликовању чистих и нечистих јела, жртвовању животиња, празницима и суботама биле су упућене само Израилцима и нису се односиле на многобожачке народе. Божије заповести које су се односиле на напред побројане одредбе увек су почињале речима:

„И рече Господ Мојсију и Арону говорећи им: **Кажите синовима Израилевим** и реците: ово су животиње које ће те јести између свијех животиња на земљи.“¹

„Још рече Господ Мојсију говорећи: **Заповједи синовима Израилевијем**, и реци им: приносе моје, хлеб мој, жртве што ми се сажиху за угодни мирис, пазите да ми приносите на вријеме.“²

„И Мојсије сазва **сав народ Израилев**, и рече им: **чуј Израилу уредбе и законе**, које ћу данас казати да чујете, да их научите и држите их и творите. (...) Држи дан од одмора и светкуј га, као што ти је заповједио Господ Бог твој. (...) **И памти да си био роб у земљи Мисирској**, и Господ Бог твој изведе те оданде руком крјепком и мишицом подигнутом. **Зато ти је Господ Бог твој заповједио да светкујеш дан од одмора**.“³

Из разлога што се Господ Бог, творац неба и земље, кроз историју обраћао само њима као свом народу, Јевреји су искључиво своју нацију сматрали достојном небеског царства, док су незнабошце називали псима и недостојнима Божије милости и благонаклоности. Апостол Петар, који се још увек чврсто држао старозаветних закона и прописа, није одмах могао да се помири са чињеницом да његови ставови у погледу религије, које је заступао, нису били у потпуности исправни. Ево како нас Писмо извештава о догађајима који су довели до потпуне промене Петрових ставова:

„А један човек у Кесарији по имену Корнилије, капетан чете која се звала Италијанска, побожан и богобојазан са свим својим домом, који је давао многе милостиње народу и стално се молио Богу, виде око деветога часа јасно у виђењу анђела Божијег како уђе к њему и рече му: Корнилије. А он погледа на њега и уплашен рече: шта је, Господе? Рече му: твоје молитве и твоје милостиње уздигоше се до Бога и он их се сећа. И сад пошљи људе у Јопу и позови некога Симона који се зове Петар. Он је гост неког Симона кожара, чија је кућа крај мора. А кад оде анђеоло који му је говорио, од дозво двојицу својих слугу и једног побожног војника од оних који су стално били уз њега, па им каза све и посла их у Јопу.

1 3. Мојсијева 11:1-2. Нагласак мој.

2 4. Мојсијева 28:1-2. Нагласак мој.

3 5. Мојсијева 5:1, 12, 15. Нагласак мој.

А сутрадан, кад су они путовали и приближавали се граду, попе се Петар на кров око шестогачаса да се помоли Богу. У то огладне и хтеде да једе; али док су му припремали јело паде у занос и виде отворено небо и некакав суд како силази као велико платно, које се на своја четири краја спушта на земљу. *У њему беху све четвероножне животиње, и гмизавци земаљски, и птице небеске. И један глас му довикну: **устани, Петре, закољи и поједи.** Петар пак рече: **нипошто, Господе, јер никад нисам јео оно што је погано и нечисто.** И глас ће опет њему, по други пут: **што је Бог учинио чистим не називај поганим.** Ово се догодило трипут и одмах суд би узет на небо.*

А док је Петар у себи био у недоумици шта може да буде приказ који је видео, где, људи послани од Корнилија, напитавши Симонову кућу, стадоше пред вратима, зовнуше и питаху да ли је овде у гостима Симон звани Петар. И док је Петар још размишљао о виђењу, рече му Дух: види, три човека те траже; него устани, сиђи и иди с њима ништа не премишљајући, јер сам их ја послао. Тада Петар сиђе људима и рече: ево, ја сам кога тражите; због чега сте дошли? А они рекоше: капетан Корнилије, праведан и богобојазан човек, за кога сведочи сав јудејски народ, упућен је од једног светог анђела да те позове у свој дом и да чује шта ћеш му рећи. Тада их позва унутра и угости.

А сутрадан уста и оде с њима, и неки од браће из Јопе с њим. Сутрадан пак уђе у Кесарију. А Корнилије их је очекивао, сазвавши своју родбину и присне пријатеље. Када пак Петар уђе у кућу, Корнилије му пође у сусрет, паде пред његове ноге и поклони се. Тада га Петар подиже говорећи: устани; и ја сам само човек. И у разговору с њим уђе, те нађе многе окупљене, па им рече: **ви знате да Јудејину не приличи да се дружи с туђином и да долази к њему, али мени је Бог показао да ни једног човека не називам поганим или нечистим.** Зато сам и дошао без поговора, кад сте ме позвали. Питам стога: због чега сте ме позвали? И Корнилије рече: пре четири дана, баш у ово време, у девети час молио сам се Богу у својој кући, и где, човек у сјајном оделу стаде преда ме и рече: Корнилије, услышена је твоја молитва и Бог се сетио твојих милостиња. Пошљи стога у Јопу и позови Симона који се зове Петар; он је гост у кући Симона кожара крај мора. Тако одмах послах к теби и ти си добро учинио што си дошао. Сад смо овде сви пред Богом, да чујемо све што ти је Господ заповедио.

Тада Петар отвори уста и рече: **заиста увиђам да Бог не гледа ко је ко,** него му је у сваком народу добродошао ко се њега боји и твори правду. **Ви знате реч коју је послао синовима Израиљевим,** објављујући као еванђеље мир кроз Исуса Христа; овај је Господ свима. (...) За њега сведоче сви пророци, да ће његовим именом добити опроштај грехова свако ко верује у њега.

Док је Петар још говорио ове речи, сиђе Дух Свети на све који су слушали говор. **И задивише се верни из обрезања који су дошли с Петром, што се и на многобошце излио дар Светога Духа;** јер су их слушали како говоре језике и величају Бога. Тада одговори Петар: може ли ко да

ускрати воду, да се не крсте ови који су примили Духа Светога као и ми? И заповеди да их крсте у име Исуса Христа. Тада га замолише да остане још неколико дана.“¹

Дакле, као што смо могли да учимо, ни први међу апостолима није одмах могао да прихвати новозаветну истину о томе да су Христовом смрћу и васкрсењем избрисане све разлике између Јевреја и пагана, те да више пред Богом не важе прописи о чистој и нечистој храни (Дела ап. 10:15). Овом визијом коју је Господ пружио Петру, потврђене су и речи апостола Павла које је писао хронолошки нешто касније након овог догађаја, саопштавајући верницима задивљујућу истину о новом односу између хришћана у новозаветној Цркви без обзира на њихову националност:

„Јер он (Христос; прим. И. С.) је наш мир, он је оба дела саставио у једно и својим телом разрушио преградни зид који их је растављао, непријатељство, **обеснажио закон с његовим заповестима и одредбама**, да стварајући мир од те двојице начини у себи једног новог човека, и да обојицу у једном телу помири с Богом – крстом, пошто је на њему убио непријатељство.“²

Овај апостол је такође, на другом месту, потврдио да старозаветне одредбе о празницима, суботама и сл. више не важе за новозаветне хришћане:

„Да вас, дакле, нико не осуђује за јело, или за пиће, или за какав празник, или младињу, или суботу; ово је све само сен онога што ће доћи, а стварност је Христос.“³

Ипак, након што се ап. Петар вратио из Кесарије из Корнилијеве куће у једнонационалну јерусалимску цркву, која се чврсто држала јудаистичке традиције – сусрео се са очекиваним проблемом. Хришћани из јеврејства, који су и даље ревновали за закон (види: Дела ап. 21:17-26), сукобили су се са Петром по питању његовог „компромиса“ у стварима вере. Ево како нас Писмо извештава о проблему у којем се Петар нашао, као и о његовом одговору тврдокорним јудео-хришћанским традиционалистима:

„А апостоли и браћа у Јудеји чуше да су многобошци примили реч Божију. **И када Петар дође горе у Јерусалим, препираху се с њим они из обрезања говорећи: ушао си к необрезаним људима и јео си са њима.**

Тада поче Петар говорити и излагаше им редом говорећи: ја сам био у граду Јопи и молио сам се Богу, и видех у заносу приказ, како силази некакав суд као велико платно које се на своја четири краја спушта са неба, и дође до мене. Бацивши поглед на њ осматрао сам и видех четвороножне земаљске животиње, и звери, и гмизавце, и птице небеске. Чух и један глас који ми говораше: **устани, Петре, закољи и поједи. А ја рекох: ни пошто, Господе, јер погано или нечисто још никад није ушло у моја уста.** На то глас са неба одговори по други пут: **што је Бог учинио чистим не називај поганим.** Ово се догодило трипут, па све опет

¹ Дела апостолска 10:1-16, 43-48. Нагласак мој.

² Ефесцима 2:14-16. Нагласак мој.

³ Колошанима 2:16-17.

би одвучено горе на небо. И гле, у тај час три човека, послана из Кесарије к мени, стадоше пред кућом у којој смо били. А Дух ми рече да идем са њима ништа не премишљајући. И ово шесторо браће дођоше са мном, па уђосмо у кућу тог човека. Тада нам он каза како је у својој кући видео анђела, који је стао и рекао: пошаљи у Јопу и дозови Симона прозваног Петра, он ће ти говорити речи којима ћеш се спасити ти и сав твој дом. А кад сам почео да говорим, сиђе Дух Свети на њих – као и на нас у почетку. Сетих се тако речи Господње, како је говорио: Јован је крстио водом, а ви ћете бити крштени Духом Светим. **Када је дакле Бог њима – пошто су поверовали у Господа Исуса Христа – дао исти дар као и нама, ко сам био ја – да бих могао Богу забранити?**¹

После свега изнетог, браћа из Јерусалима су се умирила и коначно схватила да је Господ одлучио да своје милосрдно срце открије и паганима и понуди им спасење кроз веру у Христа Спаситеља:

„А кад ово чуше, умирише се и прославише Бога говорећи: Бог је дакле и многобошцима дао покајање за живот.“²

Ипак, након неколико година, број хришћана се знатно повећао и то не само у Јудеји већ и ван ње, те су посебно ангажовањем апостола Павла и његових сапутника основане и цркве у Сирији и Малој азији – чија је већина чланова имала многобожачко а не јеврејско порекло. И тако, док су једном приликом апостоли Павле и Варнава боравили међу вернима у Антиохији сиријској, из Јудеје су дошли неки од јеврејских преобраћеника у хришћанство. Ови су још увек били неутврђени у еванђелској истини, али зато и веома тврдоглави и непокорни апостолском ауторитету, те су покушавали да поново покрену и учине спорним питање важности старозаветних закона у односу на незнабошце, иако је јерусалимска црква (тј. њене старешине и апостоли) већ годинама била са тиме начисто:

И дођоше неки из Јудеје, па учаху браћу: ако се не обрежете по Мојсијевом обичају, не можете се спасти. А кад се Павле и Варнава упустише у не малу распру и препирање с њима, одредише да због спорног питања Павле и Варнава и још неки од њих иду горе у Јерусалим к апостолима и старешинама. (...) Када пак дођоше у Јерусалим, прими их Црква, и апостоли, и старешине, па казаше шта је све учинио Бог који је био с њима. **Али усташе неки од фарисејске странке, који су били поверовали, а рекоше да их треба обрезасти и наредити им да држе Мојсијев закон.**³

Резултат спора је био следећи: на првом црквеном сабору на коме су учествовали апостоли и старешине јерусалимске цркве, као и присутни верници, донета је одлука о бескомпромисном исповедању еванђелске истине која је подразумевала да су старозаветни симболизам и одредбе о обрезвању, чистим и нечистим јелима, празницима, суботама итд. непотребне за спасење људи, већ да је за њихово прихватање од стране Бога потребна само

1 Дела ап. 11:1-17. Нагласак мој.

2 Дела ап. 11:18.

3 Дела ап. 15:1-2, 4-5. Нагласак мој.

жива и делотворна вера у Господа Исуса Христа Спаситеља. Ево најпре Лукиног извештаја са овог сабора, а потом и још неких стихова који говоре о истој теми:

„Апостоли и старешине се окупише да извиде ову ствар. И како наста велика распра, уста Петар и рече им: браћо, знајте да ме је Бог већ од првих дана изабрао између вас – да многобошци из мојих уста чују еванђеоску реч и поверују. И Бог, који познаје срца, посведочио је за њих, кад им је дао Духа Светога као и нама, **и није поставио никакве разлике између нас и њих, већ је очистио њихова срца вером**. Што, дакле, сад кушате Бога тиме што хоћете да наметнете ученицима на врат јарам, који ни наши очеви ни ми нисмо могли да поднесемо? **Него верујемо да ћемо благодаћу Господа Исуса бити спасени на исти начин као и они.**“¹

„Стога примите на знање, браћо, да се кроз овога (Христа; прим. И. С.) вама објављује опроштај грехова, и од свега у чему нисте могли да се оправдате Мојсијевим законом; **њиме се оправдава свако ко верује.**“²

„А знамо да све што закон говори – говори онима који су под законом, да се свака уста запуше и да сав свет буде крив пред Богом. Јер делима закона нико се неће оправдати пред њим; посредством закона долази само познање греха. А сад се без суделовања закона јавила праведност од Бога, посведочена од закона и пророка, наиме **праведност Божија која вером у Исуса Христа долази на све који верују**. (...) **Сматрамо, наиме, да се човек оправдава вером** без дела закона.“³

„Јер Христос је свршетак закона – за оправдање свакоме који верује.“⁴

„Али знајући да се човек не оправдава делима закона, **него само вером у Исуса Христа**, поверовасмо и ми у Христа Исуса, **да будемо оправдани вером у Христа** а не делима закона, јер на основу дела закона нико неће бити оправдан.“⁵

Након што је на првом јерусалимском сабору над фарисејским јудаизмом у Цркви победило Христово учење, а из првенственог разлога што су на њему били присутни Духом Светим испуњени апостоли, хришћанске заједнице широм Римског царства су могле да живе и духовно расту без терета кога су на њихова плећа хтели да натоваре неки „назови учитељи“.

Међутим, предах у духовној борби против лажних учитеља је наступио само за тренутак. Веома брзо се појавила и друга, још опаснија духовна наука, против које су се апостоли као и њихови наследници борили све до трећег века после Христа. Ова опасност се појавила у виду различитих гностичких учења која су садржала елементе више религија помешаних са хришћанским веровањем. Гностицизам је представљао велику опасност за Исусове ученике, и доводио у стање збуњености многе, а поготово у послеапостолској ери. У наредном делу овог поглавља сагледаћемо у чему се

1 Дела ап. 15:6-11. Нагласак мој.

2 Дела ап. 13:38-39. Нагласак мој.

3 Римљанима 3:19-22, 28. Нагласак мој.

4 Римљанима 10:4.

5 Галатима 2:16. Нагласак мој.

састојала опасност по Цркву која је претила од стране разних гностичких праваца, и на тај начин премостити период од првог века до ере када су одржавани Васељенски сабори.

Сукоб правоверног хришћанства са гностицизмом

Током првих неколико векова свога постојања, младо хришћанство, које у то време још увек није сакупило тј. сачинило збирку својих светих списа (Нови завет) која би представљала меродавни извор истинитих информација о Христовом учењу и деловању, сусрело се са још једним великим проблемом. Овај проблем био је појава гностичког покрета који је представљао чудну мешавину различитих религијских погледа, праваца и вера, почевши од далекоисточњачке, персијске и грчке, до јудаистичке (старозаветне јеврејске) и на крају - хришћанске. Гностичко учење (од речи „гносис“ – знање), које је по својој природи било веома разнолико, у неким сегментима налик библијском (апостолском) хришћанству, а у неким веома различито – па и отворено супротстављено, у центар своје религијске мисли ставило је „тајну спознају“ духовних истина, која је била откривана само „одабранима“, а осталим „обичним“ хришћанима остајала непозната:

„Али, све зависи од правилног схватања појма гностичког знања. (...) Гностици су тежили спознаји унутрашње истине, која је повезана са душом човека, а једино она води даље и у религиозном смислу. (...) А према гностичком делу *Пистис Софија* Исус је рекао својим следбеницима: „Не одустајте да тражите дању и ноћу“¹

Основна веровања која су заступали гностици била су, са једне стране, постојање несазнатљивог и преузвишеног небеског божанског бића (коме су тежили) а са друге постојање злог бога - творца материјалног света. Према већини гностика, Бог – Творац, Бог Старог завета – Јахве, био је сматран нижим богом који је уједно био и одговоран за појаву зла у свету – јер је по гностичком мишљењу, материја сама по себи представљала зло. Заправо, може се речи да је Бог Творац, Бог Старог завета (од гностика назван још и Демијургом) у њиховим очима био раван сотони – непријатељу људи, који им је стајао на путу достизања праве духовности која се достизала тајном спознајом – гнозом.

„Као они који знају (реч „гностици“ значи: „они који знају“; прим. И. С.) гностици заступају схватање света у коме се износи болно осећање дубоке рањености. **Они имају један апсолутно мрачан поглед на свет**, у коме се, најпре, једва може говорити о фрагментима смисла. Мучан живот навео је гностике на радикално одбијање света, што се пре тога могло сусрести само код индијских мислилаца. *Ни поглед на природу није могао да обрадује ове људе. Они су у њој видели деловање мрачног закона и били су први који су сматрали природу сотонским делом*, што је имало за последицу непријатељско схватање природе, чега хришћанство, нажалост, вековима није успело да се ослободи. Вечно ћутање бескрајних

¹ Валтер Ниг, Књига јеретика, Београд 2004. стр. 38. Нагласак аутора.

простора изазивало је код гностика само језу, а неми универзум остављао застрашујући утисак. Према гностичком схватању, човек је затворен у једно страшно кућиште света, створено од мешавине светла и мрака, из кога не проналази излаз. „Ко ме је бацио у патњу светова, ко ме је ставио у овај зли мрак?“, пита гностик и дирљивим речима оплакује своју отуђеност, самоћу и лутање у овом мрачном свету. *Земаљски живот је према гностичком схватању страх и ужас, заблуда и проклетство, то је језиви сан и омањеност, опцијеност и самозаборав.*¹

Према учењу неких гностика, до спознаје Бога човек долази путем само-спознаје, по принципу „спознај бога у самом себи“:

„Постизање гнозе значи препознавање правог извора божанске моћи – то јест ‘дубине’ свог бића. Ко год спозна тај извор, истовремено спознаје себе и открива своје духовно порекло: он спознаје своје истинске родитеље – Оца и Мајку.“²

Према учењу гностика, „прави бог“ који није учествовао у стварању свега опишљивог, усадио је у човека душу којом може да тежи ка ослобођењу од злог материјалног света. Пре него што је гностицизам прихватио и у себе уградио и неке хришћанске елементе, суштина овог учења је могла да се сумира на овај начин:

„Од како је демиург створио свет, бог је на разне начине покушавао, да изашиљањем еона вишег степена искупи своје еманације из материје, али је творац свега, демиург то на разне начине спречавао. На послетку ће бог одаслати једног моћног еона, да победи демиурга и да спасе божанске еманације из материје. То је могла бити есенција основних идеја гностицизма пре његова христијанизирања.“³

Након христијанизације предхришћанске гностичке мисли, моћни дух (еон) који је од врховног бога послат да просветли човечанство и врати га у стање пре његовог заробљавања у материјални свет – дакле у свет чистог духа, назван је „небеским Христом“. Ипак, овај „Христос“ није ни изблиза онај кога налазимо описаним на страницама Новог завета. Христос у кога су гностици веровали је особа која, у првом реду, поседује само привидно а не истинско људско тело. Следбеници овог верског синкретизма (мешавине религија) су осуђивали правоверне хришћане и називали их јеретицима због њиховог веровања у стварну човечност Исуса Христа – Божијег Сина. Такође, нису веровали ни у реалност смртних патњи и самог умирања Господњег на голготском крсту:

„Гностици су правили строгу разлику између небеског Христа и овоземаљске појаве Исуса из Назарета. *Истински Христос нема земаљски облик. (...) То схватање навело их је на тврдњу да Христос уопште није патио на крсту, већ је на његово место на крст разапет извесни Симон из Кирене, „док је прави Христос нестало смејући се“.* Само небеском Христу дугујемо избављење. (...) Ако је материја сматрана злом, као нешто што је створио

1 Наведено дело, стр. 38-39. Нагласак мој.

2 Елејн Пејгелс, Гностичка јеванђеља, стр. 76.

3 Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 326.

демијург, онда Христос није могао и смео да буде оптерећен њоме, јер иначе не би могао да донесе спасење од ње. (...) Према гностичком схватању, човек је међубиће које је делом заробљено у материји, а делом се састоји од светлосних супстанци пореклом из горњег света. Небески Христос избавља човека из тог болног стања измешаности. Најдубља жеља гностика је ослобађање из те ситуације.¹

Против оваквог веровања апостоли су се грчевито борили, исправно га називајући изразито погрешним учењем. Апостол Јован у својој Првој посланици највероватније пише мислећи на гностичко учење о „привидности“ Христовог земаљског тела, обележавајући га као идеју које потиче од самог сотоне. Ево како је овај апостол у првом веку иступао против ове одиста сабласне замисли:

„Децо, последњи је час, и као што сте чули да ће антихрист доћи, тако су се сад јавили многи антихристи. (...) Драги моји, **не верујте сваком духу**, него проверавајте духове – јесу ли од Бога, **јер су многи лажни пророци изишли у свет**. По овоме познајте Божијег духа: **од Бога је сваки дух који исповеда да је Исус Христос дошао у телу**, а сваки дух, који не исповеда Исуса, није од Бога; и то је антихристов дух за кога сте чули да ће доћи, и сад је већ у свету.“²

Но, гностичко учење се није разликовало од апостолског само у ових пар најбитнијих ставки (што се тиче порицања врховности Господа Бога Створитеља као и Исусовог истинског утеловљења). Постојале су и остале многобројне разлике. Наиме, ови лажни учитељи су поседовали и сасвим наопако тумачење многих старозаветних и новозаветних догађаја. Истините Божије слуге, чији су животи описани у Библији, сматрани су слугама нижег бога – Демијурга, а Божији противници и безбожници – јунацима вере и слугама правог „небеског бога“:

„Смелост њиховог посматрања историје испољава се кроз ново вредновање Каинове личности. Тај архетип презреног, кога је Створитељ осудио на то да „се скита и потуца по земљи“, више се не схвата као братоубица који заслужује проклетство, већ се доводи у везу са једнако прогоњеним Спаситељем. (...) Гностичко бунтовништво против Бога творца доследно води радикалном извртању свих досадашњих историјских судова. Заузимање за Каина доследно је проширено и на све остале изопштенике из Светог писма. Гностички мислиоци залагали су се за содомите, Исава, Корејеву дружину, док су Авел, Енох, Ноје били одбачени. Чак су правдали и Јуду Искариота, који је према гностичком схватању издао Исуса само да би издејствовао спасење. (...) **Гностички јеретици су очигледно у тим изопштеницима препознали дух свог духа.**“³

Поред свега овог, гностици су били веома плодни што се тиче њиховог писаног стваралаштва. Наиме, у току првог, а посебно у другом веку после Христа, настао је велики број тзв. гностичких еванђеља и других списа, у

1 Валтер Ниг, Књига јеретика, стр. 42-43.

2 1. Јованова 2:18; 4:1-3. Нагласак мој.

3 Валтер Ниг, Књига јеретика, стр. 44. Нагласак мој.

којима се приповеда о Исусовом овоземаљском животу као и животима његових следбеника. Многе од ових текстова гностици су назвали апостолским именима – да би тиме постигли што већу ауторитативност свога учења. Тако, међу гностичким списима наилазимо на оне који су названи, нпр: Еванђеље по Томи, Еванђеље по Филипу, Јеванђеље Истине, Еванђеље Египћанима, Тајна књига Јаковљева, Павлова апокалипса, Петрово писмо Филипу, Петрова апокалипса, Еванђеље по Марији (Магдалини), Тајна књига по Јовану, Мудрост Исуса Христа итд.¹ У овим гностичким еванђељима (која готово у пуном броју потичу из периода после смрти апостола) директно се негирају сва основна учења која проистичу из истински апостолских новозаветних записа. Ево неких примера о томе шта можемо да прочитамо у делима писаца који су сматрали да поседују „скривено знање“ на основу којег су били „просветљени“.

Текст под називом *О пореклу света* упућује на идеју о томе да постоје два бога, нижи бог – творац материјалног света који се објавио у Старом завету као Јахве и један други – узвишенији бог (који би могао да се дефинише као бог – Мајка, тј. женски принцип):

„... непрестано се хвалисао, говорећи (анђелима)... ‘Ја сам Бог, и ниједан други осим мене не постоји.’ Али када је то рекао, огрешо се о све бесмртне... када је Вера видела безбожност главног владара, разљутила се... рекла, ‘Грешаш Самаеле (тј. ‘слепи бог’), прослављено, бесмртно човечанство (anthropos) је пред тобом!’²

Тајна Јованова књига потпуно погрешно тумачи Господње речи записане у Старом завету а које гласе: „*Чуј Израљу: Господ је Бог наш једини Господ.*“ (5. Мојс. 6:4):

„...*У свом лудилу*... он (Бог; прим. И. С.) је рекао, ‘Ја сам Бог, и поред мене нема ниједног Бога’, јер он не зна за... место одакле је дошао (...) Међутим, овом изјавом је анђелима указао да други Бог постоји, јер да нема другог, на кога би он био љубоморан?’³

Еванђеље по Филипу нам саопштава да је Исус неговао интимни љубавни однос са Маријом Магдалином:

„...пратилац (Спаситељев је) Марија Магдалена. (Али Христ је волео) њу више него (све) ученике и љубио је (често) у (уста). Остали (ученици били су увређени...) рекли су му, ‘Зашто ти њу више волиш од свих нас?’ Спаситељ је одговорио и рекао им, ‘Зашто вас не волим као (што волим) њу?’⁴

Апокриф по Јовану нас учи да свако може да доживи Господа на сопствен и јединствен начин. Незрелом ученику се Исус указује као дете а зрелом као старац – симбол мудрости:

„Одмах... (небеса су се отворила и читаво) стварање (које је) под небом засветлело је и (свет) протресло се. (Био сам престаошан и) видео сам светлост (дете)... док сам гледао он је постао као старац. Онда је он (променио

¹ Види у: Елејн Пејгелс, Гностичка јеванђеља, стр. 20, 28, 56.

² Наведено дело, стр. 68.

³ Исто, стр. 68. Нагласак мој.

⁴ Исто, стр. 19.

своје обличје) поново и постао као слуга... Видео сам (проказање) многобројних облика у светлости.¹

Еванђеље по Томи и Књига Томе полемичара упућују на то да је Исус био Томин (духовни) близанац, те да може да постане и близанац сваког човека који дође до „тајно знања“. Ови списи заправо представљају Христа као „друго, тајно ЈА“ сваке особе која тежи самоспознаји (тј. спознаји Христа). Спознаја Христа и самоспознаја се представљају као једно те исто (што је наравно, са библијске тачке посматрано, крајње погрешно):

„Пошто је речено да си мој близанац и истински садруг, испитај себе како би разумео ко си... Ја сам знање Истине. Тако док ме пратиш, мада не разумеш (то), ти већ досежеш знање и биваш зван ‘онај који зна себе’. Јер ко год није спознао себе, није спознао ништа, а ко год је спознао себе, истовремено је стекао знање о дубини свих ствари.“²

Поред учења која произилазе из текстова која сам управо навео ту су и многа друга. Поједине групе гностика су веровале у божанско тројство које су сачињавала лица бога Оца, бога Мајке (Светог Духа) и сина – Христа. Пошто су веровали у мушко-женског бога, неки гностици су прихватили и другачију слику о стварању човека од оне записане у Библији. Сматрали су да је бог прво људско биће створио као мушко-женско створење које је било спојено леђима (попут сијамских близанаца). Потом их је бог, сматрали су, одвојио једно од другог – те су тако настали мушкарац и жена. Гностици су заступали идеју о потпуном аскетизму и негирали важност брака. Презирали су и рађање деце, јер су сматрали да је то само настављање заробљавања чистог духа злом материјом, што је била замисао, од њихове стране презреног, бога творца – Демијурга. Гностици у својим заједницама нису имали званично постављене старешине, већ је улогу старешина могао да врши било ко од присутних. Такође, постављали су жене за духовне учитеље и вође, које су имале овлашћења да крштавају итд.³

Као што сваки познавалац канонских еванђеља може да запази, казивања гностичких текстова се знатно разликују у опису Исуса, Његовог учења и односа према ученицима од онога што су записали апостоли у Новом завету. Наравно, проблем који је у првим вековима хришћанства био много већи него што се то данас нама може да чини, састојао се у томе што су у оно време, паралелно са настанком и сакупљањем новозаветних текстова били писани и јеретички списи којима је било приписивано апостолско ауторство. Они су се у исто време умножавали и ширили међу хришћанским црквама. Због тога су, попут апостола средином првог века, и остали учитељи Цркве у другом и трећем столећу морали да се у својим усменим проповедима и писаним делима оштро супротставе нарастајућем кривоверју. Апостол Павле је, наиме, још средином првог века упозорио хришћане на могућност

¹ Исто, стр. 55.

² Исто, стр. 58.

³ Много више о гностичким учењима видети у: Елејн Пејгелс, Гностичка јеванђеља; Рад, Издавачка радна организација Београд, без године издавања.

да лажни учитељи шаљу своја јеретичка писма потписујући на крају имена апостола:

„А ово говорим да вас нико не превари наговорљивим речима.“¹

„Не дајте се брзо поколебати у разборитости нити уплашити, ни духом ни речју, **ни тобоже нашом посланицом**. (...) Да вас нико не превари ни на који начин.“²

Црквени писци, Иринеј, Тертулијан и остали у другом веку после Христа, упозоравали су Цркву на опасност прихватања ових опасних духовних скретања:

„Тертулијан, писац сјајног талента, око 190. године дефинише у име већине правоверни став: Као што је Исус физички устао из гроба, тако сваки верник мора очекивати физичко васкрсење. За њега нема места сумњи. (...) Тертулијан изјављује да је свако ко пориче васкрсење тела јеретик, а не хришћанин.“³

„Сваки од њих (реч је о гностицима; прим. И. С.) по сопственом темпераменту мења предања која је примио, што је исто учинио и онај који их је предао након што их је уобличио према сопственој вољи. (...) На основу чега су јеретици страни и непријатељи апостолима ако то није због различитости њиховог учења, које сваки појединац прима или шири једноставно по сопственој вољи.“⁴

Иринеј из Лиона је овако описао заблуде гностика и изрекао оштро упозорење против њиховог деловања:

„Они себе сматрају ‘зрелим’ тако да се нико с њима не може поредити у величини гнозе – чак и ако поменете Петра, или Павла или неког другог апостола... **Они замишљају да су сами пронашли више него апостоли**, и да су апостоли проповедали јеванђеље још увек под утицајем јеврејских схватања, **а да су они мудрији и паметнији од апостола**.“⁵

„Нека она лица која хуле на Творца... као што чине валентинци и сви лажно названи ‘гностици’ буду препознати као заступници Сатане од свих који поштују Бога. Кроз њих Сатана је чак и сад виђен да говори против Бога, оног Бога који је припремио вечну ватру за све врсте јереси.“⁶

На крају крајева, током трећег и четвртог века после Христа, гностички утицај је почео знатно да слаби, чему је допринела и канонизација књига Новог завета. Као што је познато, приликом веома прецизне селекције различитих „еванђеља“, „посланица“, „апокалипси“ итд. и раздвајања гностичких (јеретичких) текстова од оних чије се апостолско порекло могло поуздано да утврди, на послетку је издвојено 27 апостолских списа који су проглашени ауторитативним писаним извором хришћанске вере. Сви остали текстови, који су по својој количини надмашивали број апостолских кано-

1 Колошанима 2:4.

2 2. Солуњанима 2:2-3. Нагласак мој.

3 Елејн Пејгелс, Гностичка јеванђеља, стр. 45.

4 Наведено дело, стр. 63.

5 Види у: Наведено дело, стр. 61. Нагласак мој.

6 Исто, стр. 82.

низованих списа, проглашени су апокрифима, тј. књигама које се удаљавају од, у првом веку проповедане, Христове Истине. Ове књиге су, дакле, биле одбачене као оне према којима не треба гајити поштовање нити веровати њиховим објавама.

Међутим, сукоб са гностичким учењем, и на крају победа над њиме, није било и последње искушење са којим се рано хришћанство суочило. Врло брзо су се појавили и покрети који су, на различите начине оспоравали божанску природу Исуса Христа - сматрајући га, не вечитим Божијим Сином (тј. Богом у телу), већ неком врстом створеног бића. Поводом овог спорног питања у Никеји је 325. године од стране цара Константина сазван тзв. Први васељенски сабор.

У наредном делу овога поглавља начинићемо преглед црквене историје између IV и VIII после Христа, тј. периода у коме су одржавани Васељенски сабори. Оно што је најпре важно да истакнемо јесте чињеница да су сви ови сабори, почевши од Првог па на даље, одржани у периоду када је Црква уживала благонаклоност и знатну подршку државе, за разлику од, на пример, првог апостолског сабора одржаног у Јерусалиму, за време док је Црква била прогоњена. Истицање ове чињенице је посебно важно из разлога што је веома уочљива значајна разлика између атмосфере која је владала током сабора апостола средином првог века, и свих осталих, „васељенских“ из каснијих векова. Наиме, док је апостолски сабор, инспирисан и вођен Светим Духом на крају довео до исправног закључка и потврде еванђелског правоверја, у временском раздобљу у коме су одржавани остали сабори (од којих су касније њих седам проглашени „васељенским“) владала је дубока подељеност међу званичним црквеним ауторитетима и њиховим следбеницима, као и учестале међусобне свађе, расколи, проклињања, прогони па чак и убиства због нерешених верских питања. У сваком случају, многи од епископа са којима ћемо се упознати у току даљег проучавања, не само да су почели да заступају веровања која су била страна учењу Христа и апостола, већ је и њихово понашање било потпуно супротно ономе које су апостоли препоручивали за људе који су желели да врше епископску службу (1. Тим. 3:1-7; 2. Тим. 2:24-24; Титу 1:7-9). Сходно томе, а због необраћености многих и усвајања различитих паганских учења и њиховог стапања са хришћанством, на поменутих „васељенским саборима“ као и многим помесним, установљена је и проглашена правоверност више доктрина и богослужбених пракси које не налазе било какво утемељење у учењу Светог писма. Наредни део овога поглавља представиће нам једну прилично мрачну страницу у историји хришћанске Цркве. Он ће потврдити испуњење пророчких речи апостола записаних у Новом завету, који су наговештавали долазак тешког времена у коме ће главнину броја људи у „Цркви“ представљати они ће бити „саможиви, среброљубиви, хвалисави, охоли, хулници, родитељима непокорни, неблагодарни, безбожни, без љубави, непомирљиви, опадачи, неуздржљиви, сурови, без љубави према добру, издајници, напрасити, надувени, који више воле сласти него Бога, **који имају обличје побожности, али су се одрекли њене силе.**“ (2. Тим. 3:2-5. Нагласак мој).

ПРВИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР и разлози који су до њега довели

Насупрот гностицизму за који смо утврдили да је представљао наопако хришћанство, црпећи своје идеје из многобожачких религија и филозофија, у другом и трећем веку су почела да ничу и друга лажна учења, која су овога пута свој извор нашла у различитом схватању природе божанског бића (Бога). Ова учења су настала унутар Цркве, а њихова главна карактеристика је била порицање библијског (новозаветног - апостолског) веровања о Богу Оцу, Сину и Светом Духу као Светој Тројици, те тежња да се рационалистички објасни божански поредак који влада у невидљивом свету. Две најраније школе које су покушале да објасне однос међу божанским особама у небеској Тројици су се називале динамичка и модалистичка школа. Ове две школе су припадале покрету тзв. монархијанаца (антитринитараца)¹, тј. оних који су истицали пре свега божанство Бога Оца, док су сматрали да су Син и Свети Дух или нижа бића или силе Бога Оца, или пак само манифестације Бога Оца. Док су динамици веровали да су Христос (Реч Божија) и Свети Дух само силе једног Бога (Оца), модалисти су сматрали да су Отац, Син и Свети Дух само три различита начина којима се један јединствени Бог објавио људима. Најпознатији представник школе динамиста био је антиохијски епископ Павле Самостатски који је живео у трећем веку после Христа. Његово учење је гласило да је Исус Христос само обичан човек који је рођен на натприродан начин. У Христу је, по овом епископу, као нека сила становао безлични божански разум или логос. Што се тиче модалиста, најпознатији међу њима је био учени римски презвитер Савелије родом из Ливије, чије се учење посебно утврдило у ливијском Пентаполису (западно од Египта). Његово верско убеђење је гласило да је Бог као јединствено биће и једна божанска особа себе објавио у три вида, најпре у улози Оца, потом у улози Сина, а најпосле у улози Светог Духа.² Међутим, у исто време док су главни представници антитринитаријанства заједно са својим истомишљеницима проповедали своје схватање Бога, насупрот њима јавило се још једно учење, названо „субординацијанизам“, које је подразумевало да, додуше, постоје три божанске личности (а не само једна) али да су Син (Логос) и Свети Дух у сваком случају подређени Богу Оцу – те да поседују мању „божанскост“ од Бога Оца. Најпознатији представници оваквог схватања односа међу божанском Тројицом били су противници монархијанаца – Ориген, потом његов ученик Дионисије Велики еп. александријски, Иполит Римски, а врло могуће и Атинагора, Теофил, Тертулијан и Лукијан.³

1 Антитринитарци су особе које не верују у постојање Свете Тројице, тј. не верују да су Отац, Син и Свети Дух три лица или особе једног те истог божанског бића (Бога).

2 Види код: Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 350, 353.

3 Види у: Наведено дело, стр. 355.

Настанак аријанства и његово ширење

Мишљење да је Син подређен Оцу у смислу субординацијализма је посебно потресло Цркву у првој половини IV века. У то време је ово учење посебно развио и почео да проповеда учени александријски презвитер Арије, иначе раније ученик Лукијана Антиохијског (који је био симпатизер и припадник партије Павла Самостатског, еп. антиохијског). Ево како суштину Аријевог учења сажима др Момир Јовић у својој књизи:

„Учени александријски презвитер Арије (Ageios 256-336), у жељи да се снажније супротстави антитринитаријанству, користећи субординационизам, постаје његов најекстремнији заговорник. Од 318/319. године, Арије почиње проповедати да је Бог од вечности, а Син његов први створ, преко кога је све остало створио. Истичући да Светог Духа ствара Логос – Син, Арије схвата: Оца, јединог, од вечности; Сина/Логоса у времену насталог, стога није вечан, па ни једнак Оцу, и Духа Светог, као првог створа Логоса – где је, према томе, истински Бог само вечни нестворени и нерођени Отац. Међутим, како Син није одувек, него је рођен у времену, то и Бог није могао одувек бити Отац.“¹

На овакво Аријево проповедање први је реаговао његов епископ Александар који је, после неуспелог убеђивања, у Александрији 320. године сазвао сабор на коме је било присутно око 100 египатских епископа, и на њему осудио учење свог презвитера. Том приликом су све Аријеве присталице, којих је било међу презвитерима и ђаконима али и међу епископима, биле екскомунициране.² Не желећи да се потчини донетој одлуци египатског сабора, Арије се упућује својим пријатељима, раније такође ученицима Лукијана Антиохијског, епископима Јевсевију Кесаријском (Еузебије из Цезареје - познати историчар ране Цркве) и Јевсевију Никомидијском. Ови епископи су пружили Арију уточиште а такође и прихватили његово објашњење доктрине о Тројству. Пошто је спор настао око Аријевог учења све више разарао Цркву и доприносио поделама и свађама, цар Константин је, након своје победе над супарником Лицинијем и самим тим постајањем јединим владаром у Римском царству, покушао да помири супротстављене стране (Аријеву и Александрову) уз помоћ посредничке мисије шпанског епископа Осие из града Кордобе. Ипак, пошто је покушај помирења пропао, а еп. Осиа о томе известио цара, Константинови хришћански саветници су му предложили сазивање свеопштег црквеног сабора, на коме ће се размотрити и решити настала спорна питања.

1 Момир Јовић, Рано хришћанство на Балкану, стр. 27-28.

2 Поред саборске теолошке расправе о (не)исправности Аријевог учења, дискусија и сукоби због различитих мишљења су се пренели и међу обичне вернике. Ево како М. Јовић описује ситуацију која је владала у Египту поводом овог спора:

„Настају два табора у Цркви: Арија и Александра Александријског, који су пренели тумачења догмата суштине хришћанства међу неупућене, на улице и тргове, препуштајући тумачење укућности све тананости догмата Тројичности навијачким страстима неупућене масе. У оваквој ситуацији, следбеници старих античких религија, користећи се тим смешним јавним расправама још неупућених хришћанских верника, новонасталу збрку у хришћанству узимају као шаљиве теме за своје комичне позоришне комаде.“ Наведено дело, стр. 29.

Заседање Првог васељенског сабора

У пролеће 325. године нове ере у Никеји (Мала азија) се окупило нешто више од 200 хришћанских епископа¹ и мањи број презвитера и ђакона, и то углавном из источних провинција. Западни епископи, којих је такође било на стотине, нису учествовали на овом сабору сем њих неколицине², међу којима и два презвитера – које је у своје име послао римски епископ Силвестер. Намера цара Константина је била да сазивањем свеопштег сабора помири стране у сукобу и тако постигне преко потребно јединство у оквиру своје империје:

„Пре него што је синод могао бити отворен наредио је цар приватне конференције међу сакупљенима и на овима су диспутирали особито Арије и ђакон александријског архиепископа Александра Атанасије, при чему се особито последњи одликовао теолошком ученошћу, говорништвом и готовошћу на одговор. Али до споразума није дошло, и кад је цар дошао у Никеју, да лично отвори синод, поднесоше му присталице Аријеве оптужбу против осталих, но он је одмах баца у ватру и изјави, да му је намера, да их измири, а не да им буде судија. Константин отвори лично синод и поздрави епископе говором, у ком их позове, да се сложе; но на то преда њима самим да руководе расправама на синоду.“³

Резултат заседања никејског сабора је био готово једногласна осуда Аријевог учења, којој су се супротставила, заједно са Аријем, само два епископа: Секунд Птолемаидски и Теона Мармарички. Ова два епископа, заједно са Аријем, протерани су у Илирик, да би на тај начин били учињени безопасним по питању даљег нарушавања постигнутог црквеног „јединства“. Ипак, занимљиво би било споменути да су осим ове двојице епископа, који су у противљењу саборској одлуци истрајали до краја, постојала још њих седамнаесторица, који се нису слагали са одлукама сабора. Но ипак, ови епископи се нису показали тако истрајним, па су, услед царевог наговора и притисака ипак пустили и потписали донесене одлуке⁴. На овом сабору је донет и следећи символ (тј. исповедање) вере:

„Верујемо у једног Бога Оца Сведржитеља, Творца свега видљивог и невидљивог.

И у једног Господа Исуса Христа Сина Божијег, рођеног од Оца јединородног, то јесте из Очеве суштине, Бога од Бога, Светлост од светлости, Бога

1 Историчари ране Цркве се углавном не слажу по питању тачног броја учесника сабора. Јевсевије Кесаријски је писао о 250 учесника, а Атанасије Велики и Сократ говоре о „преко триста“. Традиционално се прихвата број од 318 окупљених епископа, али то првенствено из разлога да би се остварила паралела са бројем Авраамових слугу уз које је овај ратовао против четворице царева који су заробили његовог синовца Лота (1. Мојс. 14). Види у: Седам стубова премудрости, стр. 10. Са друге стране, поједини историчари наводе број од 220 окупљених епископа. Види у: John Foster, Crkvena povijest 1, str. 136.

2 Велико је питање да ли се онда, управо из разлога готово потпуног изостанка више стотина западних епископа, као и знатног броја источних, овај сабор у Никеји (а и оних каснијих шест) уопште може сматрати „васељенским“ тј. свеопштим.

3 Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 538.

4 Види у: Наведено дело: стр. 538-539.

истинитог од Бога истинитог, рођеног, не створеног, Једносушног Оцу, кроз Кога је све постало, како оно што је на небу, тако и оно што је на земљи.

Који је ради нас људи и ради нашега спасења сишао, оваплотио се, постао човек, пострадао и васкрсао у трећи дан, узнео се на небеса. Који ће доћи да суди живима и мртвима.

И у Духа Светог.

А оне који говоре: „Беше када га не беше“ и „Пре рођења не беше“, и „Да је постао из небића“ или тврде да је Син Божји постао „из друге ипостаси“ или „друге суштине“, или „да је створење“, или да је „променљив или преобразив“, такве проклиње саборна и апостолска Црква.¹

Поред решавања аријанске кризе и усвајања симбола вере, на Првом васељенском сабору је донето и 20 канона (правила), као и решени спорови у вези проблема насталих у оквиру цркве у Египту. Такође, на овом сабору је одбијен предлог западних епископа којим је било предвиђено да се уведе обавеза безбрачности (тј. целибата) свештенства.

Дешавања између I и II васељенског сабора

Три месеца након заседања сабора у Никеји, у прогонство је одагнан и велики Аријев пријатељ, никомидијски епископ Јевсевије, иако је до тада био у великом пријатељству са царем Константином. Но, ово прогонство је трајало свега три године. Угледни цареви саветници и Јевсевијеви пријатељи, убедили су владара да поменутог епископа врати из изгнанства. Исто тако, након што је поново саслушао Арија, који је пред њим изложио неку врсту двосмисленог исповедања вере, и тиме, иначе слабо упућеног Константина још више убедио да је спор око његовог учења заправо био „спор око ничега“, цар је упутио епископима захтев да и бившег александријског презвитера поново приме у црквену заједницу. Међутим, баш у то време (328. год. после Христа) на епископску столицу у Александрији постављен је Атанасије, који је носећи звање ђакона, на никејском сабору био огорчени Аријев противник. Овај епископ је одбио да Арија прими назад у своју цркву све док он јасно и недвосмислено потврди никејски символ вере. Епископа Атанасија су у овом ставу подржали и епископи Јевстатије Антиохијски и Маркел Анкирски. Међутим, Аријеви пријатељи, Јевсевије Никомидијски и Јевсевије Кесаријски су, са друге стране, на своју страну придобили мноштво епископа који су и раније (пре сабора у Никеји) били збуњени употребом филозофског израза „једносуштан“ – којег је први употребио, мада у другачијем значењу, већ анатемисани антиохијски епископ Павле Самостатски.

Из дана у дан, као да сабора у Никеји није ни било, све се више повећавао број оних који су били симпатизери Аријевог учења. Следствено томе, 330. године у Антиохији је одржан сабор под председништвом еп. Јевсевија Кесаријског, а на коме је збачен еп. антиохијски Јевстатије и одагнан у прогонство за време којег је и умро тридесет година касније. Не заустављајући

¹ Књига правила, Зборник канона Православне цркве, стр. 3.

се на томе, пријатељи бившег александријског презвитера „осветили“ су се и преосталој двојници „антиаријеваца“, епископу Атанасију Александријском и Маркелу Анкирском. Овог првог су 335. године у граду Тиру у Финицији (такође под председавањем еп. Јевсевија из Кесарије), као „јеретика“ (тј. главног заговорника „једносуштности“) збацили са епископског трона и наговорили цара да га протера у Трир на Рајни. Годину дана касније је, на црквеном сабору у Цариграду, збачен а потом протеран и епископ анкирски, Маркел.¹ Након ових догађаја умро је и Арије, у позној старости, и то баш у току припрема за његово свечано примање у цариградској цркви од стране еп. Александра, а по налогу цара Константина. Ускоро је, након свога крштења које је обавио еп. Јевсевије Никомидијски, умро и сам цар Константин (337. године н.е.), којег су по питању владавине над империјом наследила његова три сина. На Западу заједно су владала њих двојица, Констанс I и Константин II, док је Истоку владао Констанције.

На почетку владавине ове тројице, међу којима је најутицајнији био Константин II, било је дозвољено да се сви анатемисани епископи врате на своје катедре. У Александрију се вратио прогнани еп. Атанасије, којег је народ са радошћу дочекао. Међутим, присталице политике двојице епископа Јевсевија, никомидијског и кесаријског су, након што је Јевсевије из Никомидије постављен за цариградског епископа (где је са катедре сменио „млаког“ бранитеља аријевства, еп. Павла), у Антиохији 339. године, на сабору поново изгласали протеривање еп. Атанасија из Александрије. Оптужили су га за незаконито враћање и заузимање владичанске столице. Александријском епископу није помогло ни то што су му, на вест из Антиохије о његовом збацивању, подршку на црквеном сабору пружили сви египатски епископи. Атанасије је поново морао да бежи. Уз помоћ цара Констанција, на катедру александријског епископа је, на силу и уз многе неред, постављен проаријевски настројени еп. Григорије из Кападокије:

„Египатском префекту Филагрију, пријатељу Аријевом, било је наређено да Григорију пружи сваку помоћ. На вест о његовом приближавању граду, народ је похрлио у цркве, бранећи их од јеретика. У ствар је умешала полиција, почеле су срамне сцене, испражњавање цркава уз помоћ војне силе. Полиција је тражила Атанасија, али је он успео да се сакрије – и 22. марта 339. године Григорије је свечано ушао у Александрију, где је почело право прогањање Атанасијевих присталица.“²

Након свог поновног збацивања, еп. Атанасије је уточиште нашао на Западу, код својих пријатеља еп. кордобског Осие и еп. римског Јулија, који су били присталице никејског исповедања и нису били наклоњени Аријевом учењу. Епископ Јулије је уз пуну подршку цара Констанса (Константин II је умро 340. године), сазвао сабор у Риму 341. године са намером да реши настали проблем око Атанасијевог протеривања. Иако су у Рим стигли и неки од представника цариградске цркве они нису учествовали на сабору, већ су се пре његовог почетка вратили одакле су и дошли. Еп. Јулије је, заједно

¹ Види у: Ј. Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 541-542.

² Александар Шмеман, Историјски пут Православља, стр. 120.

са западним епископима закључио да епископи Атанасије и Маркел нису јеретици, како су то сматрали источњаци, те је донео одлуку о њиховој рехабилитацији. Као реакцију на овај сабор у Риму, источњаци су нешто касније, те исте 341. године, сазвали поновни сабор у Антиохији на коме су одбили одлуке сабора старешина западних цркава. Са друге стране, у Цариграду, након смрти еп. Јевсевија (раније никомидијског) струја антиаријеваца поставља за епископа раније збаченог еп. Павла. Међутим, цар Констанције овог епископа на силу свргава и на његово место поставља аријевца Македонија. Том приликом је у уличним немирима било побијено око 3000 људи – присталица епископа Павла.¹

Следећи у низу догађаја који се збио у вези проблема признавања и непризнавања никејског симбола вере, а који би ваљало поменути, јесте заказивање и одржавање другог великог црквеног сабора (који је требао да буде Други васељенски сабор) на иницијативу цара западног крила империје – Констанса I. Овај сабор је одржан 343. године у граду Сердики (данашња Софија у Бугарској), али уместо да буде користан за међусобно усаглашавање ставова и преко потребно помирење, он је послужио за даље усложњавање и заоштравање ситуације. Ево шта о овом сабору сазнајемо из црквене историје:

„Сабор је одржан у другој половини 343. године. Међутим, до општег, заједничког сабора ипак није дошло. Намера да се на том скупу сусретну обе струје – није остварена. Одржана су два посебна сабора, један за источњаке, један за западњаке. (...) *Западњаци, око сто епископа*, сместили су се у цивилним зградама, поред Rotonde, комплекса св. Георгија (...) Епископ Осија Кордобски који је председавао и у Nikeји, председавао је и том сабору западњака. (...) Источни епископи, увиђајући да је иницијатива за сазив сабора потекла од Констанса, нису посебно ни журили у Сердику. Задржали су се у Филипољу, где су пристигли августа 343. године. Група је била нешто мања од западњака, *највише до 80 епископа*. Према Созомену, упутили су допис епископима запада у Сердици, обавештавајући их да неће присуствовати њиховом скупу (...), уколико на њиховим седницама присуствују Атанасије, Маркел и остали епископи, које су, они, саборима рашчинили (...). Ипак увиђајући да би недоласком више погоршали свој положај а и свог цара Констанција (тј. Констанције; прим. И. С.), дошли су у Сердику. (...) Вође источне групе биле су: епископи Стефан Антиохијски, Акакије Кесаријски, Теодор Хераклејски, те Валенс Мурсански и Урсације Сингидунумски (који су до доласка источњака били део западног сабора, али као аријевци, ти Готи прикључују се источњацима). Како су седнице држане одвојено, до јединства у Сердици није ни могло доћи. Обе групе, просторно, биле су веома близу, уз могућност да се довикују (...). **Те одвојене седнице обавезно су завршавале узајамним анатемама.** Тако су *Источњаци свргнули епископе запада*: Јулија, Протагена, Максимиана и Гауденција, сматрајући их најодговорнијим за рехабилитацију свргнутих: Атанасија, Павла, Маркела, Аселпа. (...) Западна скупштина по одласку ис-

¹ Види у: Момир Јовић, Рано хришћанство на Балкану стр. 39-40.

точњака, прихватила је донете одлуке са Римског сабора 341. год., али опет појединачно је разматрала случајеве збачених епископа. Извршена је рехабилитација епископа: Атанасија, Маркела и Аселпа (из Газе). (...) *Потом је донета одлука о збацивањима епископа*, који су изабрани били на места збачених: Григорија за Александрију, Василија за Анкару, Квинтилијана за Газу. Потом су (анатемисали; прим. И. С.) и вође источне групе, епископе: Стефана, Акакија, Урса, Валенса и Теодора.¹

И поред тога што смо увидели да су, уместо постизања слоге и јединства у вери, епископи Запада и Истока једни друге међусобно анатемисали и свргавали (иако заправо та свргавања и анатеме (проклетства) нису имала готово никакав суштински и последични значај у датој ситуацији), повратак Атанасија – по трећи пут – на катедру александријског епископа, био је ипак изванредан. Ту извесност је доказала и одлучност Констанса I да објави рат своме рођеном брату Констанцију – који је већ био у ратном сукобу са Персијанцима, уколико Атанасије не буде рехабилитован. И тако је, након смрти еп. Григорија из Кападокије, Атанасије поново постао александријски епископ, и поред великог противљења његових неистомишљеника – источних епископа.² Ипак, неколико година након Атанасијевог повратка, а после смрти владара западног дела царства (350. године), владар Истока, про-аријевски оријентисани цар Констанције постао је самовладар читаве империје. И поново, отпочео је прогон бранилаца никејског исповедања. Овога пута, и сам цар и његови хришћански саветници (аријанци), одлучили су да издејствују васељенску (општецрквену) одлуку о збацивању Атанасија са александријске катедре. То је могло бити учињено само уколико би и сабор западних епископа потврдио такву одлуку. Међутим Запад је углавном у то време био „ортодоксан“ и придржавао се никејског исповедања. Са друге стране, Атанасије је на западу имао бројне пријатеље међу тамошњим епископима. Источни епископи су наговорили цара да на силу постигну оно што се милом није могло:

„И Император и његови саветници су схватили да докле год се Атанасије ослања на Запад, његова осуда не може да има васељенски карактер. Зато је, пре свега, било потребно поразити Запад, натерати га да се потчини државној власти. Године 352. у Риму је умрлог Јулија заменио папа Либертије. Цар је од њега затражио сазивање сабора и осуду Атанасија. Папа је покушао да се одбрани, али безуспешно. Године 355. **три стотине западних Епископа** у Милану, где се у то време налазио двор, **попустило је пред грубом силом**“.³ „Моја воља је за вас канон“, рекао је Константије на молбу

1 Наведено дело, стр. 41-42. Нагласак мој.

2 Као што можемо да уочимо, Констанцијев пристанак на поновни повратак Атанасија у Александрију није био резултат његовог измењеног теолошког мишљења, већ последица политичког притиска који је дошао од стране његовог про-никејски расположеног брата Констанса.

3 Још један од доказа непринципијелности такозваних бранилаца „правверја“ приказао се и у овом случају. Док су Христови апостоли са радошћу подносили прогонства која су наступала због њиховог чврстог заступања Истине и става да „Бога треба слушати више него људе“ (Дела ап. 5:29, 33, 40-42), дотле су, као што видимо, браниоци „истине“ у каснијим вековима попуштали под притисцима и, због опасности да изгубе сопствену лагодност, вршили издају

Епископа да се канонским мерилима истражи питање **и сви су**, осим неколико непоколебљивих, **потписали осуду Атанасија**. Њих су одмах прогнали. Прогнали су и Либерија, који је одбио да призна одлуку сабора. Истовремено царски чиновници су обилазили читав Запад сакупљајући од Епископа потписе.^{“1}

Годину дана након сабора у Милану, Атанасије је уз употребу војне силе поново збачен са епископске столице и наредних шест година се крио у египатској пустињи. Ево шта о овом времену даље сазнајемо из црквене историје:

„Потом је саборима у Сирмијуму 351. године, у Арлу 353. и у Милану 355. године опет био збачен еп. Атанасије, те његово треће прогонство почиње 356. године. Спроведено је масовније екскомуницирање, сада углавном по одредбама Сердичког сабора источњака, и то: еп. Осиде Кордобског, еп. Павлина Тријерског, еп. Иларија Пиктавијанског, еп. Јевсевија Варцелског, еп. Луцифера Каларског, те еп. Либерија Римског. **Цар Констанције** отишао **је** и даље, те је на саборима из 359. године (источни одржан у Селеукији, западни у Риминију, а општи сабор у Цариграду 360. године) **аријанство прогласио државном вером.**“²

Ипак, убрзо након што је аријанизам достигао своју највишу тачку тако што је извршио притисак на читаву Цркву у вези усвајања „Сирмијског манифеста“ (357. године) који је представљао формулацију вере која је била отворено аријанска, цар Констанције, као њихов главни покровитељ, је умро (361. год). Њега је наследио тзв. Јулијан Апостата (Отпадник), који је успоставио пуну религијску слободу, надајући се, према А. Шмеману, да ће се хришћани жестоко посвађати и тиме коначно дискредитовати своју веру у очима свију. У исто време, због увођења једнаких права за припаднике свих религија, било је забрањено покрштавање незнабожаца, те је еп. Атанасије, мало након што се тријумфално вратио у Александрију, поново морао да бежи пред представницима нове власти из разлога што је у хришћанство преобратио неколико паганки. Након смрти Констанцијевог наследника 363. године, легије су на престо довеле остарелог генерала Валентинијана. Будући да је на Западу осуда еп. Атанасија (који је у међувремену, за време владавине Јулијана 362. у Александрији одржао још један сабор на коме је потврђено никејско исповедање вере) и никејског симбола била наметнута силом од стране Констанција, тамошњи епископи су се поново вратили исповедању вере која је била дефинисана на сабору у Nikeји 325. године. Томе је умногоме помогло и то што је новопроглашени цар Валентинијан био неопредељен и непристрасан по питању верских питања која су била спорна. Са друге стране, истакнутим ангажовањем тзв. „великих Кападокијаца“, Василија Великог, Григорија Богослова и Григорија Ниског, и ситуација на Истоку је почела да се мења. Ова тројица утицајних богослова, заједно својих верских уверења. Управо у складу са раније цитираним речима апостола Павла, који је упозорио да ће многи од оних који имају обличје побожности постати „издајници... који више воле сласти него Бога.“ (2. Тим. 3:4).

1 Шмеман, Историјски пут Православља, стр. 127. Нагласак мој.

2 М. Јовић, Рано хришћанство на Балкану, стр. 43. Нагласак мој.

са четвртим, Атанасијем Александријским, коначно су на крају допринела тријумфу никејског исповедања вере – које се десило на заседању тзв. Другог васељенског сабора у Цариграду 381. године.

Ипак, као што смо то више пута нагласили, током читавог периода који је протекао између Првог и Другог васељенског сабора, владала је атмосфера великих расправа, свађа, претњи, збацивања и протеривања међу црквеним великодостојницима онога времена. Описујући овај период црквене историје и неславно понашање људи који су се називали следбеницима Онога „који када су га вређали – није одговарао увредом, када је страдао – није претио“¹, Александар Шмеман је закључио:

„Почело је дељење Епископа на богословске „партије“, формулисање стално нових одређења вере, узајамна изопштења, сабори и скупштине. Касније је црквени историчар Сократ упоређивао ово време са **битком по ноћи, када нико не зна где је непријатељ а где пријатељ.**“²

ДРУГИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР

На Другом васељенском сабору којег је у Цариграду сазвао цар Теодосије, није решен само спор када је у питању веровање Арија и његових присталица. Наиме, током више деценија које су протекле од никејског сабора, за време којих се, као што смо видели, одвијала велика борба између присталица и противника Аријевог учења, настала су још нека особена теолошка мишљења. И она су одударала од исправног веровања у Свету Тројицу које су заступали Атанасије Велики и њему слични, по овом питању, правоверни епископи. Међу овим учењима најистакнутија су два, чији су зачетници били епископи Аполинар из Лаодикије сиријске (који је био припадник струје антиаријеваца) и Македоније Цариградски (који је био присталица Аријевог учења, или боље речено – полуаријевац). Учења епископа Аполинара и Македонија су на Другом васељенском сабору била осуђена као погрешна – и то са правом. На овом месту желим да направимо кратак преглед догађаја који су довели до сазивања овог сабора, да се упознамо са Аполинаровим и Македонијевим учењем, као и са самим током саборског заседања.

Као што сам напоменуо малочас, еп. Аполинар (Аполинарије) је био припадник струје антиаријеваца, који је по сваку цену желео да докаже истинитост догме о потпуном божанству Исуса Христа. У свом настојању да побије Аријево кривоверје које је негирало Христову божанску природу, еп. Аполинар је своје учење довео до супротне крајности, тј. до одрицања потпуности Христове људске (човечанске) природе. Овај епископ је сматрао да је Исус из Назарета, својим зачећем и рођењем од стране девице Марије од ње примио људско тело и људску душу (тј. човечју менталну природу – психу) али није примио људски дух. Уместо тог духа, сматрао је Аполинар, у Христово биће населио се божански Логос, тако да је Исусово „човештво“ било непот-

¹ Види: 1. Петрова 2:21-23.

² Историјски пут Православља, стр. 128. Нагласак мој.

пуно, тј. различито од човештва других земаљских људи. Ево како Аполинарово веровање описују неки од православних аутора:

„Епископ лаодикијски Аполинарије потекао је из редова православне партије. (...) Аполинарије (је) сматрао да Христос, примивши кроз оваплоћење људску душу и тело, није примио и специфични део људског бића – људски дух, јер овај неопходно претпоставља слободу воље, а са њом и склоност ка греху. Људски дух је, по Аполинаријевом мишљењу, у Христу замењен Божанским Логосом који господари над злим склоностима примитивне душе.“¹

Ово учење еп. Аполинара (који је умро 390. год.) осудио је и помесни црквени сабор одржан у Александрији 362. године. Након што се овај епископ одвојио од званичне Цркве и започео окупљање својих присталица, осуђен је и од стране епископа окупљених на сабору у Риму 375. године. Коначна осуда и проглашење погрешним овога веровања дошла је на Другом васељенском сабору 381. године у Цариграду.

Са друге стране, у добу за које смо раније утврдили да је протицало у духу надмоћи аријеваца над заступницима никејског исповедања, на цариградску катедру је постављен еп. Македоније. Из његовог ума проистекло је учење које је прихватио мањи број епископа полуаријеваца, а који се тичао положаја Светог Духа у односу на Оца и Сина. Наиме, на Првом сабору у Nikeји о особи Светог Духа се није расправљало, нити је пак догматски одређен положај Духа у односу на божанство Оца и Сина у оквиру догме о Светој Тројици. Тако, учење које је заступао еп. Македоније све до свога свргавања 360. године (након чега је убрзо и умро), а које је касније ватрено ширио његов ђакон, касније епископ никомидијски Маратоније, гласило је да је Свети Дух мањи и од Оца и од Сина, те да заправо представља створење Бога Сина:

„Временом се по питању Лица Духа Светог из средине полуаријанаца издвојила посебна партија Македонијеваца, названих по Константинопољском епископу Македонију (355-359): ова партија, поштујући Духа Светог као Треће Лице Пресвете Тројице само по части, разликовала Га је по суштини од Прва Два Лица, сматрајући Духа Светог за створење, а не за Бога.“²

Против оваквог учења следбеника еп. Македонија (које су називали и македонијевцима - „пнеуматомахи“ – тј. онима који се боре против Духа Светог) борили су се нама од раније познати заступници никејског вероисповедања. Ево шта о њима, као и самом сазивању Другог васељенског сабора казује историчар Јевсевије Поповић у своме делу:

„Атанасије Велики беше први, који је од 358. устао и против пневматомаха, и њему се придружише Василије Велики (умро 379.), оба Григорија, наиме Григорије Назијанзин и Григорије Ниски и други, који су бранили како потпуно божанство Сина, тако и потпуно божанство Духа Светог, Његов исход од Оца и Његову једносусност (једнобитност) са Оцем и Сином. Али будући да је странка македонијеваца чак и међу епископима, који пређоше

¹ Седам стубова премудрости, Београд 2004. стр. 24.

² Наведено дело, стр. 25.

у православље, била велика те будући да је било много таквих македонијеваца, који додуше признаваху потпуно божанство Сина, али који не хтедохе признати божанство Светог Духа и Његову једносушност са Оцем и Сином, то је Теодосије Велики наскоро после свога ступања на престо сазвао у Цариград нов васељенски сабор или управо генерални концил свога, т.ј. Источноримског Царства. На његов позив дошло је у Цариград 381. године 150 православних епископа и 36 македонијевских епископа.¹

Након што се, дакле, у Цариграду окупио релативно мали број епископа (од укупног броја који је постојао у тадашњем хришћанском свету)², саборско заседање је отпочело под председавањем антиохијског архиепископа Мелетија.

Први предмет расправе је био попуњавање катедре цариградског епископа, са чијег је трона цар Теодосије 380. године протерао аријевца Демофила. Већи део епископа, до тог тренутка присутних на сабору, сложио се да на трону епископа престоног града остане дотадашњи епископ малог градића Сасима у Кападокији, Григорије Назијанзин, којег је на њега, после протеривања еп. Демофила, поставио цар Теодосије. Но ипак, Григорије Назијанзин није био једини „претендент“ за трајно заузимање катедре цариградског епископа. Постојао је још један, његов назови-пријатељ, филозоф Максим Киник (Циник), који је био пореклом из Египта. Овог човека су за епископа намењеног цариградској епархији хиротонисали (рукоположили) египатски епископи на челу са еп. Петром из Александрије. Као основ за рукополагање Максима Киника за епископа цариградског, послужила је чињеница да је Григорије Назијанзин на место цариградског епископа дошао на „неканонски“ начин – пошто је већ имао своју епископију. Наиме, према 15. правилу које је донесено на Првом сабору у Никеји, постоји одредба која гласи да епископ не сме да прелази са једне катедре на другу. Ево како гласи ово правило (канон) никејског сабора:

„Због многих смутњи и раздора који се догађају, нашло се за корисно да се искорени обичај који постоји по неким местима, а који је противан апостолском правилу, тј. да ни један епископ, нити свештеник, нити ђакон не може прелазити из једног града у други. А ако након ове одредбе светог и Великог сабора неко ипак поступи противно овоме, такав прелазак нека буде неважан и нека се дотични клирик врати цркви у којој је рукоположен за епископа, свештеника или ђакона.“³

Међутим, очигледно се оглушујући о ово правило и упозорење које су донели „свети оци“ нешто више од пола века раније, присутни епископи су ипак одлучили да бивши епископ градића Сасима постане епископ цариградски. Убрзо након доношења овакве одлуке председавајући на сабору еп. Мелетије антиохијски умире а на његово место бива постављен новоустоличени епископ „Новога Рима“ Григорије. Но, изгледа да судбина није била

1 Општа црквена историја, том први, стр. 556.

2 Број епископа је био знатно мањи од оног који је био присутан на никејском сабору 56 година раније.

3 Књига правила, стр. 18.

наклоњена овом епископу – барем не што се тиче његовог остајања на овом владичанском престолу. Наиме, један од проблема који је еп. Григорије хтео да реши на овом сабору јесте питање упражњеног места антиохијске катедре, настале након смрти еп. Мелетија. У Антиохији је, заправо, већ раније постојао Мелетијев „супрот-епископ“ по имену Павлин, који је у односу на Мелетија деловао као својеврсна опозиција.¹ Григорије се залагао да се након Мелетијеве смрти на антиохијску катедру не поставља нови епископ, већ да се за законитог епископа призна већ постојећи Павлин. Међутим, већина епископа на сабору на то није пристала, већ је за законитог епископа у Антиохији поставила дотадашњег презвитера Флавијана. У исто време, пристигли су и неки епископи из Египта и из Македоније, који си били присталице странке Максима Киника, и критиковали Григорија Назијанзина да је неправедно поступио неканонски преузимајући цариградски катедру.

„Непримање његових предлога у погледу антиохијског раскола и та пребацивања тако растужише осетљивог и мирољубивог Григорија, да је одмах захвалио, узео дирљив опрост од синода и Цариграда и вратио се у своју постојбину, где је остатак свога живота провео у студијама и самоћи.“²

Након повлачења еп. Григорија, катедра цариградског епископа је поново била упражњена. Оци сабора су пред цара Теодосија изнели више имена оних личности које су сматрали за подобне да врше епископску функцију и способне да наставе са председавањем саборским заседањима. Поред осталих, на листи предложених „кандидата“ налазио се и стари сенатор Нектарије, који, што је веома битно да нагласимо, још увек није био ни крштен. Цар Теодосије се одлучио баш за овог кандидата. Ево како избор и устоличење новог епископа описује један православни извор:

„У јуну 381. године, после опроштајне речи оцима сабора, светитељ Григорије је отпутовао у свој Назијанз. Оци сабора су на његово место изабрали сенатора Нектарија, који је још био само оглашен, те је стога одмах крштен и током неколико наредних дана рукоположен у све свештене чинове, заједно са епископским, **тако да је чак и епископске одежде носио преко беле хаљине новокрштенога.**“³

Оно што бисмо могли да поставимо као коментар на овакав избор и постављање новог епископа у службу јесте да је оно учињено супротно учењу Светог писма, али и принципима и правилима установљеним на ранијим црквеним саборима, укључујући и сабор у Никеји. Наиме, Светим писмом, такозваним апостолским правилима (која су настала у послеапостолској епохи) као и канонима Првог васељенског сабора изричито је забрањено да се на места надгледника и старешине (епископа) над црквеним животом и радом поставља тек обраћена и крштена особа. Ево како гласи библијски текст који говори о овој теми, као и поменути касније усвојени канони:

1 Овај раскол се у Антиохији појавио почетком шездесетих година IV века. Епископи Мелетије и Павлин су деловали у оквиру исте антиохијске цркве, „сваки је имао своје присталице које су биле у непомирљивом непријатељству према присталицама супротне стране.“ Види у: Седам стубова премудрости, Београд 2004, стр. 27.

2 Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 557.

3 Седам стубова премудрости, стр. 27. Нагласак мој.

„Епископ, дакле, треба да је непорочан, једне жене муж, трезвен, разборит, пристојан, гостољубив, кадар поучити, не пијаница, не убојица него благ, не наклоњен свађи, не среброљубац (...) **не новообраћени**, да се не надује и падне под ђаволску осуду.“¹

„**Неумесно је да онај ко је тек изашао из незнабожачког живота и примио крштење**, или се из неваљалог живота обратио у веру, **да се такав одмах постави за епископа**. Јер, није примерено да онај који још ни сам није испитан постаје учитељ других, осим у случају да се то догоди по Божијој благодати.“²

„Пошто се много тога, или по нужди или настојањем људи, догодило против црквеног правила, тако да неки људи који су тек прешли у веру из незнабожачког живота, и тек су неко кратко време упознати са основама хришћанске вере, **те су такви људи готово тек што су изашли из крстионице постављани на место епископа** или свештеника, постало је неопходно да се (правилом) одреди **да се такве ствари више не чине** јер, за обучавање (напредовање) у вери потребно је време, а такође и након крштења потребно је уверити се у то да ли су поменути људи достојни за те чинове свештенства. **Апостолско казивање по овом питању веома је јасно: „Не новокрштен**, да се не би погордио и упао у осуду ђавољу“ (1. Тим. 3, 6).“³

Но ипак, без обзира што су „свети оци“ овако „неканонски“ хиротонисали и поставили новог цариградског епископа, он је отпочео са председавањем даљег тока заседања Другог васељенског сабора.

На овом сабору било је присутно укупно 186 епископа углавном са Истока, и то 36 заступника Македонијевог учења о „створености“ особе Светог Духа и 150 епископа који су овом учењу стајали насупротив. Пошто су уочили да представљају знатну мањину на сабору, заступници учења које је зачео Македоније напустили су заседање. Преостали епископи су, пак, осудили македонијевство:

„Пошто је оних 36 македонијевских епископа напустило синод, преостали 150 православних епископа осудише македонијевство, аполинарство, полуаријевство, аријевство т.ј. омиизам и евномијевство, и допунеше никејски символ до садашњег свршетка и формулираше га јасније и у неким дотадањим његовим деловима или боље потврдише никејски символ, кога је дотадања црквена пракса против македонијевства и других хетеродоксија тако развила. Тако је постао Никео-цариградски символ, који је до данас свугде очувао свој икуменски углед.“⁴

Никео-цариградски символ вере гласи овако:

„Верујем у једнога Бога, Оца, Сведржитеља, Творца неба и земље и свега видљивог и невидљивог.

1 1. посланица Тимотеју 3:2-3, 6. Нагласак мој.

2 Књига правила, стр. 13. Цитат тзв. 80. апостолског правила.

3 Књига правила, стр. 15. Цитат 2. правила Првог васељенског сабора.

4 Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 557-558.

И у једнога Господа Исуса Христа, Сина Божијег, Јединородног, од Оца рођеног пре свих векова; Светлост од Светлости, Бога истинитог од Бога истинитог; рођеног, не створеног, једносущтног Оцу, кроз Кога је све постало.

Који је ради нас људи и ради нашег спасења сишао с небеса, и оваплотио се од Духа Светога и Марије Дјеве, и постао човек.

И распет за нас у време Понтија Пилата, и страдао и погребен;

И васкрсао у трећи дан, по Писму;

И вазнео се на небеса и седи са десне стране Оца;

И опет ће доћи са славом, да суди живима и мртвима, Његовом царству неће бити краја.

И у Духа Светога, Господа, Животворног, Који од Оца исходи, са Оцем и Сином заједно се поштује и заједно слави, Који је говорио кроз пророке.

У једну, свету, саборну и апостолску Цркву.

Исповедам једно крштење за опроштење грехова.

Чекам васкрсење мртвих.

И живот будућег века. Амин.¹

Овај символ прихватиле су и цркве на Западу, иако њихови представници нису учествовали на сабору у Цариграду. Но, поред прихватања символа, западни синоди су се у почетку супротставили решењима која су донели учесници Сабора – а у вези збацивања Максима Киника и проблема антиохијског црквеног раскола. До прихватања ових решења од стране западних епископа дошло је тек касније.

У сваком случају, на овом сабору је донето укупно четири канона, иако се у литератури о Васељенским саборима често може наћи информација о њих седам.²

Сумирајући целокупност догађаја одиграних пре и у току овог великог и посве значајног црквеног заседања, можемо да закључимо да су, и поред одређених одступања од учења Светог писма и ранијег Првог васељенског сабора, црквени оци правилно поступили осуђујући учења еп. Аполинара и Македонија. Но, ипак, све оно што смо могли да приметимо – а што је видљиво и из самих дешавања, доказује да су, наравно, црквени ауторитети из прошлости били само погрешиви људи који су чинили најразличитије пропусте и грешке, како против библијске науке, тако и против своје сабраће (епископа) са којима су делили иста или слична верска начела.

Ова погрешивост епископа из давне прошлости биће још очитија у наредном периоду, када ће доћи до значајнијих измена у веровању „Цркве“ у

1 Радомир В. Поповић, Васељенски сабори, стр. 29.

2 „Иако се у грчким, словенским и руским издањима Другом Васељенском сабору приписује седам правила, уствари припадају му само прва четири која помињу црквени историчари V века. Пето и шесто правило потичу од Константинопољског сабора из 382. године, док је седмо правило заправо скраћена посланица састављена на Трулском сабору (из 692. године) и упућена антиохијском епископу Мартирију од стране Константинопољске Цркве.“ Седам стубова премудрости, стр. 29.

односу на Свето писмо, као и још оштријих сукоба између припадника међусобно супротстављених теолошких струја.

У наредном делу овог поглавља, упознаћемо се са дешавањима која су претходила и која су се одиграла током Трећег васељенског сабора.

ТРЕЋИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР

Теолошки спор који је довео до одржавања тзв. Трећег васељенског сабора, избио је на релацији међусобно супротстављених богословских школа Александрије и Антиохије и њиховог тумачења Светог писма и црквеног предања. У периоду за време и након смрти апостола, хришћанске цркве су биле посејане на различите локације у Римском царству, где су, мало по мало, почеле да потпадају под утицај нехришћанских идеологија и филозофских праваца. Различите филозофске идеје су извршиле уплив у хришћанску мисао те тако почеле да мењају изворно значење и тумачења библијских учења.

Ево шта о узроцима и пореклу спора између главних представника ове две школе, Несторија (из Антиохије) и Кирила (из Александрије), који је довео до одржавања поменутог сабора, каже Александар Шмеман у свом делу:

„Несторије и Кирило су припадали двама различитим правцима или двама „школама“ хришћанске мисли, двама различитим начинима „психолошког“ доживљавања самога Хришћанства, који су се формирали постепено и давно пре почетка христолошког спора. То су биле школе Антиохијска и Александријска. Разлике између њих тумачене су многим узроцима – различитим филозофским утицајима (Аристотеловог код „антиохијаца“, Платоновог код „александријаца“), супротстављањем семитског „реализма“ јелинистичком „идеализму“, разликама у религијским навикама и традицијама. У сваком случају, разлика се тицала управо приступа религији, првобитних интуиција при образовању свести. Са богословског аспекта, она се изражавала углавном у различитим методама тумачења Светога Писма. „Антиохијци“ су се плашили алегорична, симбола, умножавања „духовних значења“, свега онога што се тако богато расцветало већ код Оригена (Ориген је припадао александријској школи; прим. И. С.). **Они су, пре свега, тражили буквални смисао, историјску тачност у разумевању текста, и тек онда изводили своје богословске закључке.**“¹

Док су се, дакле, представници антиохијске школе залагали за буквални приступ тумачењу Светог писма, александријци су више нагињали ка продоховљавању и тражењу симболизма у библијским текстовима. Да бисмо прешли на проучавање верског учења које је заступао цариградски епископ Несторије, а против кога се подигао Кирило епископ александријски, и размотрили процес одржавања Трећег васељенског сабора, као и свих пропратних догађаја, морамо да се поближе упознамо са узроком који је до њега довео.

¹ Историјски пут Православља, стр. 157.

Један од главних учесника Другог васељенског сабора, епископ Диодор Тарски, као и његов ученик Теодор Мопсуетски, заступали су веровање које је подразумевало божанско порекло Исуса Христа, али ипак на другачији начин него што је то изложено на сабору одржаном у Цариграду 381. године. Наиме, насупрот учењу еп. Аполинара, чије је веровање на овом сабору било осуђено (а које је пропагирало веру у то да је Христос уместо људског духа поседовао божански Дух, тј. да није поседовао потпуну људску природу), епископи Диодор и Теодор су у првом реду истицали више Исусово човештво. Веровање ових епископа додатно је разрадио њихов ученик, најпре монах и презвитер из Антиохије по имену Несторије, који је од 428. године постављен на катедру цариградског епископа. Ево како је гласило учење Теодора Мопсуетског, кога је јавно проповедао еп. Несторије:

„Диодор Тарсијски нападајући мишљење Аполинарија, настојао је више да учврсти схватање о Христу, наглашавајући нешто више у њему Човека. Али његов ученик Теодор Мопсуетски – идући још даље, тврдио је да би сједињења природа у Христу само ограничавала Христово Божанство, при чему је, по њему, сједињење само спољашње, а не суштинско. (...) Дакле, Теодор је прихватао натприродно рођење Христа, али у њему види само човека Исуса, који се тек постепено сједињује са Логосом, кроз искушења и страдања, која трпи човек, а која он успешно савлађује „Нека буде воља твоја“, поставши савршен тек у моменту Васкрсења.“¹

Дакле, учење Теодорово, као и Несторијево подразумевало је да Христос поседује, поред човечанске и божанску природу (природу Бога Логоса), али да ове две природе нису баш тако чврсто „повезане“ једна са другом:

„...то је Несторије гледао, да стане на пут том учењу (учењу еп. Аполинара; прим. И. С.) строгим разликовањем Бога и човека у Христу, и док је доказивао потпуно божанство и потпуно човечанство у Христу, мислио је, да ће најбоље доказати тако, што је рекао: сасвим је нешто друго Бог Син, а сасвим нешто друго човек Христос... (...) Он је на тај начин из Христа направио два лица, божанско и човечанско лице, између којих је само врста непрестаног дотицаја.“²

Управо из тог разлога, Несторију се чинило веома погрешним називање Марије мајке Господа Исуса Христа – Богородицом, јер људско биће (каква је Марија) није могло да роди Бога (Логоса) већ само човека Исуса. Због тога, предлагао је да се уместо термина „Богородица“ – који је већ био ушао у богослужбену употребу – зарад јасног исповедања вере у потпуно божанство Христово (насупротив аријанцима и њима сличним који су то божанство и једносуштност са Оцем негирали), за Марију употребљава термин „човекородица“ или у најбољем случају „Христородица“. Но, на јавно исказивање оваквог става ког су заступали еп. Несторије и његов презвитер Анастасије, неки су реаговали препознајући у њему учење слично ономе које је заступао епископ Павле Самостатски из Антиохије (260-269 г. после Христа), чије је

¹ Момир Јовић, Рано хришћанство на Балкану, стр. 73-74.

² Општа црквена историја, том први, стр. 571-572.

веровање било осуђено још у III веку.¹ Несторије је своје противнике, који су дошли из редова свештенства и монаштва, прогнао из Цариграда, а они су своје уточиште нашли у Александрији, где је столовао веома угледни епископ Кирило. Они су пред њега изнели јеретичко вероучење које заступа Несторије, и на тај начин побудили александријског епископа на акцију – у циљу заустављања њеног ширења. Епископ Кирило је најпре, у тзв. „Посланици монасима“ енергично иступио у одбрану термина „Богородица“ – који је подразумевао веровање у утеловљење (оваплоћење) Бога Логоса и његово рађање у особи Исуса Христа од стране девојке Марије. Такође, у личном протесту упућеном цариградском епископу Кирило је апеловао на његово покајање и повратак правоверном исповедању:

„У Цариграду овај протест дочекан је са негодовањем. Тамо се још добро памтио тужан случај Златоустога: Епископа Цариградског кога је осудио – и то неправедно, не саслушавши га – сабор под председништвом Теофила Александријског, стрица Кириловог, а и сам Кирило је учествовао у тој осуди. То су биле године када су александријски Епископи настојали да стану на пут незаустављивом порасту црквеног утицаја Цариграда. А у престоници су се, не без разлога, многи бојали одлучног, преког и утицајног Кирила. Опет је богословски спор компликовала црквена политика.“²

Резултат дописивања које је уследило између епископа цариградског и александријског, приликом кога је размењено неколико посланица у којима ни једна страна није желела да напусти своје ставове, било је састављање 12 поглавља (анатематизама) од стране Кирила, у којима он, без помињања Несторијевог имена, подвргава анатели (проклетству) сваког ко не прихвати веровање у буквално оваплоћење Бога Логоса и његово рођење у особи Исуса Христа – Богочовека.

Будући да се целокупна ситуација све више загревала и постајала компликованија, уз настојања еп. Несторија да на неки начин свргне александријског епископа са његовог положаја и издејствује његову осуду сазивањем општег црквеног сабора, Кирило се писмом обратио римском епископу Целестину – надајући се његовој подршци.³ Пошто су западњаци, на челу са римским епископом још од раније били у завади са Несторијем, због испољавања његове подршке пелагијанцима (који су изазивали верске немире на западу Европе), а после детаљног изучавања Несторијевих проповеди од стране марсељског игумана Јована Касијана, сабор одржан у Риму 430. године је осудио учење цариградског епископа. Римски сабор је такође прописао да, након примања ове одлуке, Несторије има само десет дана да размисли о својим поступцима и веровањима и јавно их порекне. Након примања одлуке римског сабора, Кирило је у Александрији окупио своје епископе који су на локалном сабору сазваном том приликом такође осудили

1 Види у: Момир Јовић, Рано хришћанство на Балкану, стр. 74. футнота.

2 Шмеман, Историјски пут Православља стр. 159-160.

3 До тога тренутка Кирило је био у лошим односима са римском катедром, а из разлога што је његовог стрица, еп. Теофила, на „неправедан начин“ од Цркве био одлучио римски епископ Иннокентије. Међутим сада, због опасности у којој се нашао, Кирило је одлучио да се обрати римском епископу и са њим изглади односе. Види у: Седам стубова премудрости, стр. 37.

Несторијево учење. Документи са закључцима ових сабора били су послати цариградском епископу, као и његовим пријатељима на истоку – епископима Јовану Антиохијском, Јувеналију Јерусалимском и Акакију Веријском. Епископ Несторије је на примитак ових докумената овако реаговао:

„Еп. Несторије не прихвата одлуке та два синода, те у духу Кирилових Анатематизама, доноси својих 12 Анти-анатематизама, у којима, уз подршку еп. Јована Антиохијског и еп. Теодорита Кирског (Сутрусу у Сирији), оптужује еп. Кирила за аполинарство. Тако је овај у почетку доктринаран спор о природама у Христу, прерастао у идеолошки сукоб у целој Цркви, те цар Теодосије II Млађи (408-450) одлучује да сазове општи сабор целог епископата, посебно упућујући позиве странама у конфликту.“¹

Велики црквени сабор је био сазван за 7. јун 431. године у граду Ефесу, на дан када се прослављао „дан силаска Светог Духа на апостоле“. Према мишљењу православних богослова, овај град није изабран случајно. Наиме, култ поштовања Богородице, тј. Мајке Божије је био посебно присутан у Ефесу, у коме је пре V века већ постојао храм њој посвећен, а и према црквеном предању Исусова мајка је одређени период живота у њему провела. Почетак сабора је каснио више од две недеље из разлога кашњења многих епископа. Нажалост, ово заседање није протекло у духу толеранције и међусобног уважавања, већ како се и очекивало, у крајње непријатељском и свађалачком расположењу.

Међу првима су, пре заказаног датума, на сабор који је требао да се одржи у главном ефеском храму „свете и велике цркве зване Марија“, стигли Несторије са делом својих присталица, као и Кирило са својим епископима. Након више од две недеље чекања на епископе који су каснили, Кирило је самоиницијативно отворио саборско заседање:

„22-ог јуна 431. године уз председавање Александријског патријарха Кирила у главном храму у Ефесу отворен је сабор не мање од 160 епископа, углавном из Александрије, Јерусалима, Палестине и Илирика. Несторијеве присталице, 68 епископа, протествовале су против отварања сабора пре доласка Јована Антиохијског. Протест је подржао и императорски чиновник Кандидијан.“²

Иако је био присутан у Ефесу са својим истомишљеницима, Несторије је три пута одбијао да се појави на сабору и на тај начин одговори на позиве који су му били упућени. Он једноставно није желео да се појави на сабору на коме би, са својим присталицама, био у мањини, већ је чекао пристизање својих пријатеља – сиријских епископа. Но, без обзира на Несторијев изостанак, као и противно вољи царских чиновника који су били задужени за праћење рада сабора, окупљени епископи, на челу са еп. александријским Кирилом, осудили су, свргли и анатемисали цариградског епископа, његово учење као и све његове присталице:

„Несторије је осуђен као јеретик, хулник и искључен је из црквене заједнице. Оци су осуду изrekli једногласно: „Сви проклињемо (анатемисамо)

1 Јовић, Рано хришћанство на Балкану, стр. 77.

2 Седам стубова премудрости, стр. 44.

посланице и Несторијево учење; јеретика Несторија сви проклињемо, сва васељена проклиње безбожно Несторијево учење. Оне који опште са Несторијем, сви проклињемо; сви проклињемо безбожна Несторијева учења; ко не проклиње Несторија, нека је проклет.“¹

„Цео град је био за Кирила. Када су касно ноћу, пошто су осудили Несторија, изашли из храма у коме су заседали, епископе је дочекала огромна маса света са упаљеним бакљама и победоносно их пратила до њихових кућа.“²

Тек након доношења главне одлуке због које се Кирилов сабор и састао, а то је била расправа т.ј. осуда Несторија и његовог учења, у Ефес је приспео и караван архијереја са Истока, предвођен еп. антиохијским Јованом. Ево како историчар Јевсевије Поповић описује ситуацију насталу након пристицања Несторијевих пријатеља – источних епископа:

„Кирил пошаље једну депутацију од епископа пред приспеле колеге из Антиохије, али састанак те депутације и оних, које је имала поздравити, беше веома непријатељски. Узајамно се обасипаху укорима и растадоше се као непријатељи. Јован се не хтеде прикључити синоду, који је по његову мишљењу поступио сасвим некоректно. Он је са својим епископима одржао други синод, на коме су Кирил и Мемнон (епископ града Ефеса, прим. И. С.) због неправедног, незаконитог и насилног поступка збачени, а сви, који с њима држе, екскомуницирани.“³

Након међусобних збацивања и анатемисања, оба сабора, и онај Кирилов и онај Јованов поднели су цару Теодосију извештаје, а то је учинио и Кандидијан, царски службеник. Наравно, свака од страна се трудила да у свом извештају себе прикаже у што повољнијем светлу. Иако је све до сабора цар Теодосије поклањао своје симпатије Несторију, у току самога заседања његов став се, под притиском јавности, променио. Маса света у Цариграду и Ефесу која је подржавала Кирила и називала Марију Богородицом, наступала је против Несторија који је негирао учење о истинском теловљењу Бога Логоса и његово рођење у личности Исуса Христа. Након што је цар примио сва три извештаја, одлучио је да испоштује одлуке оба сабора. Он је потврдио одлуке о збацивању Несторија – које је донео сабор Кирилових присталица, као и одлуку о збацивању Кирила и Мемнона, и то тако што је сву тројицу бацио у затвор.⁴ Но, после дужег преговарања са присталицама оба табора, Теодосију се учинило да је добро да ослободи Кирила и Мемнона, а Несторија одагна у прогонство у Египат (где је и умро 440. године у изолацији, окружен присталицама еп. Кирила).

После свргавања еп. Несторија са цариградске катедре и повратка Кирила са својим епископима у Египат где је уживао велику популарност и подршку народа, уследио је и повратак у своје земље и епископа са истока, који су до краја сабора остали у непријатељству са египатским епископима:

1 Радомир В. Поповић, Васељенски сабори, стр. 75-76.

2 Шмеман, Историјски пут Православља, стр. 163.

3 Општа црквена историја, том први, стр. 574.

4 На истом месту.

„Епископи предвођени Јованом Антиохијским, по одласку из Ефеса, на путу, у Тарсу, а потом и у Антиохији, одржали су сабор на коме је донета одлука да се протестује против Несторијевог свргавања; уз то, била је потврђена и одлука о свргавању светог Кирила.“¹

Биле су потребне читаве две године честих контаката између александријског и антиохијског епископа ради превазилажења великог раскола. Као посредник између две сукобљене стране нашао се еп. емески Павле (из Палестине) који је са успехом завршио своју мисију, тако да се на крају главнина сиријских епископа прикључила осуди Несторија. Ипак, иако се већи део сиријских епископа придружио у Несторијевој осуди, не мали број њих је остао да брани становишта и веровања бившег цариградског епископа. Ови епископи су, након масовног свргавања које су доживели од стране власти, бивајући под прогонством својих неистомишљеника, морали да беже даље на исток – у Персију. Мало по мало, ови несторијанци су извршили потпуни утицај на цркву у Персији, тако да је она у целости постала несторијанска. Ова и оваква персијска црква извршила је даљи продор на исток – у Индију, тако да су на тло ове земље хришћанство најпре донели несторијанци. Ове хришћанске цркве су се дуже време одржале на поменутих просторима као напредне, а њихови остаци постоје и данас под истим древним именима.

На Трећем васељенском сабору донето је укупно девет канона.

Трећи васељенски сабор и православно учење о Богородици

Као што смо могли да уочимо током прегледа догађаја који су се одиграли на сабору у Ефесу, једна од кључних тема је била, поред дефинисања учења о богочовечанској природи Исуса Христа, и учење по којем је Марија званично почела да се назива Мајком Божијом, односно Богородицом. У нашем ранијем проучавању теме о Богородици, у оквиру поглавља „Блажена Марија или царица небеска“, аргументовано смо потврдили да се овакви термини не употребљавају од стране Христа и апостола у Новом завету. Но ипак, иако рани хришћани очигледно нису Марију називали Богородицом (а управо такав однос према њој им се приписује православним светим предањем), током малопређашњег проучавања смо приметили да је почетком V века овај израз ипак био прилично раширен у ондашњим црквеним круговима. Доказ за то да термин *теотокос* (Мајка Божија или Богородица; она која је родила Бога) није измишљен и уведен у црквену праксу тек на сабору у Ефесу, већ да је постојао и раније – доказује се и тиме што је Несторије протествовао против њега, као и то да га је Кирило ватрено заступао (и то све пре одржавања ефеског сабора). Но, поставља се питање, који је био разлог који је довео до увођења овог небиблијског термина у речник ондашњих цркава?

Као што смо се уверили у ранијим проучавањима, у току послеапостолске епохе су настајали многи верски покрети предвођени неким епископима или презвитерима, који су одрицали божанство Исуса Христа, као и чиње-

¹ Седам стубова премудрости, стр. 51.

ницу да се Он, као потпуни и савршени Бог у телу родио од стране девице Марије. Очигледан пример погрешних веровања по овом питању затекли смо нпр. код Арија (чије је веровање подразумевало одрицање једносупштности Оца и Сина). Управо због чврсте одлучности неких од црквених вођа ондашњег времена (еп. александријског Атанасија, на пример), који су заступали веру да је Христос у исто време био и потпуни Бог и потпуни човек, те да је као такав и зачет силом Светог Духа и рођен од девице, у први план је избила потреба да се ово веровање снажније утврди. Термин „Богородица“ тј. „Мајка Божија“ – који би се увео у црквену употребу, а који би се односио на Марију Исусову мајку, чинило се, био је веома подесан за решење различитих спорова насталих по питању погрешних учења о природи Господа Исуса Христа. Јер, уколико би термин „Богородица“ постао општеприхваћен, онда би било јасно да нико више не би могао да заступа веровање да Исус није Бог. Овај назив је, дакле, јасно дефинисао веру „правоверне Цркве“ у потпуно и стварно богочовештво Исуса Христа, тј. у његово рођење као Савршеног Бога у телу.

Према православном аутору, протојереју Радомиру Поповићу, св. Атанасије Велики са почетка IV столећа био је један од првих црквених ауторитета који је употребио израз „Мајка Божија“, а на њега се, по истом питању, у својој „Посланици монасима“ позвао и његов (не директни) наследник на катедри, еп. Кирило поводом сукоба са Несторијем¹. Разлог коришћења овог термина од стране еп. Атанасија је веома јасан. На његову употребу га је натерало Аријево порицање Христовог божанства, као што је касније натерало и Кирила који се супротставио учењу тадашњег цариградског епископа. Ипак, према православном аутору Шмеману, употреба речи „Богородица“ у то време није имала за циљ прослављање и узвисивање Марије (онакво какво данас постоји у Православној и Римокатоличкој цркви) већ одбрану веровања у богочовештво Христово:

„Међутим, изразом „Богородица“ још пре икаквих богословских прецизирања, **Црква је изражавала своју веру у апсолутно јединство Бога и човека у Христу** (тако да се све што се говорило о човеку говорило и о Богу и обратно), своју веру у апсолутни смисао јеванђелске тврдње. - „И Слово поста плот“.²

Међутим, како је управо у то време (од IV века надаље), као што смо могли да прочитамо у текстовима Ernsta Benza³, дошло до значајнијег утицаја култа богиње Мајке (царице небеске) којег су у Цркву унеле масе необраћених а покрштених пагана, и његовог стапања са „култом Богородице“, тако је, мало по мало, о Марији – мајци Господа Исуса Христа почело да се верује оно што Црква у ранијим вековима није познавала. И, као што смо упра-

1 Види у: Р. Поповић, Васељенски сабори стр. 75. Такође, и у делу 'Седам стубова премудрости', православни признају да се сведочанства о употреби термина „Богородица“ не могу да нађу пре III и IV века, истичући да за њега сазнајемо тек од Оригена, александријских епископа Александра и Атанасија, св. Василија Великог, еп. Јевсевија Кесаријског и код св. Григорија Богослова. Види на стр. 33.

2 Историјски пут Православља, стр. 158-159. Нагласак мој.

3 Види у поглављу: Блажена Марија или царица небеска?

во увидели, иако је мотив увођења назива „Мајка Божија“ (Богородица) у хришћанску терминологију био (донекле) исправан и оправда(ва)н одбра-
ном учења о богочовештву Христовом, веровање о Марији које је происти-
цало из оваквог њеног називања није било ни мало у складу са Библијом.
Било би значајно да нагласимо да је и у I веку нове ере, још за време апос-
тола, било много оних који су јавно порицали Христово божанство као и
његово рођење од девице, али писци новозаветних књига нису посегли за
употребом назива као што је „Мајка Божија“ – не би ли, тобож, одбранили
божанство Христово. Наравно, било им је познато да Бог нема и не може
имати мајку. У Новом завету Марија се, као што смо се раније уверили, на-
зива само по имену, уз додатак да се ради о „Исусовој мајци“, тј. о „Марији,
мајци Јакова и Јосије“ - познатих учитеља прве Цркве.

Да бисмо се још боље упознали са посве небиблијском (боље речено –
противбиблијском) науком о Марији коју заступа Православна (и Римокато-
личка) црква, а која се развила током векова у складу са употребом назива
Богородица (Мајка Божија), навешћемо још неке текстове из православне
литературе. Након тог навођења, на њих ћемо дати и библијски одговор.

Важна православна веровања о Исусовој мајци Марији

Једини текст којег православни богослови имају на располагању да би
потврдили да и сама Библија назива Марију Богородицом, налази се у ев. по
Луки. Он описује сусрет две труднице, Јелисавете – мајке Јована Крститеља
и Марије – Исусове мајке:

„У оне дане Марија уста и похита у горски крај у један Јудин град, па
уђе у Захаријину кућу и поздрави Јелисавету. Када Јелисавета чу Маријин
поздрав, заигра дете у њеној утроби, и *напуни се Духа Светога Јелисавета*,
те повика из гласа и рече: благословена си међу женама и благословен је
плод утробе твоје. И откуд ми то да **мајка мога Господа** дође к мени? Јер
гле, кад глас твога поздрава дође до мојих ушију, заигра дете од радости у
мојој утроби. И блажена је она која је поверовала да ће се испунити што јој
је Господ рекао.“¹

Дакле, као што видимо, на овом месту Јелисавета назива Марију Гос-
подњом мајком. По логици православних, то је довољан доказ да буде назва-
на Мајком Божијом (Богородицом). Одговарајући на постављено питање:
„Где то Свето писмо назива Деву (Марију) Богородицом?“, Јустин Поповић
наводи неколико новозаветних примера, и то: називање Исуса Христа Гос-
подом од стране анђела након његовог рођења у Витлејему (Лк. 2:11); говор
ап. Петра из Дела ап. 10:36 у коме он каже за Христа да је он „Господ сви-
ма“; као и малочас наведени поздрав Марији од стране Јелисавете.² Након
помињања ова три примера (из којих једино што можемо да учимо јесте да
Христос бива називан Господом), ава Јустин завршава речима:

¹ Ев. по Луки 1:39-45. Нагласак мој.

² Јустин Поповић, Догматика православне цркве II, стр. 273-274.

„Ко би толико безуман био, да не жели да са Еванђелистима назива свету Деву Богородицом?“¹

Питање је, дакле, веома јасно! Међутим, и поред сазнања о Исусовом преузвишеном Господству, и простог називања Марије мајком Господа Христа (где је нагласак свакако на Господу а не на његовој мајци), ми поново, ни у једном од ових текстова не можемо да прочитамо изразе „Богородица“ или „Мајка Божија“. Уколико би православни хтели да библијски потврде правилност употребе напред наведених термина – морали би да нам покажу где се то они наводе у Библији? Због чега и сама Јелисавета није узвикнула пред Маријом: „и откуд ми то да **Мајка Божија** дође к мени?“, већ се изразила ипак другачије? Непогрешиви Господ је сасвим сигурно, надахнувши Духом Светим Јелисавету приликом поздрава упућеног Марији (Лк. 1:41), намерно избегао употребу речи „теотокос“ (Мајка Божија), знајући да ће се из ње, у будућности, изнедрити разна погрешна веровања. Уосталом, и сами апостоли, хронолошки око 50 и више година после овог Јелисаветиног поздрава, приликом описивања догађаја из живота Исуса и његових најближих сродника, избегавају да Марију назову „мајком Господњом“, већ је у еванђељима називају просто „мајком Исусовом“. Дакле, и поред чињенице коју су свим срцем заступали, а која гласи да је Марија родила Бога у телу! Но, уколико ипак попустимо пред наваљивањем православних да Јелисаветино помињање „мајке Господа мојега“ даје оправдање да Марију називамо Мајком Божијом, онда би, ваљда, по истој тој логици било слободно да нпр. Јакова, кога ап. Павле у посл. Галатима 1:19 назива „братом Господњим“ – назовемо „*братом Божијим*“, или пак да њега заједно са Јудом, Симоном и Јосифом (Јосијом), које Павле у 1. Кор. 9:5 назива „браћом Господњом“ – назовемо „*браћом Божијом*“!?! Но, апостоли се ни на једном месту нису усудили да напишу овакве називе, иако би, следећи малочас помињану логику, имали на то право. Да је термин „Богородица“ тј. „Мајка Божија“ много више филозофски него теолошки, те да је хришћанству непотребан и сувишан, на крају крајева доказује и чињеница да га нису употребљавали ни апостоли а ни њихови наследници у наредним столећима. Уосталом, и само инсистирање православних на употреби овог термина може у почетку да нас збуни (све док не сазнамо за остала њихова веровања о Богородици – која ћемо мало касније детаљније споменути), а поготово из разлога што они ипак имају правилну представу о томе каква је била права природа утеловљења и рођења Спаситеља од стране девице Марије. Послушајмо дакле шта, овога пута сасвим исправно и у складу са Библијом, о природи утеловљења Бога Логоса казује ава Јустин:

„Света Дева јесте и назива се Богородицом **не у том смислу да је Господа Христа родила по Божанству његовом**, или дала биће и постојање његовом Божанству, јер је његово Божанство вечно и беспочетно, **него у том смислу, да Га је родила по човечанству**, јер рођени од ње, у самом зачећу и рођењу од ње био је, као што и увек јесте, истинити Бог. (...) Јер ми говоримо да је она родила Бога, не сматрајући притом да је Божанс-

¹ Наведено дело, стр. 274.

тво Логоса добило од ње почетак своје бићу (...), него држећи да је сам Бог Логос, који је пре векова ван сваког времена рођен од Оца, и беспочетно и вечно постоји са Оцем и Духом, у последње дане ради нашег спасења обитавао у њеној утроби, и неизменљиво се оваплотио од ње и родио.¹

Управо из овог текста увиђамо због чега су апостоли избегавали да, иако верујући у божанско порекло Исуса Христа (оваплоћење Бога Логоса), назову Марију „Мајком Божијом“. Марија је, дакле, Исусу Христу подарила само људску природу (коју је и сама поседовала) без имало могућности да роди или да било шта придода његовој божанској природи. Према малочас цитираном казивању Јустина Поповића, сагласно са учењем Светог писма, Бог Логос је у вечности рођен од Бога Оца (и у том смислу није имао „божанску мајку“), а у времену оваплоћен и рођен по људској природи од земаљске мајке (без да је имао земаљског оца). На тај начин схватамо да Исус Христос у погледу свога божанског рођења није имао мајку, нити је по човечанском рођењу имао оца – па сагласно томе, иако је родила Бога у телу, Марија га је родила само по људској природи – а не по божанској. Стога, исправно закључујући и слажући се са терминологијом која се користи у Светом писму, сматрамо да је потпуно исправно Марију називати само оним изразима како су то чинили и њени хришћански савременици – говорећи о њој као о „мајци нашег Господа Исуса Христа“ (Лк. 1:43), или пак, једноставно, као о „мајци Исусовој“ (Јн. 2:3; Дела ап. 1:14), избегавајући називе који су уведени у каснијим вековима!

Благодатна – Маријино небеско име?

Поред прилично веште манипулације библијским текстовима који се одnose на Господство Христово, а поготово оног из Лк. 1:39-44 који се односи на оправдавање употребе термина „теотокос“ (Мајка Божија) у оквиру Источне цркве, поједини православни богослови врше и извесна прилагођавања еванђелских текстова приликом превођења са грчког језика, да би тако сачињени преводи одговарали њиховом учењу о Богородици. Такав је случај и са преводом Новог завета којег је сачинила комисија Светог архијерејског синода СПЦ, који садржи одређене нејасне термине, а који се, у исто време, не налазе као такви (и са таквим значењем) у оригиналном грчком тексту. Један о таквих термина јесте и реч „благодатна“ – особина за коју се тврди да ју је Марија поседовала, иако на први поглед није баш најјасније шта она означава. Ево како гласи тврдња коју износи Јустин Поповић по овом питању, а потом и како гласи текст Новог завета из малочас поменутог званичног превода СПЦ:

„Нема сумње, Пресвета Богородица је оно што и Њен Божански Син, јер нам је Благодат родила, и сама „Благодатна“ постала. (...) **Небеско име** Пресвете Богородице јесте „**Благодатна**“. Њега је од Трисветог Божанс-

¹ Исто, стр. 264. Нагласак мој.

тва донео свети Архистратиг Небеских Сила Гаврил. **То је њено Еванђелско име.**¹

„И ушавши к њој анђео рече: **Радуј се, благодатна!** Господ је с тобом, благословена си ти међу женама! А она видјевши га, уплаши се од ријечи његове и мишљаше: какав би ово био поздрав? И рече јој анђео: Не бој се, Марија, јер си нашла благодат у Бога.“²

Као што можемо да уочимо, део поздрава упућеног девици Марији био је и „радуј се благодатна“. На овај начин, употребљавајући исти израз, што се тиче превода Новог завета на српски језик, овај стих је превео још само Вук Караџић (који није познавао грчки језик нити је са њега преводио). Сви остали преводиоци (међу њима и неки уважени православни богослови) превели су овај поздрав много јасније и више у складу са грчким изворником. У даљем тексту ће нам постати много јасније због чега је прецизно превођење овог поздрава тако важно. Наведимо најпре досадашње српске преводе Новог завета, што се тиче стиха из ев. по Луки 1: 28.

„И ушавши к њој анђео рече: радуј се **благодатна!** Господ је с тобом, благословена си ти међу женама.“ (Вук Караџић);

„И уђе к њој и рече: Здраво, **ти која си стекла милост** Божју, Господ (је) с тобом!“ (др Димитрије Стефановић);

„И ушавши к њој анђео рече: радуј се ти што си **стекла милост**, Господ је с тобом [благословена си међу женама].“ (др Емилијан Чарнић);

„Када је дошао, анђео јој рече: - Радуј се, ти која си **нашла милост!** Господ је с тобом!“ (др Александар Бирвиш);

„Дошавши к њој, рекао је: „Радуј се ти **којој је исказана милост!** Господ је с тобом!“ (мр Мирослав Живковић);³

Као што можемо да уочимо, већина преводилаца овај стих преводи тако да се у њему подразумева да је Марија „стекла милост“ од Бога, тј. да се Бог баш на њу смислио да је бити земаљска мајка вечног Сина Божијег веома благословено стање. Мајка Спаситеља је могла да буде само једна од свих милијарди жена које су до сада живеље на земљи. Међутим, библијски текст јасно указује на то да Марија ничим није заслужила да роди Христа (дакле, то није био плод њених добрих дела, односно њених заслуга) – већ резултат Божије милости и Његове суверене одлуке. То доказују и речи анђела који је два пута поновио да је Марија „нашла милост у Бога“, тј. да се Бог на њу смислио. Свето писмо, наине, каже да „**ако је по милости, онда није по делима**, јер милост већ не би била милост.“⁴ Ипак, и поред јасноће библијског текста, православни (и римокатолици) су својим „светим предањем“ овом тексту придодали сасвим другачије значење и у еванђеље учитали оно што тамо никако не пише. Погледајмо наине шта све стоји у

1 Догматика православне цркве, том III, стр. 647-648. Нагласак мој.

2 Свето писмо Нови завет, превод комисије Св. арх. синода СПЦ, четврто исправљено издање, Београд 1998. год. Нагласак мој.

3 Нагласци на цитираним стиховима су моји.

4 Посланица Римљанима 11:6, превод др Лујо Бакотић. Нагласак мој.

„Догматици православне цркве“, а што се тиче њеног веровања у особу „Мајке Божије“, тј. Исусове мајке Марије. Текстове које ћу сада навести највећим делом нисмо помињали нити разматрали у поглављу „Блажена Марија или царица небеска?“:

„Црква се не може ни замислити ни постојати без Свесвете Мајке Спаса Христа. **Пресвета Богородица је Црква и Црква је Пресвета Богородица.** Када се рекне „Богородица“, тиме се обухвата сва идеја Цркве, јер се именом Богородица у личности Приснодјеве Марије изражава сва божанска тајна личности Исуса Христа. Да, да, да: **без Пресвете Богородице нема Богочовека = нема Спаситеља = нема Цркве = нема спасења = нема обогочовечења = нема отројичења.** И сав се свет претвара у најбесмисленији ужас, а човек – у најстраховитији пакао, пакао, пакао. **Пресвета Богородица је Мајка Бога,** Мајка Богочовека, и тиме **Мајка Цркве,** јер је Мајка тела Богочовекова. А тело Богочовеково је Црква. По бесмртној благовести Св. Кирила Александријског: Пресветом Богородицом су „утврђене цркве по целој васељени“. И уз то још долази и ова истина: **Богородицом се остварује спасење,** јер је Она: „радионица нашег спасења (...)“.¹

„Господ Христос и његова чудесна Богомајка су за молитвено осећање Православне Цркве два нераздвојна бића. Спасоносни искупитељски подвиг Господа нашег Исуса Христа нераздвојан је у православном осећању и сазнању новозаветне вере од пресвете, пречисте, преблагословене, славне Владичице наше Богородице и Приснодеве Марије. (...) **Она је** Спаситеља родила, и тиме сама **спасење света постала.** (...) Она је постала мост којим се прелази из смрти у живот. (...) Она је не само пакао умртвила него и двери раја отворила. (...) Но не само то, него је она и рај постала, у коме је дрво живота – Господ Исус. (...) **Ко кроз њу уђе спашиће се.** (...) Она је непоколебиви стуб Цркве. (...) Она је једино Безгрешног родила, **зато је и безгрешна постала.** (...) Родивши свемилостивог Бога и Господа Христа, **Пресвета Богомајка је и сама постала свемилостива.** (...) **Она све може,** јер је родила силног у моћи Христа. (...) Поставши Мајком милостивог Господа, она је и сама постала „извор милости“, „бездан милосрђа“. Њена милостивост је неизмерна. (...) Родивши Бога и Спаситеља нашег Исуса Христа, света Богородица је и сама постала „спасење рода хришћанскога“. (...) **Она је за православне: једина помоћ, једина нада, једина похвала.** (...) Преблагословена Богородица је: небо на земљи. (...) Узимајући „време“ за вршење свете Литургије, свештеник се обраћа Пресветој Богородици као „спасењу рода хришћанскога“. (...) У најважнијем моменту свете Литургије, по освећењу светих Дарова, **ми се најпре молимо њој, и величамо је** што нам је родила Бога. (...)

Пошто Пресвета и Свемилостива Богомајка обухвата сав живот православног хришћанина, то јој се ми, после причешћа, обраћамо дивном захвалном молитвом: Пресвета Владичице Богородице, видело помрачине душе моје, надо, заштито, прибежиште, утехо, радовање моје, благодарим ти што си ме недостојног удостојила да будем причасник пречистог Тела

¹ Јустин Поповић, Догматика, том III, стр. 647. Нагласак мој.

и пречасне Крви Сина твога. Но ти, која си родила истинито Видело, просветли духовне очи срца мога; ти, која си родила извор бесмрћа, оживи ме умртвљеног гресима; ти, која си нежно-милостива Мајка милостивог Бога, помилуј ме и дај ми умилење и скрушеност у срцу, и смиреност у мислима мојим, и повратак из ропства помисли мојих, и удостоји ме да до последњег даха свог неосуђено примам светињу пречистих Тајни, на исцељење душе и тела; и подај ми сузе покајања и исповести, да бих те певао и славио у све дане живота свог, јер си благословена и прослављена вавек. Амин. (...)

Она је мајка Бога, и отуда мајка свега божанског, свега светог, свега небеског, свега најбољег. Од свега доброг, она је најбоља; од свега светог, она је најсветија; од свега чистог, она је најчистија; од свега дивног, она је најдивнија. Она је најпунији образац свега најбољег. Јер кад је кроз њу Бог ушао у свет, у човека, како да кроз њу не уђе у човека све што је Божје, све што је небеско, све што је бесмртно, све што је вечито, све што је блажено?¹

Коментаришући римокатоличко учење о безгрешном зачећу „Пресвете Богородице“ које Православна црква сматра погрешним, и дајући на њега „правоверни“ одговор, ава Јустин додаје да и православни верују у Маријину безгрешност, само на другачији начин:

„Верна богооткривеној истини о свеопштој наследности првородног греха апостолска Црква Православна осуђује и одбацује римокатоличко учење о непорочном зачећу свете Деве Марије, и исповеда да се она зачала и родила природним путем од светога Јоакима и свете Ане, што значи да је њено зачеће подложно првородном греху. (...) Истина, Православна Црква још из дубоке старине назива у својим богослужбеним књигама свету Богородицу: пресветом, пречистом, преблагословеном, преславном, пренепорочном, и у суперлативу јој приписује све што је најбоље, најчистије, најсветије, најдобродетелније. Али све то Православна Црква не односи на отсуство првородног греха у светој Деви, него на **отсуство личних грехова у њој, од којих је она била слободна после силаска Светога Духа на њу и зачећа Господа Исуса**. Због силаска Светог Духа на свету Деву и због зачећа Спаситељевог, и од зачећа, она је постала слободна од личних грехова. **Зато што је родила једино Безгрешног, она је и сама постала у једном смислу безгрешна, то јест без личних грехова**, а није била безгрешна у том смислу да је сама била рођена без првородног греха.“²

„После Господа Христа – Свеблаговести, прва Блавест, прва свеблавест? Пресвета Богородица! Јер Она у потпуности остварила Еванђеље Христово: и зато **једина безгрешна у роду људскоме** после Једино Безгрешног. Иако рођена са првородним грехом, Она је била слободна од сваког личног греха својим врлинским животом и слободном вољом. А то постала својом надхерувимском чистотом, светошћу, безгрешношћу. Зато Она после Бога – најбожанственије, најчистије, најсветије, најмилостивије,

1 Јустин Поповић, Догматика, том II, стр. 280-287. Нагласак мој.

2 Наведено дело, стр. 289-291. Нагласак мој.

најсавршеније биће. (...) **Пресвета Богородица – једино свесавршено људско биће** после Богочовека Господа Христа.¹

О своје веровању у телесно васкрсење Марије, Исусове мајке, које (као што смо већ проучили раније у посебном поглављу) ни једном једином речју није описано у Светом писму, православно предање нас обавештава на следећи начин:

„Светопредањска богочовечанска истина Цркве о Пресветој Богородици укратко је ово: као Адамов потомак, рођена са првородним грехом, Она је била подложна закону смрти, **али је као безгрешна** и Пресвета Богомајка **васкрснута** Њеним Божанским васкрслим Сином **и узнесена у слави** изнад Херувима и Серафима **и посађена на престо** изнад Светих Небеских Сила. (...) Свештено Успеније Пресвете Богородице не називамо смрћу већ пресељењем ка Господу. Умрло тело Пресвете Богомајке предаје се гробу, а после три дана се узноси на небо. Свети Дамаскин благовести: Пресвето тело Богоматере полаже се у преславни гроб; и из њега после три дана васкрсава и узноси се на небо. Мати Божија је узвишенија од Анђеоских Сила, Она је „радионица спасења нашег“. Господ Христос је Богородицом извршио Богочовечански домострој спасења. **Стога: ништа милије од Мајке Божјије.**“²

И, за сам крај навођења текстова који нам описују небиблијска веровања о Исусовој мајци, завршавамо цитатима који нам уверљиво стављају до знања да је Марија кључни чинилац у спасењу православних, тиме што она, као Свемоћна, моли и посредује за њих:

„Због свега тога свеистинита је богонадахнута блавест светог Оца нашег Григорија Паламе: **„Нико не долази к Богу сем преко Пресвете Богородице** и од Ње рођеног Посредника, **и ни један од дарова Божјих не даје се** ни анђелима ни људима **сем преко Ње.** (...) Боговођена мисао Светог Златоуста, величајући Пресвету Богородицу, благовести: (...) **Она је Мати спасења**, јер је родила Спаситеља. (...) Богомисаони песник, Свети Јефрем Сирин, у молитвеној распеваности своје христочекњиве душе, казује нам дивне истине, вечне истине о Пресветој Богомајци: (...) **Ти све можеш као Мати Божјија**, и ништа немогуће нема за Тебе, само ако ти уважелиш... Потстакни мисао моју на покајање и **руководи ме на путу спасења.** (...) **Моћна Мајко Свемогућег и живог Бога, пружи руку помоћи мени лишеном помоћи, и подигни душу моју, рекавши јој: „Ја сам твоје спасење“.** (...) О, свемилостива и свечудна Царице умне светлости (...) **бездно милости која растура облак гњева Божјег;** (...) истинска чуварко свих хришћана, и **сигурно спасење целога света!** (...) нарочито пак Цркву Сина Твог чувај и брани у све дане. О милостива и свемилостива **Царице неба и земље**, Богородице Приснодјево, помилуј све православне хришћане. (...) Ти си наша нада, и заштитница свих који Ти прибегавају

1 Јустин Поповић, Догматика, том III, стр. 650, 652. Нагласак мој.

2 Наведено дело, стр. 653-654. Нагласак мој.

и ишту Твоју свету помоћ; Ти си усрдна молитвеница пред Сином Твојим и Богом нашим; твоја материнска молитва може много да утиче на Њега.¹

Васкрсла Марија на небесима, по веровању Источне цркве има заиста велику моћ и достојанство. Она сама је:

„Трон Цара који седи на херувимима; небеска врата, кроз која ми узлазимо на небо; (...) неодољиво посредништво (...) после Тројице **опита свих Владатељка**; после Утешитеља **опита свих утешитељка**; после Посредника **опита свих Посредница** за сав свет; колесница мисленог Сунца – истините светлости која обасјава свакога човека који долази на свет; носителка Онога који речју Својом носи све; (...) бдење и молитвено посредовање за свет пред лицем Божјим. (...) Пошто се Господ Христос први родио у Светоме Духу од Пресвете Богородице, а од Њега сви Свети, **то Мати Божија јесте Мати свих Светих**, Госпођа, Царица и Владарка, **а сви Свети су слуге, слуге Матере Божије.**“²

Сваком добром а притом и непристрасном проучаваоцу Светог писма све ове напред побројане особине Марије, мајке Исусове, морају да звуче потпуно страно, из разлога што Богом надахнути апостоли о њима нису никада ни једну једину реч ни изговорили нити написали. Просто је невероватно да су апостоли могли да затаје од својих слушалаца и верника Христових овако огромно духовно богатство које је било неопходно за њихово спасење. Који ли је био разлог што ни еванђелисти (Матеј, Марко, Лука и Јован), као и други писци Новог завета (а међу њима велики проповедници попут ап. Петра и Павла) никада у својој усменој или писаној речи нису, макар успут, споменули да је Марија – тиме што је родила Спаситеља - постала „Мајка Спасења“; да је она „свемилостива и извор милости“, да је „сама Црква и Мајка Цркве“? Да ли је онда Господ Христос изговорио неистину када је рекао да је он тај који представља „врата“ кроз која човек улази у вечни живот (Јн. 10:9), уколико та „врата“ заправо представља његова земаљска мајка? Исто тако, како је ап. Петар могао да се усуди да пред окупљеним мноштвом каже да сав Израил треба да зна да „**нема спасења ни у једном другом, нити има другог имена под небом, даног људима, у ком треба да нађемо спасење**“ (Дела ап. 4:12; мисли се наравно на Господа Христа), када нам „богомисаони“ песник свети Јефрем Сирин казује *вечне истине* о Пресветој Богомајци, а које подразумевају да је Она „његово спасење“? И како може да буде „свеистинита богонадахнута благовест“ Григорија Паламе да „нико не долази к Богу сем преко Пресвете Богородице...“, када је сам Спаситељ рекао да „нико не долази к Оцу до **само** кроз Њега“ (Јн 14:6)? И, да ли је Марија одиста после нашег Посредника Господа Исуса Христа „општа свих **Посредница** за сав свет“, када апостол Павле јасно каже:

„Јер Бог је један и **један је посредник** између Бога и људи, човек Исус Христос.“ (1. Тим. 2:5; Нагласак мој);

Како је могуће веровати да је Марија, иако рођена са прародитељским грехом и била погрешива до тренутка Христовог зачећа, од момента отпо-

¹ Исто, стр. 646, 656-657, 666-667. Нагласак мој.

² Исто, стр. 658-662. Нагласак мој.

чињања њене трудноће постала безгрешна и непогрешива, када нам Свето писмо на више места сведочи другачије? Уколико је постала непогрешива, због чега је неколико пута испољила неразумевање и ограниченост свог духовног расуђивања, и тиме заслужила укор свог божанског и уистину непогрешивог Сина?¹ Да ли је уопште могуће и помислити да би Господ Христос, уколико је он заиста утемељивач раније прочитаног православног веровања о „Пресветој Богородици“, говорећи о „Царици неба и земље“ могао да изјави да постоје многи који су од ње „**ипак више блажени**“? (Лк. 11:28). Да ли је православнима уопште познато да би, управо у складу са речима Господа Христа, свака жена у познијим годинама, која искрено верује и живи богоугодним животом, имала право да се упореди и назове Христовом мајком? Уколико некоме од мојих читалаца ова изјава звучи као неко свето-грђе, послушајмо шта је о овоме рекао сам Господ:

„Док је он још говорио народу, гле, **мајка** и браћа његова стајаху напољу желећи да говоре с њим. И неко му рече: гле **твоја мајка** и твоја браћа стоје напољу и желе да говоре с тобом. А он одговори и рече ономе што му каза: **ко је моја мајка** и ко су моја браћа? *И пружи своју руку на своје ученике* па рече: **ево моје мајке** и моје браће; **јер ко год чини вољу Оца мога** који је на небесима, тај је брат мој и сестра и **мајка**.“²

Као што видимо, Господ је у овом исказу поменуо све своје земаљске крвне сроднике, међу којима и своју мајку (за коју смо већ раније доказали да се ни у чему није истицала међу Његовим ученицима у првом веку). Запазимо, Исус није рекао: „...тај је брат мој и сестра и **отац** и мајка“, из разлога што земаљског оца није имао³, а са његовим небеским Оцем ни једно створење (нити пак било који богоугодни верник) нипошто не може нити сме да се упореди! Међутим, насупротив томе, очито је да не само поједини посебно посвећени верници и велики испосници, већ и многи други прости земаљски верници **могу** (по речима Христовим) да се **упореди** са Његовом мајком!!!

Следећи претходне примере, на сличан начин бисмо могли да оспоримо и прогласимо библијски неоправданим и додељивање свих осталих божанских особина које православни приписују Исусовој мајци – а које се ни у најблажој форми Светим писмом ни мало не подразумевају. Ипак, због оваквог свог веровања о Марији, које је у потпуности проистекло из умова каснијих црквених отаца (имена неких од њих смо имали прилике да прочитамо у наведеним цитатима), они најрадије стих из Лк. 1:28 преводе са „Радуј се **благодатна**“ (који, према православном учењу, више истиче **благодатност саме Марије** – као да **благодат** од ње проистиче), уместо исправније и прецизније: „Радуј се ти која си **стекла милост**“ (који недвосмислено указује на Маријину недостојност примања благонаклоности Божије која јој је била указана).

1 На пример: На свадби у Кани, Јн. 2:4; у јерусалимском храму, Лк. 2:48-50.

2 Ев. по Матеју 12:46-50. Нагласак мој. Види и у: Мк. 3:31-35; Лк. 8:19-21.

3 Иако се на пар места у Новом завету Јосиф назива Исусовим оцем (као нпр. у Лк. 2:33, 48; посве је јасно да је он само вршио „дужност“ његовог земаљског старатеља – пошто је био муж његове мајке Марије).

Какво је библијско значење израза: „Благословена си ти међу женама“?

Још један од стихова из Библије којим православни желе да утврде своје веровање о изразитој посебности и узвишености Исусове мајке Марије над свим другим женама (али и над целокупном Божијом творевином), јесте део Јелисаветиног поздравног говора, са чијим смо се деловима већ раније сусрели. Наиме, она је у моменту пристизања Марије к њој у госте била у шестом месецу трудноће. Носила је будућег пророка и претечу Господњег, Јована Крститеља. Иако је за све време трудноће своје жене свештеник Захарија био нем (Лк. 1:20, 64), сигурно је да је писањем на таблици (као у Лк. 1:63) детаљно саопштио Јелисавети анђеоску поруку о рођењу њиховог будућег мушког детета и његовој унапред одређеној улози у вези прореченог доласка израиљског Месије.¹ Јелисавета, која је већ била зашла у године, засигурно је сматрала великим благословом то што ће постати мајка Месијиног претече (пророка који ће најавити Његов долазак). Међутим, без икакве сумње, сматрала је, и то са правом, да је њено блаженство посве немарљиво када се упореди са благословом којег је удостојена она која ће носити у својој утроби, а потом и родити самог божанског Логоса. Као жена којој се приближавало време да постане мајка, у тренутку пристизања своје младе рођаке Марије, Јелисавета је, испуњена Светим Духом изговорила веома снажне и садржајне речи – за које у том тренутку није могла ни да замисли да ће их милиони људи, током многих наредних векова, тако погрешно разумети. Иако смо већ раније навели читав овај текст, прочитајмо га поново још једанпут:

„У оне дана Марија уста и похита у горски крај у један Јудин град, па уђе у Захаријину кућу и поздрави Јелисавету. Када Јелисавета чу Маријин поздрав, заигра дете у њеној утроби, и *напуни се Духа Светога Јелисавета*, те повика из гласа и рече: **благословена си међу женама** и благословен је плод утробе твоје. И откуд ми то да мајка мога Господа дође к мени? Јер гле, кад глас твога поздрава дође до мојих ушију, заигра дете од радости у мојој утроби. И блажена је она која је поверовала да ће се испунити што јој је Господ рекао.“²

Иако Јелисаветина изјава заиста може, за оне који недовољно познају Свето писмо, да изгледа као неко посебно узвисивање Марије (на начин како то сматрају и верују православни и римокатолици), она је означавала само признање посебности Божијег милосрдног дара – којег је могла да искуси само једна од милиона жена. Носити у својој утроби будућег Спаситеља света – заиста је био велики благослов. Марија је са правом била названа оном која је „благословена међу женама“. Многе жене кроз историју су постајале мајке великих Божијих слугу и пророка (како у старозаветном тако и у новозаветном периоду), али је само једна једина могла да постане мајка Божијег Сина. Но ипак, израз „**благословена међу женама**“ није био

¹ Види у: Ев. по Луки 1:15-17, 67-88.

² Ев. по Луки 1:39-45. Нагласак мој.

тако неуобичајен у библијска времена у оквиру израиљског народа. Овакву „титулу“ која је изражавала сву посебност службе или учињеног дела понеле су, без сумње, и друге жене. Међу њима налазимо и једну која је живела у тзв. „време судија“ (око 1300 год. пре Христа), а која је својим врским и за жену посве неуобичајеним делом заслужила овакву врсту похвале. Наведимо најпре библијски текст који описује овај догађај, а потом и речи песме коју је, у славопој Господу, изговорила тадашњи судија и вођ јеврејског народа, пророчица Девора:

„Тада рече Девора Вараку: устани, јер ово је дан, у који ти даде Господ Сисару у руке. Не иде ли Господ пред тобом? И Варак сиђе с горе Тавора, и десет тисућа људи са њим. И Господ смете Сисару и сва кола његова и сву војску оштрим мачем пред Варакком; и Сисара сиђе с кола својих и побјеже пјешице. А Варак потјера кола и војску до Аросета незнабожачкога; и паде сва војска Сисарина од оштрога мача, не оста ниједан. **А Сисара утјече пјешице до шатора Јаиље жене Евера Кенејина;** јер бијаше мир међу Јавином царем Асорским и домом Евера Кенејина. **И изиде Јаиља насусрет Сисари, и рече му: склони се, господару, склони се код мене; не бој се.** И он се склони код ње у шатор, и она га покри покривачем. А он јој рече: дај ми мало воде да се напијем, јер сам жедан. А она отвори мијех млијека и напоји га, па га покри. А он јој рече: стој на вратима од шатора, и ако ко дође и запита те и рече: има ли ко ту? реци: нема. **Тада Јаиља жена Еверова узе колац од шатора, и узе маљ у руку, и приступи к њему полако, и сатјера му колац кроз слијене очи, те приђе у земљу, кад спаваше тврдо уморан, и умрије.** И гле, Варак тјераше Сисару, и Јаиља му изиде насусрет и рече му: ходи да ти покажем човјека којег тражиш. И уђе к њој, и гле, Сисара лежаше мртав, и колац му у слијепим очима. Тако покори Бог у онај дан Јавина цара Хананскога пред синовима Израиљевијем. (...) И у тај дан пјева Девора и Варак син Авинејемов говорећи: Благосиљајте Господа што учини освету у Израиљу (...) **Да је благословена мимо жена Јаиља жена Евера Кенејина;** мимо жене у шаторима да је благословена. Заиска воде, млијека му даде, у господској здјели донесе му повлаку. Лијевом руком маши се за колац а десном за маљ ковачки, и удари Сисару, размрска му главу; прободе и проби му слијене очи. Међу ноге њезине сави се, паде, лежа; међу ноге њезине сави се, паде; гдје се сави, ондје паде мртав.“¹

Са друге стране, „блаженом међу женама“ била је, у своје време, називана и једна од Јаковљевих жена, по имену Лија. Након што је њена слушкиња Зелфа родила Јакову једног од синова, Лија је радосно изјавила:

„И рече Лија: благо мени, јер ће ме **блаженом звати жене.** Зато му надједе име Асир.“²

Као што видимо, израз „**благословена међу женама**“ је био уобичајен израз којим је описивано усхићење због неког значајног дела у коме

1 Књига о судијама 4:14-23; 5:1-2, 24-27. Нагласак мој.

2 Прва књига Мојсијева 30:13. Нагласак мој. Управо због осећања свог посебног блаженства међу женама, Лија је овог Зелфиног сина назвала Асир, што у преводу значи „блажен“. Види у: Радомир Ракић, Библијски речник, стр. 28.

би учествовала нека од израиљских жена. Стога, поздравна реч упућена Марији од стране Јелисавете не представља њено узвисивање врх небеса (како то православни желе да прикажу) јер би то онда морао да буде случај и са Јаилџом – која се прославила убиством незнабожачког цара Сисаре - израиљског непријатеља, као и са Лијом, којој је слушкиња родила још једног сина. Уосталом, и сам Господ Христос је овај израз „**благодловена међу женама**“ умногоме „приземљио“ указујући у свом мудро одговору на то ко заиста ужива благослов пред небеским Богом. Наиме, у ев. по Луки 11:27-28 описан је Христов сусрет са једном од израиљских жена онога доба. Ова је, сва усхићена, након што је саслушала низ Господњих надахнутих говора, изразила управо ту мисао: „Благословена је међу женама Марија мајка Исусова“, само што ју је исказала нешто другачијим речима:

„А кад је он то говорио, једна жена из народа подиже глас и рече му: **благодлена је утроба која те је носила и благодлене су дојке које си сисао.**“ (Лк. 11:27. Нагласак мој.)

Но ипак, иако је могао да се сложи да је Његовој земаљској мајци указан велики Божији благослов тиме што Га је родила, Он је на усхићену опаску ове жене одговорио веома прецизно и директно:

„На то он рече: **ипак су више благодлени они који слушају Божију реч и држе је.**“ (Лк. 11:28. Нагласак мој.)

Иако се овакав одговор, који се односи на Маријин положај у оквиру Божијег народа (новозаветне Цркве) никако не подудару са учењем Православне цркве, он потиче од самога небеског Господа – и као такав – мора безусловно да се прихвати. Исус недвосмислено указује на то да веће благодленство од Његове мајке (која му је подарила људску природу) пред Богом уживају они који Га поштују и извршавају Његову вољу; те би православни данашњег времена добро урадили када би послушали ове Христове речи.¹

1 На овом месту не би било лоше напоменути да поједини православни и римокатолички преводиоци стих из Лк. 11:28 преводе донекле другачије, на тај начин у потпуности мењајући његов смисао. Наиме, превод комисије Св. арх. синода СПЦ овај стих преводи тако да Исус заправо потврђује „преузвишено благодленство“ своје земаљске мајке (онако како то уче традиционалне цркве истока и запада). Ево како у овом преводу гласи стих из Лк. 11:28: „А он рече: **Ваистину, благодлени су** они који слушају ријеч Божију и држе је.“ (Нагласак је мој). На сличан начин овај стих преводи и надбискуп врхбосански Иван Ев. Шарић (а у поднаслову изнад стиха стоји: „Жена слави мајку Исусову“; пето издање, Салзбург 1969. год). Најновије православно издање Светог писма (Глас Цркве, Шабац – Ваљево - Београд 2005. год.), у чијој целини се налази поменути превод Св. арх. синода СПЦ, са посебном назнаком да је и он измењен „по исправкама и преводима Светог Владике Николаја“, испред стихова у Лк. 11:27-28 ставља поднаслов „Благосиљање Исусове мајке“ и задржава раније цитирани превод. Ипак, овакво превођење је много ређе заступљено од онога које сам навео раније у главном тексту. Попут православног богослова Емилијана М. Чарнића, стих Лк. 11:28 (који подразумева подређеност Маријиног благодленства којег је стекла рођењем Исуса, у односу на оно које се стиче послушањем и извршавањем Божије Речи) преводе и римокатолици Дуда – Фућак (Нови завјет; Кршћанска садашњост, Загреб 1993. год) и Људевит Рупчић (Библија; Кршћанска садашњост, Загреб 1983. год), као и протестанти Александар Бирвини, Мирослав Живковић и Бранко Ђаковић. Маријину „равноправност у благодленству“ са осталим Божијим слугама и слушкињама у Лк. 11:28 „заговарају“ преводи Димитрија Стефановића, Луја Бакоћића и Вука Караџића.

Но, постоји још једна занимљивост у погледу Јелисаветине изјаве упућене поводом Маријине посете, а чије значење управо проучавамо. Наиме, у неким преводима (као нпр. у преводу Вука Караџића и Св. арх. синода СПЦ), овај део реченице („благословена међу женама“) бива изговорен и од стране анђела Гаврила приликом његове прве посете Марији и најаве Исусовог рођења (у Лк. 1:28). Ипак, у неким другим српским преводима не постоји овај део „анђеоског поздравног говора“, као на пример код Димитрија Стефановића, док Емилијан Чарнић овај део стиха ставља у средње заграде – уз посебну назнаку (у предговору) да је реч о тексту који не постоји у најпоузданијим и најстаријим до сада пронађеним рукописима (преписима) Новог завета. Веома је занимљиво истаћи да ни неки од званичних римокатоличких превода (на хрватском језику) не поседују овај део стиха – као ни протестантски преводи. Овај део стиха не постоји ни у веома прецизним енглеским преводима New International Version и New American Standard.

Из свега до сада изнетог, постаје нам јасно да првобитни текст Новог завета писан Лукиним пером није садржавао овај део анђеоског обраћања Марији – већ да он представља само део Јелисаветиног поздравног говора. Но, намерно остављање ових, новозаветном тексту касније придодатих речи, од стране људи који су сачинили званични превод СПЦ, још уз додатак израза „благодатна“ уместо „ти која си стекла милост“ очигледно представља покушај насилног читавања у свети текст што више од православног веровања – ради каснијег доказивања да, ето, и Библија тврди како Марију, Исусову мајку, треба представљати управо онако како то чини традиционална црква Истока.

Пошто смо на овај начин проучили већи део доктрина Православне цркве везаних за Марију Исусову мајку, и још једном доказали незаснованост на Светом писму, као и уочили њихово очито супротстављање ранохришћанском учењу (а све у вези увођења термина „теокоcos“ (Мајка Божија – Богородица) у званичну црквену употребу на Трећем васељенском сабору) прелазимо на преглед догађаја који су се одиграли на следећем веома важном сабору цркве – који је због бруталности и безобзирности коју су испољили њени учесници са правом назван – Разбојнички сабор.

РАЗБОЈНИЧКИ ЦРКВЕНИ САБОР

Након завршетка Трећег васељенског сабора 431. године, који је резултовао збацивањем и протеривањем цариградског епископа Несторија и анатемисањем његовог учења, као и постизања „уније“ између александријске и антиохијске богословске школе – које су признале православност једна другој (433. године), умро је главни заговорник учења о богочовечности Исуса Христа (оваплоћења Бога Логоса и његовог појављивања у телу) епископ Кирило Александријски. Иако је највећи број епископа тадашње званичне Цркве прихватао учење око кога су се сложили оци присутни на сабору у Ефесу, постојала је и једна група пријатеља покојног еп. Кирила, која је с временом постајала све јача, а која је испољавала незадовољство због про-

глашења „уније“ са представницима антиохијске школе (која је поред заступања веровања у апсолутно божанство Христово снажно наглашавала и његову потпуну људску природу). Ова група је била сачињена од екстремних антинесторијанаца, који се нису слагали са потоњим поступцима самог еп. Кирила (у вези са унијом) али су за његовог живота ипак били уздржани не испољавајући јавно своје незадовољство. Но, после смрти александријског епископа ситуација се изменила. Насупрот учењу Несторија и његових присталица, који су у Исусу Христу разликовали два лица, човека Исуса и Бога Логоса, као и насупрот учењу званичне Цркве које је заступао еп. Кирило (о сједињењу две природе у једном лицу Богочовека Христа) појавила се дакле и трећа групација (управо она која је стајала насупрот антиохијској школи) која је заступала веровање о потпуној „теизираности“ човечанске природе Исуса Христа. Главна теза њиховог учења је било веровање да Исус Христос јесте постао „из две природе“ (божанске и људске), али да је након Његовог утеловљења у потпуности преовладала Његова божанска природа, на одређени начин „анулирајући“ реалистичност људске природе коју је стекао преко Марије из Назарета. Најватренији представник ове нове верске струје био је архимандрит једног од цариградских манастира, по имену Јевтих, а учење које је он заступао названо је „монофизитизам“ (или „монофизитство“; веровање у само једну, божанску природу Исуса Христа). Поменути архимандрит, који се није слагао са закључком донетим приликом склапања уније, о томе да је и антиохијска школа једнако правоверна као и александријска, на све могуће начине је покушавао да докаже јеретичност антиохијца, а поготово Теодорита Кирског (који је био ранији Несторијев пријатељ). Са друге стране, ни Теодорит Кирски није мировао те је и он писао и изводио доказе за кривоверност учења цариградског архимандрита.¹

Након избијања поновног богословског сукоба са антиохијцима, којег је изазвао Јевтих, питање његовог учења је пред локалним црквеним сабором покренуо еп. Јевсевије Дорилејски. Наиме, након уочавања неправилности Јевтиховог учења, сазван је сабор у Цариграду под председавањем архиепископа Флавијана, на коме је био присутан 31 епископ (од оних који су се налазили ближе престоници или су се неким послом у њој затекли). Овај сабор је настојао да отклони Јевтихово кривоверје без већег разглашавања у јавности, и то његовим личним саветовањем које је предузимао еп. Јевсевије. Но, након вишекратног посећивања овог архимандрита у његовом манастиру од стране поменутог епископа, Јевтих није желео да измени своја верска уверења. Потом је уследило слање делегација у манастир, које су имале за циљ да га позову на заседање сабора на коме би пред свима образложио своје учење.² Ипак, Јевтих је одбијао да се појави на сабору, оправдавајући своје недоласке наводним слабостима због болести, као и заветом који га веже за манастир и обавезује да га не напушта сем по некој смртној опасности. Ипак, након дужег инсистирања епископа окупљених на сабору, као и претње одузимањем презвитерског чина и управе над ма-

¹ Види у: А. Шмеман, *Историјски пут Православља*, стр. 167-168.

² Види у: *Седам стубова премудрости*, стр. 56 и даље.

настиром, Јевтих се одазвао позиву и уз пратњу великог броја монаха, али и војника и државних чиновника, стигао на саборско заседање. Приликом његовог испитивања и саслушања, читана су дела архиепископа александријског Кирила, а поготово његов „томос сједињења“ из 433. године, којим је постигнута унија са антиохијском школом и призната њена правоверност. Поменути „томос“ је послужио присутним епископима за осуду Јевтихове јереси, јер садржи очигледне изјаве о веровању у две природе богочовека Христа. И поред Јевтиховог исповедања и признавања исправности и правоверности одлука донетих на претходна три васељенска сабора (у Nikeји, Цариграду и Ефесу), као и прихватања учења светих отаца, Светог писма и светог предања, његово исповедање једне уместо две природе у Христу било је довољно за његову осуду. Ево како је гласио врхунац расправе вођене између епископа са једне и Јевтиха са друге стране:

„Архиепископ Флавијан га је питао: - „Кажи, признајеш ли ти сједињење из двеју природа?“ – Да, из двеју природа.“ Јевсевије Дорилејски: - „Признајеш ли ти, господине архимандрите, две природе после сједињења, говориш ли да је Христос једносуштан нама по телу или не?“ Евтих: - „Исповедам из две природе Господа нашег пре сједињења, а после сједињења исповедам једну природу.“¹

Јевтихову осуду су потписали 31 епископ и 23 архимандрита. Ипак, на овом сабору је постигнута само краткотрајна победа правоверја. Пре свега из разлога што сабор није имао свеопшти (васељенски) карактер, већ само помесни. Са друге стране, александријска и јерусалимска црква нису признале његове одлуке. То је учинила, али не одмах, само римска црква, као и оне цркве из Мале азије и Сирије које су од раније имале благонаклон став према унији. Сабор није наишао ни на значајнију подршку световних власти, а посебно из разлога што је тадашњи цар Теодосије II заступао више Јевтихову страну. Овој Теодосијевој пристрасности кључно је допринео блиски Јевтихов пријатељ (а непријатељ Флавијанов) високи царев чиновник Хрисавије, преко кога је анатемисани архимандрит успео да издејствује и сазивање новог Васељенског сабора – на коме би се наново, али овога пута у другачијој „режији“ расправљало о његовом учењу.

Нови свеопшти сабор је сазван и отпочео са радом у августу 449. године у Ефесу, у истом храму пресвете Деве Марије као и претходни из 431. године. Царским указом је унапред забрањено присуствовање на сабору еп. Теодорита Кирског (који је био ватрени Јевтихов противник), а председавање је додељено архиепископу александријском Диоскору, који је припадао истој екстремној фракцији као и Јевтих. На сабор је, мимо правила, посебним указом позван и архимандрит Варсума из Сирије, који ће, показаће се касније, прилично допринети трагичном развоју догађаја на сабору који је требао да понесе назив Четвртог васељенског. На овом сабору је било присутно око 130 епископа, од којих је већина заступала монофизитско учење. Поред забране појављивања епископа Теодорита Кирског, посебним царевим наређењем било је забрањено право дискусије архиепископу Флавијану

¹ Радомир В. Поповић, Васељенски сабори, стр. 78.

и осталима који су учествовали на сабору у Цариграду 448. године на коме је Јевтих осуђен и анатемисан. Уместо тога, цариградски архиепископ и његови истомишљеници су били у позицији оптужених – и судило им се због наводног кривоверја. У цркви у којој се сабор одржавао било је присутно мноштво војника са исуканим мачевима као и монаха који су пристигли са разних страна, који су у својим рукама имали мотке, спремни да се у сваком тренутку обрачунају са Јевтиховим и Диоскоровим противницима.

На сабору су читана и разматрана акта донета на годину дана раније одржаном цариградском сабрању епископа – која су се односила на одбацивање и осуду Јевтиховог веровања. У току читања ових аката, маса монаха монофизита, које је са собом повео архиепископ Диоскор, бучно је предлагала убиство и пресецање на двоје одсутног еп. Јевсевија Дорилејског као и свих осталих који су имали исто исповедање – као казну за њихово „јеретичко“ учење о две природе у Христу.¹ Расплет саборског заседања је био следећи: архимандрит Јевтих је био рехабилитован као посве православан и велики борац против Несторијеве јереси. Са друге стране, архиепископ Флавијан и еп. Јевсевије Дорилејски (као и остали њихови истомишљеници) проглашени су заступницима несторијанства и као такви свргнути са својих епископских положаја – уз изговор да су прекршили правила ранијих Васељенских сабора. Ево како је гласио део говора архиеп. Диоскора који се односи на осуду заступника „јеретичког учења“ о две природе у Христовој личности, као и неколико информација о томе шта се дешавало након сабора:

„Полазећи од одредаба отаца, осуђујемо поменуте Флавијана и Евсевија на лишење сваког свештеничког и епископског достојанства“. Диоскорово мишљење било је једнодушно прихваћено од стране свих монофизита и потписано од стране свих чланова сабора. Флавијан и Евсевије су били лишени црквеног достојанства. Уз то, *Флавијан је прогнан и у прогонству је окончао свој живот. Евсевије Дорилејски је после сабора претрпео толико невоља, да је Диоскора касније називао својим убицом*. Ђакон Иларије, папин изасланик, „једва је умакао“ са сабора, и само споредним путем успео је да се докопа Рима. Блажени Теодорит, који није присуствовао сабору, био је лишен чина и заточен у манастир. Ива, митрополит Едески, био је анатемисан.“²

Но, архиепископ Флавијан, као главни Јевтихов противник, није само збачен са своје епископске катедре већ је на истом сабору крвнички претучен од стране монофизита. Пре него што је умро (од последица злостављања)³ успео је да напише писмо римском папи Лаву, и пошаље га преко његових изасланика – којима на сабору председавајући александријски архиепископ није дозволио да дођу до изражаја.⁴ Ево на који је начин дешавања везана

1 Види у: Седам стубова премудрости, стр. 77-78; Радомир В. Поповић, Васељенски сабори стр. 87-88.

2 Седам стубова премудрости, стр. 79-80. Нагласак мој.

3 „Флавијан не буде само збачен, него су га присталице Евтихове још тако злостављали, да је, кад су га уз то послали и у изгнанство, после три дана умро.“ Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 578.

4 Дугачка догматска посланица римског папе упућена архиеп. Флавијану (у коме Лав осуђује монофизитско учење) на сабору није била прочитана – јер није ишла у прилог учењу које су

за овај ефески сабор прокоментарисао православни богослов Александар Шеман:

„Оно што се догодило у Ефесу 8. августа 449. године у историји је запамћено под именом **„разбојничког сабора“**. Све је протекло у знаку **правог терора**. Диоскор је одлучивао, ослањајући се на групу фанатика – монаха, који су преплавили град. (...) **Такву срамоту, такав пад Црква још никада није доживела...** Цар је ову срамоту потврдио државном санкцијом и сви непријатељи Јевтихови су били осуђени на тешки пут прогонства. Поново су над Црквом од Истока тријумфовали насиље и јерес.“¹

Одлуке овог сабора је, као што смо прочитали, потврдио и сам цар Теодосије II, бивајући уверен да су оне биле донете на основу канона ранијих Васељенских сабора, а у вези осуде и спречавања ширења „обновљеног несторијанства“² којег су, тобож, заступали Флавијан, Јевсевије Дорилејски и остали. На место новог цариградског архиепископа изабран је Анатолије, који је, очигледно, био по вољи архиеп. Диоскора.

И поред инсистирања римског папе Лава, као и осталих који су заступали веровање супротно монофизитском, за сазивањем новог Васељенског сабора, император је остао при одлукама сабора из Ефеса.

ЧЕТВРТИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР

Ипак, овакво стање није предуго трајало. Наиме, након смрти цара Теодосија (450. год.) годину дана после одржавања разбојничког сабора, на престо Римског царства успела се Теодосијева сестра Пулхерија (јер покојни цар није иза себе оставио мушке потомке) и њен муж, војсковођа а потом и цар Маркијан. Они нису били спремни да и даље подржавају Јевтихову и Диоскорову богословску струју, већ су одлучили да сазову нови сабор на коме би се разматрала правоверност њиховог учења. Најпре је било планирано да се ново сабрање епископа одржи у Никеји, али се од те идеје убрзо одустало, те је место њеног одржавања наново одређено. Овога пута је изабран Халкидон, предграђе престоног града – Цариграда.

Сабор је отворен 8. октобра а његових 17 заседања одржано је у пространој цркви свете мученице Јефтимије. Сабором, на коме је био присутан рекордан број епископа (између 600 и 630), углавном су председавали цар и (у његовом одсуству) његови министри, а у случају њиховог одсуствања архиепископ цариградски Анатолије. Већ на првом заседању, архиепископу александријском Диоскору је ускраћено право гласања, а он је стављен на оптуженичку столицу. После уводне речи оптужбе против Диоскора, коју је изрекао еп. Јевсевије Дорилејски, прешло се на преиспитивање дела сабора

заступали Диоскор и Јевтих.

1 Историјски пут Православља, стр. 168-169. Нагласак мој.

2 „Још се у одлуци овог саборовања каже: „Нико не сме читати списе Несторија и Теодорита, већ се имају предати и спалити. Нико не сме скривати и штитити **несторијанце**, ни у граду, ни у селу, ко их скрива биће убијен и одузета му имовина, и вечно прогнан.“ Радомир В. Поповић, Васељенски сабори, стр. 87. Нагласак мој.

одржаног у Цариграду (на коме је осуђен Јевтих), као и дела разбојничког сабора. Током читања ових дела, дошло је до жестоких вербалних сукоба супротстављених епископа оба тора (тј. оних који су подржавали Диоскора и оних других који су се слагали са догматском посланицом епископа Лава Римског). Ови сукоби „Божијих слугу“ били су прекинути тек када су се умешали световњаци – царски чиновници и сенатори, који су их „у име Бога“ замолили да престану са препиркама.¹ У наставку саборовања, након преиспитивања многих Диоскорових дела које је починио са својим присталицама на ефеском сабору, многи епископи, који су и сами сносили део кривице за тада почињено безакоње, кајали су се и молили за опроштај. Једино се Диоскор, заједно са још неколико својих истомишљеника, држао и даље својих поступака и веровања – сматрајући их исправним, те је на крају од сабора осуђен и прогнан у град Гантри у Пафлагонији где је и умро 454. године. Зачудо, окуљени епископи уопште нису расправљали о зачетнику и главном пропагатору монофизитског учења – Јевтиху, већ се само зна да је он по окончању заседања послат у прогонство. На овом веома важном сабору у историји Цркве, донето је изузетно значајно одређење вере познато под именом „халкидонски орос“, који је, према неким православним ауторима, по свом догматском значају раван Никео-цариградском символу.² Важно је притом нагласити и чињеницу да се, за разлику од текста Никео – цариградског символа, у коме се Исусова мајка Марија назива једноставно „Девом Маријом“ (дакле само по имену), у Халкидону на инсистирање одређеног броја отаца, у одређење вере по први пут званично уводи термин „Богородица“³. Овај орос, који је оповргавао Јевтихово и Диоскорово учење, као и раније учење Несторија, гласи:

1 Види у: Седам стубова премудрости, стр. 83.

2 Но, ни до овог одређења се није дошло тако глатко. Ево неких извода из литературе који нам описују атмосферу која је владала у табору истоверујућих дифизита (тј. „православних“) приликом доношења „халкидонског ороса“: „Коначно, сабор је приступио састављању вероисповедања како би објавио православно учење о Богочовеку. При том је „било много спорова, дискусија, показано је много зलोље и неповерења. (...) Тек што је отворено пето заседање оцима је био прочитан орос (тј. одређење) вере, који очигледно није био састављен у присуству целог сабора, нити на његовим званичним заседањима. Читање тог одређења вере изазвало је **дуготрајне и ватрене препирке** међу оцима сабора. (...) Видећи да се **препирке међу епископима** затежу и не назирјући задовољавајући исход, у расправу се укључују и императорски чиновници присутни на заседањима.“ Седам стубова премудрости стр. 87-89. Нагласак мој. Тек након упорног настојања царских чиновника као и императора лично да се спорови међу присутним епископима на сабору окончају на најбољи могући начин, те након што су по други пут поновили од стране неких већ одбијени предлог да се у поменути „халкидонски орос“ угради терминологија коју је употребио папа Лав Велики у односу на постојање „две природе“ у Христовој богочовечанској личности (наспротив терминологији архимандрита Јевтиха), присутни саборски оци су се умирили и прихватили понуђено решење.

3 Ипак, увођењем овог термина у халкидонски орос, и поред постојања одређених неправилних веровања о Марији у то време, желело се првенствено да докаже да је Исус Христос уистину поседовао „две природе“ (божанску и људску – за разлику од Јевтиховог учења о једној природи), а не да се сама Марија удостоји најразличитијих небеских почаста – о којима смо раније већ доста говорили. Ову тврдњу уосталом потврђују и православни, наводећи и тумачећи речи епископа који су настојали да се реч „Богородица“ придода поменутом оросу: „Нека се Света Дјева назива Богородицом; то нека се дода у символ.“ Захтевом да се у символ дода реч „Богородица“ **епископи су очигледно желели да укажу на нераздвајно**

„Следујући Светим Оцима сви сагласно учимо исповедати:

једног и истог Сина, Господа нашег Исуса Христа,
савршеног Њега истог по Божанству
и савршеног Њега истог по човештву (човечанству)
уистину Бога
и уистину човека Њега истог, из разумне душе и тела (састављеног),
једносуштног Оцу по Божанству
и једносуштног нама Њега истог по човечанству (човештву), по свему
подобнога
нама осим греха,
рођеног пре векова од Оца по Божанству
и у последње дане (рођеног) Њега истог ради нас и ради нашег спасења
од Марије Дјеве Богородице по човечанству (човештву),
једног и истог Христа, Сина, Господа, Јединородног,
у двама природама несливено,
непроменљиво,
нераздељиво,
нераздвојно познаванога,
јер разлика (двеју природа) никако није укинута
услед сједињења,
него је управо сачувано својство сваке природе
и у једно лице и једну Ипостас стичу се (тј. сједињују се обе природе);
не у два лица раздељиваног или раздвајаног,
него једног и истог Сина Јединородног, Бога Логоса, Господа Исуса Христа,
као што отпочетка Пророци о Њему (објавише), и сам Господ
Исус Христос нас
научи, и Символ Отаца (наших) нам предаде.“¹

„Орос вере је установљен и прочитан на сабору у недељу 22. октобра 451. године. На следећем, шестом заседању, 25. октобра, орос вере је свечано објављен у присуству императора Маркијана, императорке Пулхерије и великог броја дворских чиновника. (...) Беседу императора оци су пропратили радосним поклицима, а затим је уследило читање ороса вере, након чега је господар упитао оце: „нека свети сабор каже да ли је уз сагласност свих епископа проглашен сада прочитани орос вере?“ „Сви тако верујемо – зачуо се одговор – сви тако мислимо! Маркијану, новом Константину, новом Павлу, новом Давиду: многаја љета! Ви сте – мир васељене; ви сте – светила православља; Господе, сачувај светила васељене! Пулхерија, нова Јелена! Несторију, Евтиху и Диоскору анатема! (Света) Тројица је избацила тројицу!“²

сједињење природа у Христу.“ Наведено дело, стр. 88. Нагласак мој.

1 А. Шмеман, Историјски пут Православља, стр. 170-171.

2 Седам стубова премудрости, стр. 94.

Један од најважнијих од укупно 30 правила (канона) донетих на овом сабору, био је 28. по реду, који се односио на проглашење цариградске патријаршије (архиепископије) другом по важности и части у целом царству, одмах после града Рима и истоимене архиепископије. Римски легати присутни на сабору, као и сам римски архиепископ (папа) Лав успротивили су се овом канону, али је он ипак и поред њихових протеста остао пуноважан.

Успомену на Четврти васељенски сабор Православна црква обележава 16. јула.

ПЕТИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР

Исход Четвртог васељенског сабора није могао а да не изазове негативне реакције присталица архиепископа александријског Диоскора, којих је посебно много било међу египатским монасима. Осуда овог архиепископа је у Египту, као и у осталим упориштима монофизитства, тумачена као осуда учења које је сам Кирило заступао. Сабор у Халкидону је од стране монофизита почео да се сматра „разбојничким“ тј. оним који је одступио од учења које је установљено у Ефесу 431. године и увео неку нову веру. Овакво уверење монофизита је било још више утврђено чињеницом да на халкидонском сабору не само што нису осуђена учења и личност Несторијевог духовног учитеља Теодора Мопсуетског, већ су на своје епископске положаје враћени и бивши заступници Несторијевог учења а противници Кирилови, Теодорит Кирски и Ива Едески. Дакле, ствар је била јасна. Халкидонски сабор је поново установио несторијанство које је било анатемисано на Трећем васељенском сабору, те се против њега и његових присталица требало борити свим расположивим средствима и тако одбранити правоверје од наново уведене јереси. Поред веома бројног египатског монаштва, покрету отпора против Халкидона придружили су се и сиријски и палестински монаси. Ево шта нам о сукобима између царске власти која је хтела да силом наметне халкидонске одредбе и народа са друге стране казују православни историчари:

„Епископи који су се враћали из Халкидона наишли су у многим местима на отпор народа. У Јерусалиму, да би патријарх Јувенал могао да уђе у свој град, била је потребна интервенција војске. У Александрији, војнике који су штитили патријарха Протерија (овога је Цариград једноставно поставио на место свргнутог Диоскора), разјарена гомила је затворила у Серапеум и живе запалила!“¹

После смрти цара Маркијана (457. г.), заступника одлука халкидонског сабора, на престо је сео такође присталица „дифизитства“ цар Лав I (457 - 474. г.). Овај цар је затражио од свих епископа поновно изјашњавање о правоверности одредаба халкидонског сабора, тако да је око 1600 њих потврдило орос донесен на овом црквеном скупу. Након тога је насилно збацио са епископског положаја оне монофизитске епископе који су у међув-

¹ Историјски пут Православља, стр. 182-183.

ремену заузели положаје збачених дифизита.¹ Пристајање уз халкидонски сабор и његово одређење одржали су и наредни владари Лав II и Зенон (474 - 476. г.). Са друге стране, узурпатор власти Василиск, након што је за кратко са царског трона протерао Зенона, издао је „Енциклику“ у којој је осудио халкидонски сабор. Овим документом, кога је потписало између 500 и 700 епископа, монофизитство је проглашено правоверним учењем, а његова последица је била уклањање дифизитских и постављање монофизитских епископа у одређеним крајевима.

Након што је после годину дана повратио власт уклонивши Василиска уз помоћ цариградског патријарха² Акакија, Зенон је поново успоставио веру за коју се и раније залагао. Ипак, видевши да се монофизитство и даље шири, те да се због тога дешавају разни нереди који су представљали опасност по стабилност империје, цар Зенон је, заједно са Акакијем 482. год. издао „Енотикон“, догматски декрет који је имао за циљ да приближи ставове монофизита и дифизита, и да постигне неку врсту уније међу њима.³ Међутим, уместо две стране у овом догматском сукобу, као последица доношења „Енотикона“ настале су три. Прва је била сачињена од епископа присталица политике компромиса коју су заступали цар и цариградски патријарх, а друге две су представљали радикални елементи обе стране, који нису пристајали на компромис. Међу монофизитским патријарсима који су потписали „Енотикон“ били су патријарх александријски Петар Монг као и патријарх антиохијски Петар Фулон. Но радикална струја монофизита се након потписивања компромиса са „халкидонцима“ отцепила од својих патријараха и захтевала од њих да одбаце потписани „Енотикон“. У Александрији се скупило око 30 хиљада монаха који су од свог верског поглавара захтевали да се одрекне потписаног декрета. Са друге стране, ни присталице халкидонског исповедања нису биле задовољне компромисним решењем. Запостављени александријски патријарх (тј. паралелни или супрот – патријарх) – присталица Халкидона и антимонофизит Јован Талија упутио је папи Феликсу жалбу против „Енотикона“ и његовог духовног састављача патријарха цариградског Акакија. Папа Феликс се том пригодном ставио на чело бранилаца халкидонских одлука и 484. године, након Акакијевог од-

1 Види у: Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 581-582.

2 Од времена Четвртог васељенског сабора у црквеној терминологији се почињу да употребљавају још неки појмови, попут назива за одређене епископе – у зависности од државног значаја градова у које су били постављани. Ево шта о овоме износи Момир Јовић: „Центри државне администрације добијали су уз епископат и почасни наслов папас, што је прихватио римски, без језичке измене у – папа. (...) Епископи значајних центара у провинцијама добијали су називе митрополити, одн. архиепископи. Од 451. год. титула **патријарх** била је резервисана за епископе великих градова: Рим, Цариград, Александрија, Антиохија и Јерусалим. (...) Сви епископи, са титулама, било: митрополит, патријарх, међусобно су равни, држећи се само назначеног поретка, произашлог из части и нужне административне управе. (...) А појмови: митрополити, архиепископи, егзарси, патријарси (краће, папа) – само показују ранг међу епископима, а не хијерархијске степеневе. Стога није погрешка ако се за све црквене надгледнике (малих или великих градова) употребљава само назив епископи.“ Рано хришћанство на Балкану, стр. 86. Нагласак мој.

3 Види у: Ј. Поповић: Општа црквена историја, том први, стр. 582; А. Шмеман: Историјски пут Православља стр. 183.

бијања да се врати „правоверју“, прогласио збаченим и екскомуницираним цариградског патријарха. Акакије је са своје стране узвратио истом мером – свргавањем и изопштавањем папе Феликса (ова свргавања су, заправо, била без икаквог ефекта – јер су и Акакије и Феликс остали на својим патријаршијским катедрама). Из ових изопштења родио се први већи раскол између, у то време, правоверне римске цркве и јеретичке цркве истока, који је трајао 35 година (познат као Акакијевски раскол).

Наследник цара Зенона на Истоку, Анастасије, био је отворени присталица монофизитизма:

„Цар Анастасије I (491-518) је већ отворено подржавао монофизите: 496. године он је збацио патријарха Јефимија због одбијања да општи са монофизитским патријархом Александрије. Године 511. исту судбину је доживео и патријарх Македоније због наводног „несторијанства“ – то јест због верности Халкидону, а на његово место је био постављен отворени монофизит Тимотеј. Године 512. на Антиохијску катедру Анастасије је узвео главног монофизитског богослова Севира Антиохијског, који је на Сабору у Тиру (518) тријумфално осудио Халкидон. Са сваком годином подела између православних и монофизита је постајала све дубља и непоправљивија. Истина, у Палестини и Сирији део монаха, под вођством светог Саве Освећеног, оснивача чувене Лавре у Палестини, остао је веран Православљу и није признавао монофизитску јерархију. Али главна маса Сиријаца и фактички цео Египат представљали су сигуран плен јереси.“¹

Са друге стране, правоверни Запад је био непоколебљив. Једино је папа Атанасије II (496-498) изражавао спремност за помирењем Западног и Источног хришћанства за време раније помињаног 35-годишњег раскола. Но, овај западни патријарх је због заступања оваквог става према источњацима (претежно монофизитима) доживљавао велику опозицију у свом окружењу, па чак и оптуживање за јерес, које је потрајало и после његове смрти. Акакијевски раскол је превазиђен тек након доласка на источни престо цара Јустина I (518-527. г.), који је, на прилично понижавајући начин морао да призна правоверност римске цркве:

„Наиме, папа Хормизд (514-523) тражио је од цара Византије да потпише као залогу ортодоксије формулу којом се признаје ортодоксија Римске цркве, као и достојанство Римске цркве – да се као једина и увек исправна сматра учитељицом целог хришћанства.“²

Доласком на власт Јустина I и наново успостављеним општењем Рима и Цариграда, проглашено је поновно збацивање монофизитских епископа са својих катедри и постављање присталица халкидонског исповедања.

Но, иако смо у претходном прегледу историје Цркве (који се односи на Васељенске саборе) увидели да су византијски цареви у много чему доприносили превагама једне теолошке струје над другом, у зависности од сопственог опредељења, владар који се засигурно највише уплитао у решавање теолошких спорова био је Јустинов сестрић, Јустинијан I (527-565. г.):

1 А. Шмеман, Историјски пут Православља, стр. 183-184.

2 Момир Јовић, Рано хришћанство на Балкану, стр. 91.

„Према изузетно прецизној констатацији Г. Острогорског, хришћанска црква **у Јустинијановој личности** нашла је ревносног браниоца, али и **господара**. Отуд и његова бројна уплитања у црквене проблеме, па је нормално да Јустинијанова политика „представља врхунац царског утицаја на црквени живот“.¹

Захваљујући пракси која је, према уверењу Александра Шмемана, проистекла из чисто незнабожачке теорије о „симфонији“ Цркве и државе², при чему све што се дешава у Цркви мора да служи „ради добра и крепости и благостања Царства као последње и апсолутне вредности“³, хришћанско царство се под Јустинијаном вратило древном паганском апсолутизму и затирању свега што припада другачијим религијским схватањима. У првим годинама његове владавине, он се најпре окупио на уништавање и последњих остатака нехришћанских култура:

„Строге мере су се сручиле на разновразне јеретичке секте, остатке старих подела и спорова. Још одређеније је одлучио Јустинијан да рашчисти са паганством и његовом тврђавом – Атинским универзитетом, који је управо био овенчан славом последњег од великих паганских философа – Прокла. Године 529. Универзитет је био затворен и замењен првим хришћанским универзитетом у Цариграду. У престоници и у Малој Азији почела је кампања масовних обраћења. Преостали малобројни пагани морали су да се коначно повуку у илегалност.“⁴

Након свога обрачуна са незнабошцима, Јустинијан, као присталица теолошке струје која је заступала халкидонско вероисповедање, настојао је да оружаном силом доведе до смене монофизитских епископа и на њихово место доведе „халкидонце“. Ипак, након што је увидео да насиље не даје жељене резултате цар се окренуо политици компромиса и покушао у више наврата (531. и 533. год.) да организује „сусрете помирења“ односно теолошка усаглашавања између православних (односно дифизита) и монофизита. Ипак, и ово последње без значајнијих резултата. Неколико година касније, за време којих је монофизитизам ухватио корене и у самој престоници (захваљујући како царевом помирљивом ставу тако и његовој супрузи Теодори која је била тајна монофизиткиња), на трон цариградског патријарха се успео монофизитски епископ Антим (536. г.). Но, исте те године, неким послом (не богословским) у Цариград је пристигао и римски папа Агапит који је у патријарху Антиму препознао монофизиту и допринео његовом свргавању. Потом је, папином руком, на престо цариградског патријарха узведен његов истомишљеник, дифизит Мина. Након постављања Мине за

1 Рано хришћанство на Балкану, стр. 97. Нагласак мој.

2 Ову теорију можемо да отприлике дефинишемо овако: „Свештенство управља стварима божанским и небеским, Царство – људским и земаљским. Истовремено **Царство се свештано брине и о очувању црквених догмата и части Свештенства**. А Свештенство, заједно са Царством, усмерава читав друштвени живот путем угодним Богу.“ Историјски пут Православља, стр. 193. Нагласак мој.

3 Шмеман, наведено дело, стр. 194.

4 Исто, стр. 195.

патријарха, император је поново променио верски курс и наново започео насилна збацивања и прогон монофизита:

„Едиктом из 536. године монофизитство је још једном свечано осуђе-
но, књиге Севира Антиохијског повучене из оптицаја, улаз у престоницу
забрањен је јеретичима. Цар се одлучује чак и на ризичнији корак: после
више година готово званичног признавања монофизитске јерархије у Егип-
ту, тамо се сад упућује **православни Епископ, са неограниченим пу-
номоћјима. По читавој земљи се поново шири талас терора...**“¹

Но, и поред свег царевог настојања да силом наметне Халкидон у одређе-
ним областима постављањем епископа дифизита, широм Истока постојала
је и „паралелна јерархија“ (састављена од епископа и свештеника) коју су у
тајности постављали прогоњени монофизитски великодостојници.

Црква је доживела расцеп који је прати и није решен све до данашњих
дана.²

Спор о Оригеновој ортодоксији и Три поглавља

У исто време када се одигравао велики спор између монофизита и ди-
физита што се тиче исправности њиховог учења о броју природа у Христу,
поведен је још један – који се нарочито оштро испољио међу монасима у Па-
лестини, који су били насељени у старој и новој лаври у близини Јерусалима.
Радило се о расправи у вези Оригена³, којег су неки поштовали као правовер-
ног, а други га, пак, сматрали јеретиком. За живота св. Саве Освећеног (умро
531. год.), који је био оснивач обе лавре, сукоби између супротстављених
монашких струја нису долазили до великог изражаја, али су се након његове
смрти монаси – монофизити (који су заступали Оригеново учење), станов-
ници старе лавре, сукобили са антиоригеновцима, и у том сукобу у потпунос-

¹ Исто, стр. 198.

² И данас, у XXI столећу, у појединим државама Африке и на Блиском Истоку постоје моно-
физитске цркве.

³ Ориген који је живео у другој половини II и у III столећу после Христа, у много чему је био
контроверзна личност. Наиме, заступао је специфична тумачења Светог писма умногме
бивајући под утицајем грчке филозофије. Најпре је био ученик Амонија Сакса заједно са не-
оплатонистом Плотиним, а потом и ученик еп. Климента Александријског, чију је катехет-
ску школу преузео 203. године. За презвитера је рукоположен 228. год. од стране епископа
јерменског и кесаријског, а без знања и допуштења надлежног александријског епископа
Димитрија. Године 231. и 232. на локалним саборима Ориген је био рашчињен и протеран
из александријске цркве због проглашења заступником неисправног хришћанског учења.
Био је веома плодан писац, а његова тумачења Библије су била или свесрдно прихватана
или одбацивана и сматрана јеретичким. Тако, још у IV и V столећу су били познати оштри
спорови између Оригенових присталица (нпр. презвитер Руфин, еп. јерусалимски Јован...) и
противника (еп. Елифаније Кипарски, Теофил Александријски итд.). Види у: Јовић, Рано
хришћанство на Балкану, стр. 62-66. Александар Шмеман пише да је, према предању, свети
Пахомије Велики забрањивао својим ученицима да читају Оригенова дела, а да су, са друге
стране, њима били одушевљени св. Василије Велики и његови пријатељи, утемељивачи мо-
наштва на грчком тлу, те да се Оригенов утицај осећа и у појединим делима Атанасија Алек-
сандријског (нпр. у Житију светог Антонија). Види у: Шмеман, Историјски пут Православља
стр. 200.

ти разорили нову лавру. Оваква слобода коју су монофизити – оригеновци имали а што се тиче сукобљавања са својим неистомишљеницима, налазила је свој темељ у томе што су на својој страни имали царицу Теодору, а такође и двојицу угледних и поштованих верских првака, Теодора Аскиду епископа Кесарије кападокијске и Домитијана, митрополита анкирског.¹ Но, ипак, након ових нереда у Палестини које су изазвали монофизити – оригенисти, припадници супротстављене струје дифизита оптужили су цара због његовог толерисања ових дешавања, сматрајући га привржеником јеретичких учења. На наговор цариградског патријарха Мине, антиохијског патријарха Јефрема и папског изасланика (апокрисијара) Пелагија, Јустинијан је 543. године издао едикт у коме је осудио Оригеново учење као јеретичко. Ипак, ова осуда оригенизма (тј. монофизитских верских уверења) није проистекла из цареве жеље да се обрачуна са монофизитима (јер је његов крајњи циљ био помирење две завађене струје) већ да тиме „ућутка“ дифизите који би требали да сматрају да им је поменути едиктом учињена велика услуга. Наравно, оваквим расплетом ситуације монофизити нису били ни мало задовољни. Напротив, један од царевих пријатеља, којег је он лично поставио на место еп. Кесарије кападокијске, Теодор Аскида, смислио је план којим би издејствовао поновну осуду неких давно преминулих несторијанаца које је оправдао Четврти васељенски сабор у Халкидону. На овај начин покушао је да оспори правоваљаност и осталих одлука донешених на овом сабору. Предлагао је осуду тзв. „Три тачке“ или „Три поглавља“ која су по њему и осталим монофизитима била спорна:

„Те три тачке или поглавља или „главе“ беху: 1.) списи Теодорита Кирског против Кирила Великог и против ефеског сабора, 2.) писмо Иве Едеског такође против Кирила и против ефеског сабора перзијском епископу Марису и 3.) личност и списи Теодора Мопсуестијског. Сви поменути списи и личност, т.ј. лично расположење, мишљење Теодора Мопсуестијског је несторијевско, говораше Аскида, и будући да их халкидонски сабор није осудио, него је шта више Теодорита и Иву поставио опет на њихове епископије, као православне и примио их у своје крило, **то монофизити халкидонски сабор сматрају за несторијевски**, и зато треба учинити оно, што је халкидонски сабор пропустио, наиме треба осудити те три тачке или главе или поглавља. (...) Теодору Аскиди пође већ идуће године (544.) за руком, да изради код цара нов богословски едикт, који је осудио речена три поглавља.“²

И тако, док осуда оригенизма није изазвала никакве озбиљније реакције, овај царев едикт је довео до нових сукоба и поделе у оквиру Цркве. Пошто се цар најпре обратио цариградском патријарху, било је логично да он први потпише царев указ. Након одређеног премишљања, бојећи се да чином осуде тројице покојних антиохијских богослова који су умрли у миру са Црквом – те које је оправдао халкидонски сабор, не сагреси према поменутом сабору, патријарх Мина је потписао указ. Додуше, уз ограду да ће, уколико

¹ Види у: Ј. Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 591.

² Наведено дело, стр. 592. Нагласак мој.

указ не потпише и римски папа, повући свој потпис. На исти начин су потпунили и остали источни патријарси.¹

И, док су источни епископи, један по један, пристајали на осуду „три поглавља“, на Западу је указ прихваћен веома лоше. Против едикта су отворено протествовали римски представник у Цариграду (који је позвао на прекид општења са патријархом Мином) као и афрички епископи. На исти начин реаговао је и римски папа, као и епископи у другим западним местима. Но, цар је желео да Запад задобије за себе на тај начин што ће најпре утицати на римског патријарха. Папа је 547. год. позван у Цариград, и приликом његовог пристизања указане су му све почести. Ипак, он није одмах променио своје мишљење. Најпре је, по пристизању у „Нови Рим“, осудио и изопштио патријарха Мину и остале потписнике, због њиховог пристајања на осуду „Три поглавља“ и самим тиме (како се мислило на Западу) осуде халкидонског сабора. Патријарх Мина је узвратио истом мером – прекидањем општења са папом Вигилијем. Ипак, три године након доношења указа против „Три поглавља“, и годину дана након папиног доласка у Цариград, Јустинијан успева да га наговори да потпише указ. Том приликом Вигилије је, потпуно супротно ранијем ставу, донео и нарочити документ назван „Judicatum“ којим је потврдио ваљаност царевог указа. Међутим, људи из непосредне папине пратње, од којих је један био и његов синовац, подигли су опозицију против свог патријарха, осуђујући га да се ставио на страну противника халкидонских одлука. Како се глас о папином пристајању на царски указ ширио по Западу, тако је нарастало и незадовољство међу тамошњим епископима:

„Познати афрички богослов Факунд Хермијански је објавио књигу **У одбрану Три Главе**, која је изазвала сензацију. Сабори су се један за другим изјашњавали против осуде, а у Африци су дошли до тога да званично изложу црквеној екскомуникацији самога папу.“²

Након овакве реакције Запада, папа је, увидевши да је донео погрешну одлуку потписујући указ, затражио од цара да му врати Judicatum и сазове Васељенски сабор ради решавања спорних питања о „Три поглавља“. Цар је позитивно одговорио на папину молбу, али је истом приликом (551. год.) издао нови указ који је потврђивао одредбе ранијег. Папа Вигилије је, идући из крајности у крајност, сада осудио царев нови едикт и подвргао екскомуникацији (изоопштењу из Цркве) сваког ко би прихватио његове богословске прогласе – пре него што их потврди нови свеопшти сабор. Пошто је издао овај проглас, папа је побегао у храм светог Петра у Цариграду бојећи се императорове освете – сматрајући да ће у цркви, као светоме месту, бити заштићен. Очигледно је да је добро сагледао опасност, јер се недуго затим одиграо следећи догађај:

„По наређењу Јустинијановом, у храм је упала полиција у намери да ухапси папу. Овај се супротстављао са толиком снагом да су се стубови изнад

¹ Види у: Седам стубова премудрости, стр. 99; Историјски пут Православља стр. 203.

² Историјски пут Православља, стр. 203. Нагласак А. Ш.

олтара срушили и умало га нису усмртили. Гомила која се окупила почела је бучно да негодује и полиција је морала да се повуче, не обавивши посао.“¹

У наредним годинама, током припрема терена за одржавање новог сабора, Јустинијан је отпочео прогон оних епископа који су му се супротстављали и постављао на њихова места оне са којима је делио исте теолошке погледе. На овај начин желео је да осигура саборску већину која би изгласала одлуке које су биле њему по вољи:

„Припрему сабора Јустинијан је схватао на свој начин. У Африци, на пример, где је супротстављање едикту било нарочито јако, по наређењу Царевом, били су похапшени главни Епископи, укључујући и картагинског Архиепископа, и замењени другима. Али и поред свега, исход Сабора био је неизвестан.“²

Сабор је сазван 553. године у Цариграду, и окупио је 164 епископа. Већина њих је била са Истока, док западњаци, сем неколицине, углавном нису дошли – због бојазни да ће бити прегласани. Папа Вигилије, који се у то време налазио у Цариграду није желео да присуствује саборским заседањима, иако су му у више наврата уручивани позиви од стране високих црквених делегација. Уместо тога, изјавио је да ће се сабору обратити писмено и на тај начин саопштити своје ставове о спорном питању „Три поглавља“. Ипак, иако је своје писмено изјашњење послао, оно није стигло до окупљених епископа. Цар Јустинијан и његови чиновници заменили су ово последње папино писмо (у коме се изјаснио против осуде тројице покојних богослова) оним из ранијег периода у коме је Вигилије изразио став о исправности њихове осуде. Као последица ове, наводне, папине недоследности и сталног мењања мишљења по питању ваљаности осуде „Три поглавља“, име римског патријарха је искључено из диптиха и није се више смело помињати на литургијама. Сабор је, са друге стране, осудио личност и дела Теодора Мопсуетског и прогласио га јеретиком, и осудио појединачна дела Теодорита Кирског и Иве едеског. Сабор је, такође, осудио и Оригена и његово учење. Јустинијан је потврдио све саборске одлуке. Такође, тражио је и од папе Вигилија да учини исто. Међутим, због одбијања овог царевог захтева, римски патријарх је протеран у изгнанство. Након шест месеци, испољавајући још једанпут свој колебљиви карактер, папа се предомислио и издао нови спис у коме је рекао „да после зрелог размишљања о ствари повлачи своје мишљење, прикључује се одлукама сабора, и екскомуницира сваког, ко не осуди три поглавља.“³

Одлуке овог Васељенског сабора прихватио је и Вигилијев наследник Пелагије, бивши веома љути противник осуде „Три поглавља“. Но ипак, на Западу нису сви тако лако прихватили саборске одлуке. Противљење је било велико у Африци, Галији, северној Италији, Венету и Истри. Епископи из неких од ових области су због поменутих разлога одбили сваку сарадњу и са Римом и са Цариградом, и основали нов патријархат:

1 Наведено дело, стр. 204.

2 На истом месту.

3 Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 594.

„Епископат Венета остао је у том уверењу све до понтификата папе Бонифација III (607), а Истра и до папе Сергија I (687-701). Ови епископати – не прихватајући ауторитет ни патријараха ни папа, поставили су свог црквеног вођу у личности аквилејског (Оглајског) архиепископа, који је преместио своју резиденцију у Град (Grade), недалеко од Аквилеје / Оглаја. Поред формирања ове нове резиденције, користећи се насталом ситуацијом, произвели су свог дотадашњег архиепископа у титулисаног патријарха. Тако је настао у административном устројству Цркве, нов патријархат, аквилејски.“¹

Успомену на Пети васељенски сабор Православна црква обавља 25. јуна.

ШЕСТИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР

Иако је одлукама Петог васељенског сабора монофизитство осуђено, одељене хришћанске цркве које су заступале учење о постојању само једне, божанске природе у Исусу Христу су и даље постојале на Истоку. Наравно, њихови односи са дифизитима нису били добри, што је, између осталог, утицало на то да империја буде подељена и на верској основи. Прве покушаје за измирењем две супротстављене богословске струје у свом царству, преузео је император Ираклије, који је у првој половини VII века водио ратове са Персијанцима за ослобођење источних провинција царства – и то баш оних у којима су већину чинили монофизити. Приликом свога боравка на истоку, Ираклије се сусрео са појединим умереним вођама монофизитских цркава који су изразили спремност за успостављањем уније са дифизитима. Император који је и сам тежио за успостављањем верског јединства које је доприносило стабилности царства, прихватио је идеју о унији. Монофизити су били предложили већинској дифизитској цркви проглашавање нове верске дефиниције која би потврдила одлуке Петог васељенског сабора о постојању две природе у Христу, људске и божанске, али и само једне божанске воље односно енергије која је проистекла из потпуне потчињености људске воље и деловања у Христу – божанској вољи Бога Логоса. Цар Ираклије је овакву дефиницију изложио пред цариградским патријархом Сергијем, као и ученим епископима Киром Фазијским и Теодором Фаранским, који у поменутој дефиницији нису видели ништа неправославно, односно нешто што би се супротстављало одлукама Петог васељенског сабора. Након што је постигнута сагласност између цара Ираклија са једне и патријарха Сергија са друге стране о даљим корацима у вези успостављања уније, епископ Кир Фазијски је 630. године постављен на место александријског патријарха² – са задатком да ради на остваривању постављених циљева:

„Одлучено је да се са унијом – тј. сједињењем православних и монофизита на темељу тога што ће обе стране признати **монотелитско учење** – започне у Египту, где је у то време на 300.000 православних долазило 5 или 6 милиона монофизита. (...) Под надзором Ираклија и Сергија, Кир је, као вешт човек, ствар повео врло умешно. У Александрији су унији пришле

¹ Момир Јовић, Рано хришћанство на Балкану, стр. 103.

² Види у: Општа црквена историја, том први, стр. 757.

хиљаде монофизита: клирици, чиновници и војни заповедници града су заједно са народом, као знак свога присаједињења Цркви, примили причешће из руку патријарха Кира. За Александријом, готово читав Египат, Тиваида и Либија „пружили су руку помирења православнима“.¹

Један од највећих противника овакве уније уз усвајање монотелитског учења био је учени палестински монах Софроније. Овај је, нашавши се у Египту, разговарао са александријским патријархом и преклињао га да напусти учење које је подразумевало „једну вољу“ и „једно дејство“ Христово. Са своје стране, Кир је послао Софронија у Цариград тамошњем патријарху Сергију – који је овом монаху заповедио да ћути и не ремети црквено помирење. Примивши овакав савет, Софроније је у складу са монашким послушањем - ћутао. Међутим, након свога постављења за јерусалимског патријарха које се десило недуго затим, он је одлучио да поново проговори о спорној теми и успротиви се издаји дифизитског (православног) учења потврђеног на Петом васељенском сабору. Приликом свога узвођења на патријаршијски престо, Софроније је према обичају послао окружну посланицу у којој је остале цркве обавестио о свом постављењу, уједно излажући и начела вере које лично исповеда. У овом исповедању Софроније је јасно нагласио да „у Христу има не само две природе, него и две воље и два начина делања, а да је томе противно учење јерес.“² Са друге стране, желећи да осигура подршку Рима, као центра Западне црквене хемисфере а у вези настојања за успостављањем уније, патријарх Сергије се обратио папи Хонорију тражећи од њега да се стави на страну униониста – монотелита:

„Између осталог он каже папи: хиљаде и хиљаде монофизита су пришли православљу, цар Ираклије има много успеха у преговорима са монофизитима; против учења о једној енергији у Христу устао је само Софроније. Даље се изричито каже: „Сагласно учењу свих Васељенских Сабора, једини Господ наш Исус Христос чини сва своја дејства; зато не треба расуђивати ни о једној ни о две енергије, **и треба се задовољити признањем једне воље у Христу**. Израз који се среће код неких Отаца, производи код неупућених стравичан утисак... а израз „два дејства“, многе саблажњава, јер се он не среће ни код једног од Отаца, и води к закључку о две, једна другој супротне воље... што је безбожно“. Папа пак Хонорије у одговору на ово Сергијево писмо каже, „**да једну вољу Господа Исуса Христа исповедамо**“. (...) Оне пак који уче о две енергије, Хонорије зове несторијанцима.“³

Након смрти патријараха Софронија Јерусалимског и Хонорија Римског (637. године), цар Ираклије под утицајем још увек живог патријарха Сергија (умро 638. године) издаје „изложење вере“ познато као „Екстесис“, у коме објављује своје монотелитско веровање о једној вољи у Христу и изричито забрањује сваку даљу расправу о спорном питању. Сергијев наследник, патријарх Пир је потврдио правоверност Ираклијевог „Изложења вере“ а такође и Кир Александријски. Са друге стране, Хоноријев наследник папа Јован IV

1 Седам стубова премудрости, стр. 123-124. Нагласак мој.

2 Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 757.

3 Радомир В. Поповић, Васељенски сабори, стр. 149. Нагласак мој.

Равењанин је са сабором западних епископа 641. године осудио „Изложење“ као и Хоноријево пристајање уз источне патријархе – монотелите.¹ Још пре доношења Ираклијевог „Екстесиса“, а нарочито након тога, као велики противник монотелитства наступао је и један од цариградских монаха по имену Максим. А пошто је Ираклијев унук и наследник на престолу Констанс II (641-668) укинуо „изложење вере“ и заменио га другим верским декретом названим „Типос“, Максим (прозван касније Исповедником) је, уз римског папу Мартина I, наступао као противник и овога документа. Овај образац вере је подразумевао велике казне и на овом и на оном свету за све оне који би одбили да га се придржавају:

„Нека од сада нико не дозволи себи да ступа у расправу о једној вољи и једном дејству. Ко ову сада изречену заповест преступи, тај подлеже, **пре свега Страшном суду свемогућег Бога**, али такође **неће избећи казну прописану за прекршиоце царских закона**. Ако ли преступник буде епископ или клирици, биће сви такви разрешени од своје службе; ако су монаси, биће одлучени од Цркве и изгнани из манастира; ако је пак чиновник (службеник) или официр, биће лишен свог достојанства; ако је частан човек, биће кажњен одузимањем имања; а ако је нижег порекла, биће кажњен телесно **и послан у вечно прогонство...**“.²

Пошто се Максим Исповедник и папа Мартин нису слагали са Типосом који је утврђивао монотелитство, већ су на локалном сабору у Риму 649. године, са око стотину других епископа осудили верска становишта источних патријараха, и сами су потпали под удар строгих закона које је овај декрет подразумевао. Наиме, неколико година касније (653. г.) у Рим је од стране императора Констанса послат нови егзарх Теодор Калиопа, који је ухапсио болесног папу и његовог саборца у вери, те их бродом спровео до Цариграда. Након њиховог пристизања, папа је подвргнут омаловажавању и затворен у градску тамницу у којој је провео три месеца под веома тешким условима. После саслушања пред судијама, на које је због телесне слабости однесен на носилима, враћен је поново у затвор, с тим што је у повратку морао да иде пешице, окован ланцима и уз пратњу војника са исуканим мачевима. Са друге стране, патријарх цариградски Пир је, иако и сам на самрти, уживао гледајући патње римског патријарха. Пошто је добио извештај да је за болесног папу припремљена смртна казна, замолио је императора да му поштеди живот – не би ли његова патња што дуже трајала. На крају, као мученик за веру, папа Мартин је умро у прогонству на Криму 655. године.

Што се тиче Максима Исповедника, и он је у Цариграду доживео сличну судбину. Наиме, током његовог боравка у тамници, монотелитски режим је од њега у више наврата захтевао да прихвати учење о једној вољи у Богочовеку Христу. Шта више, понуђено му је и прихватање компромисне дефиниције, која је гласила:

¹ Види у: Р. Поповић, Васељенски сабори, стр. 151.

² Наведено дело, стр. 152.

„Исповедамо у Христу две воље и два дејства услед разликовања природа, и једну вољу и једно дејство услед њиховог сједињења.“¹

Међутим, пошто је св. Максим одбацио и овакво одређење, у исто време остајући истрајан у својој опозицији монотелитизму, ради спречавања његовог даљег проповедања и писања догматских текстова одсечени су му језик и десна рука. Умро је у прогонству на Кавказу 662. године.

Трвења и борбе између припадника две сукобљене верске струје трајала је све до Шестог васељенског сабора који је био сазван од стране Констансовог наследника, цара Константина Погоната. Овај сабор, који је отпочео у новембру 680. г. и трајао до септембра 681. окупио је између 153 и 174 епископа и њихових заменика². Били су присутни припадници обе супротстављене богословске партије, с тиме што су монотелити били у знатној мањини. Представљао их је, поред осталих, антиохијски патријарх Макарије који није желео да промени своје исповедање ни након што је монотелитизам осуђен и проглашен кривоверјем. На место антиохијског патријарха је, после Макаријевог свргавања које се одиграло у току сабора, постављен Теофан – који је потом наставио учешће на заседањима. Епископи окупљени на овом Сабору званично су осудили монотелитско веровање, али уз извесне мањкавости које примећују и православни аутори:

„Сабор је анатемисао вође јереси четири цариградска Патријарха – Сергија, Павла, Пира и Тимотеја, Кира Александријског и папу Хонорија (...) али је прећутао главне кривце цареве Ираклија и Консту! Није ни једном речју поменуо ни два Мученика за Истину, светога папу Мартина и преподобног Максима Исповедника, јер су они формално били „кривични“ или „политички“ преступници! Тек касније су оба имена била укључена у списак исповедника и учитеља Цркве. И ово ћутање бацило је извесну сенку на последњу победу Православља у христолошком спору. Истина је и даље побеђивала, али су људи, авај, почињали да се навикавају на „двојно књиговодство“ византијске теократије.“³

Са друге стране, важно је истаћи да завршетком Шестог васељенског сабора није постигнута и коначна победа над монотелитством. Тврдокорни монотелити су се одржали на Ливану и над собом поставили сопственог „антиохијског патријарха“, избравши за свој центар манастир светог Марона – због чега су названи и маронитима. Одржали су се све до друге половине XII века, када су ступили у унију са Римом под утицајем крсташа. Међутим, још значајнијим догађајем чини се краткотрајни поновни повратак монотелитства као званичне религије у Византији почетком VIII столећа. Ево шта о овом догађају казује Јевсевије Поповић у својој Црквеној историји:

„У Византијском царству почело се монотелитство још једанпут кретати за време цара Филиппика Вардана (Philippicus Bardanes, 711. - 713.). Овај се трудио да силом опет уведе монотелитство, и на жалост **задобије за то и**

1 Седам стубова премудрости, стр. 133.

2 Различити православни извори наводе различите податке. Упореди: Седам стубова премудрости, стр. 135, са Р. Поповић; Васељенски сабори, стр. 152.

3 А. Шмеман; Историјски пут Православља, стр. 219. Нагласак мој.

многе епископе, те 712. анулира закључке шестог васељенског сабора и монотелитство, прогласи за успостављено православно учење. Али његово владање беше одвећ кратко, а да је могао трајне штете нанети, и после његова пада и смрти вратише се покајнички у православље сви, који му се прикључише или из страха од њега примише монотелитство, **што је, разуме се, ипак оставило на тадањим источним епископима љагу слабости и безкарактерности.**⁴¹

Са радом и закључцима Шестог васељенског сабора (680. -681. г) тесно је везана и делатност Пето-шестог сабора (тзв. Трулски сабор²) одржаног 691. или 692. године за време владавине Јустинијана II. Сабор је заседао са укупно 213 окупљених епископа под председавањем цариградског патријарха Павла. Источна црква у потпуности поштује одредбе Трулског сабора и вреднује их попут одлука Васељенских сабора. Са друге стране, Западна црква не поштује каноне овог сабора јер се међу њима налазе и неки који су усмерени против њихових обичаја и веровања – као што су забрана поста у суботу, противљење безбрачности свештеника итд.

СЕДМИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР

Пре почетка разматрања историјских прилика које су директно утицале на сазивање а потом и одржавање Седмог васељенског сабора на коме је и званично потврђена исправност до тада већ вишевековне праксе иконосликања и иконопоштовања, желим да се укратко подсетимо историјских чињеница које смо изнели у поглављу „Поштовање светих икона“. Као што смо раније говорили, ове чињенице се односе на сам почетак хришћанске ере и начин увођења праксе иконосликарства у живот Цркве првих векова.

Наиме, као што је познато, припадници еванђеоских цркава одбијају да верују у правоваљаност и библијску заснованост праксе која се више од једног миленијума спроводи у традиционалном хришћанству Истока и Запада – а односи се на сачињавање и поштовање ликовних изображења светих људи из прошлости. Еванђеоски хришћани, који за своје једино мерило вере признају само и искључиво Свето писмо сматрају да поседују снажне аргументе који иду у прилог њиховом вероисповедању. У овом делу поглавља о Васељенским саборима утврдићемо да ли је овакво уверење еванђеоских хришћана заиста историјски утемељено.

У малочас поменутом посебном поглављу о иконама изнео сам јасне историјске чињенице које признају и познати православни историчари, а које гласе да иконе, односно религиозне слике нису постојале у апостолско доба, односно до краја првог века нове ере.³ Такође, сазнали смо да је тек крајем

1 Општа црквена историја, том први, стр. 760. Нагласак мој.

2 Из неког разлога, Радомир Поповић и Јевсевије Поповић Шести васељенски сабор проглашавају Трулским, док се у другим документима наводи да је Трулским назван Пето-шести сабор одржан једну деценију касније. Види: Р. Поповић, Васељенски сабори стр. 152. и Ј. Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 759; и упореди са Седам стубова премудрости стр. 156.

3 Види у: Сергиј Булгаков, Икона и иконопоштовање, стр. 10.

II и у III веку у Цркви почело да се уводи осликавање унутрашњости просто-рија црквених окушљања, али и то искључиво као средство за духовну поуку – те да притом уопште није било иконосликарства каквог данас познајемо. То су биле симболичне слике које су служиле искључиво за духовну поуку – у виду Нојеве барке, пастира са овцама, чокота и лозе и других које су служиле за дочаравање дубљих духовних истина. Јевсевије Поповић износи историјске податке да је даљи развој сачињавања религиозних слика текао под директним утицајем незнабожачке наклоности према иконосликарству – јер је и само паганство било пуно религиозних слика и представљало „природни стари завет за хришћанско иконосликарство“.¹ Наравно, утврдили смо да се изображења (овога пута не само симболичка) појединих библијских личности и иконе светитеља почињу да појављују тек почетком IV века и касније, а да се поштовање икона слично ономе које се данас практикује развија тек у V и VI столећу. То се, дакле, десило више векова после смрти Христових апостола – кроз које је, још у њихово време, Бог утврдио веру „једном заувек предану светима“. У складу са претходно утврђеном истином, није било могуће ништа друго ни очекивати, до оно што се у прва четири века и дешавало – а то је противљење већине црквених ауторитета сачињавању религиозних слика и њиховом поштовању. Наравно, пошто је поштовање ликовних изображења у Цркви настало под утицајем незнабоштва, ништа не чуди ни даљи напредак у истом смеру – а то је прихватање неоплатонистичке филозофске мисли и њено присаједињење идејама иконопоштовања. У ранијем поглављу о иконама, навели смо текст Ernsta Benza у коме је овај признати аутор и познавалац Православља утврдио да је идеја о поштовању и поклоњењу пред иконом – које се потом преносе на прволик, преузета из неоплатонизма.²

Са обзиром на постојање обиља доказа о томе да иконопоштовање није представљало део учења Господа Исуса Христа и његових апостола са једне, и чињеница да је ова пракса поникла и развила се уз помоћ нехришћанских религија и филозофских праваца, било је за очекивати да се у одређеном историјском тренутку у Цркви појави покрет тзв. „иконобораца“ односно противника праксе која се већ одавно била укоренила. Овај покрет је био сачињен од припадника црквеног сталеза, односно, како каже Флоровски³, многих учених епископа источних цркава који су против икона развили веома снажну теолошку мисао – којој ни најбољи и најумнији иконопоштоваци нису могли да се супротставе.

1 Види у: Сергиј Булгаков, Икона и Иконопоштовање, стр. 8; такође и Јевсевије Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 423, 652-653.

2 Види у: Ernst Benz, Duh i život Istočne crkve, str. 16.

3 Види у: Георгије Флоровски, Хришћанство и култура, стр. 92.

Аргументи источних епископа против иконопоштовања

Иако су сви радови противника икона касније уништени од стране иконопоштовалаца¹, који су однели победу првенствено захваљујући политичким приликама у Византијском царству, њихове аргументе против икона можемо делимично да пронађемо у литератури њихових прогонитеља. Судићи према свему ономе што смо као чињенице изнели малочас, покрет који је настао међу источним епископима, а који се односио на испољавање става против иконосликарства и иконопоштовања, своје извориште налазио је у великом раскораку између библијског откривења и ставова раних црквених отаца према иконама са једне стране, а са друге у веома приметном утицају незнабоштва – како на само иконосликање тако и на теолошка објашњења и оправдавања ове праксе. Иако је изразио мишљење да ни до данас није познато шта је била „упоришна тачка иконоборачких гледишта, нити знамо стварну перспективу тих гледишта“², а из првенственог разлога непостојања њихове писане оставштине, Флоровски је признао да се највероватније радило о реакцији на утицај који је на хришћанско веровање вршила грчка култура³. Пишући о изворима на које су се позивали противници икона, желећи да њима оправдају свој став, Флоровски даље износи :

„Почећемо са конкретним питањем: у чему се састојала *главна снага иконобораца*? Она је била **у позивању на старину** што је, по свему судећи, представљало **њихово најјаче оружје**, како за напад, тако и за самоодбрану. То је било двоструко позивање: на Свето писмо и на Предање. У савременим тумачењима иконоклазма обично се даје предност њиховим доказима из Светог писма. Позивање иконобораца на св. Оце је у великој мери занемарено. Савременим историчарима је то изгледало мање битним и убедљивим. Међутим, у VIII и IX веку патристички докази су имали велику тежину.“⁴

На овом месту желим да изнесем да је веома битно да у овој студији разлучимо, са једне стране, богословски спор између иконопоштовалаца и њихових неистомишљеника (те да на крају закључимо која је страна у том спору изашла као победничка), а са друге сагледамо какав је био утицај овог сукоба на прилике у тадашњем Византијском царству. Размотрићемо и историјски сплет околности који је на самом крају довео до проглашења иконопоштовања као законите и богоугодне црквене праксе.

Што се тиче аргумената противника икона, који су се односили на изобразивост лика Исуса Христа (што је заправо била и централна тема спора), Сергиј Булгаков казује да је проф. И. А. Андрејев био у праву када је рекао „да су докази иконоборства били одабрани мајсторски и што се тиче тач-

1 Види у: Наведено дело, стр. 86.

2 Исто, стр. 87.

3 Флоровски каже следеће: „Иконоборство се, дакле, појављује просто као оријентални *отпор* више или мање *оштрој хеленизацији хришћанства*. (...) Иконоборство је рођено на Оријенту и његови први покретачи били су фригијски епископи (Константин Наколијски и Тома Клавдиопољски).“ Исто, стр. 88-89. Нагласак мој.

4 Исто, стр. 87-88. Нагласак мој.

ности израза, доследности, јасности и снаге нису остављали да се пожели ништа боље за иконоборце.¹ Епископи који су заступали став да је немогуће осликавање Христа на икони чинили су то из разлога што су веровали да се на њој може представити само обличје Исусовог човечанског лика (људске природе) али никако и божанске – која је неописива материјалним средствима (цртежом и бојама):

„Основна мисао иконоборца управо се и састоји у томе да, према православном разумевању богооваплоћења, Христос као Богочовек, није изобразив: Његово Божанство није описано (1. Јован. 4, 12), а човештво ако је и описиво, само оно не даје изображење Христа. Ако изображење човечанске плоти Христове узимамо за лик самога Христа, онда допуштамо једно од двога: или да плот може да буде одвојива од Божанства и у тој одвојености изобразива, или да је Божанство нераздељено сливено са плоти, тако да се у изображењу плоти изображава и Бог.“²

Због напред наведених разлога, иконоборци су заступнике иконосликарства који су практиковали поштовање Христа изображеног на икони, сматрали присталицама одавно осуђених јереси – несторијанства и монофизитства (које су у својој догматици поседовале погрешно учење о Христу и његовој богочовечанској природи (раздељеност односно сливање двеју природа у Христу)). Противници икона међу епископима имали су великог утицаја на тадашњег византијског цара Лава III Исавријанца (владао од 717. - 741. год.). Овај цар је најпре 726. године донео наредбу да се све иконе у црквама подигну на већу висину, да им се народ не би могао да клања нити да их целива, а потом је 730. г. након појављивања негодовања од стране иконопоштовалаца на ову његову уредбу, објавио још оштрији указ којим је наређено потпуно изbacивање икона из цркава и њихово уништавање. Овакви цареве укази изазвали су побуну дела народа који је по својој додашњој навици практиковао иконопоштовање³, тако да је разуларена гомила иконопоштовалаца у Цариграду једном приликом убила а потом и раскидала на парчад војника који је имао наређење да уклони икону која се налазила над једном од капија царског двора.⁴ Главни браниоци икона су у том периоду били монаси, међу којима је био најпознатији Јован из Дамаска (св. Јован Дамаскин), који се и до данас у Православљу сматра једним од највећих теолога иконе свих времена.

1 С. Булгаков, Икона и иконопоштовање, стр. 12 (футнота).

2 Наведено дело, стр. 15.

3 Александар Шмеман признаје да је у то време, као и данас, већина поштовалаца икона била веома неупућена, те да је иконопоштовање код главнине народа било равно идолопоклонству: „Поштовање икона је почело у многим местима да се извитоперује, да добија неадекватне форме. VII век, као што смо већ указивали, био је доба задивљујућих плодова црквене свести и **доба несумњивог огрубљивања хришћанских „маса“**, истовремено. **А у том обичном хришћанском свету иконопоштовање се изрођавало у грубо и плотско сујеверје.** (...) Иконопоштовање се приближавало идолопоклонству и завршавало указивањем поштовања самом њиховом вештаству (материји).“ Историјски пут Православља, стр. 246. Нагласак мој.

4 Види у: Ј. Поповић, Општа црквена историја, том први, стр. 765-766.

Главна поставка на којој су браниоци икона (између осталих у цариградски патријарх Герман, римски папа Григорије и Јован Дамаскин) у времену пре Седмог васељенског сабора темељили оправданост њиховог сачињавања и поштовања била је чињеница реалног оваплоћења Бога Логоса – чиме је сам Бог постао видљив у особи Исуса Христа. Ево шта Шмеман пише о Јовану Дамаскину тј. о томе на који је начин он објашњавао могућност иконосликарства:

„Када је Бесплотни који нема форму ни количину ни величину, неупоредив због превасходства своје природе, суштаствујући у лику Божијем – *када је Он примио обличје слуге* и смирио се у њему, унижавајући своје биће до количине и величине, *и оденуо се у телесни лик, онда Га и ти цртај на дасци, и изложи га ради сагледања Онога који је дозволио да Га виде.*“¹

Први сабор о иконопоштовању 754. године

Ипак, и поред напора Јована Дамаскина и његових истомишљеника – истоверујућих иконопоштовалаца, за време владавине Лавовог наследника, цара Константина V, кога су поштоваоци икона прозвали „Копроним“ (што значи - „ђубре“) вероватно због тога што је и сам писао списе против икона, одржан је први велики црквени сабор који је одлучивао о исправности праксе поштовања икона. Овај сабор отпочео је у Хијереји на царском двору, а завршио свој рад у Влахеринској цркви у Цариграду, окупивши 348 црквених отаца². Под председавањем ефеског епископа Теодосија окупљени епископи једногласно су осудили поштовање икона у сваком његовом виду. Ова осуда се, као што смо и раније поменули, базирала на ставу да иконопоштоваоци осликавањем Христа на икони осликавају само његову људску природу али не и божанску. Стога, због раздјеливања двеју неразделивих и несливених природа у Христу – иконосликари и поштоваоци икона упали су у вишеструку христолошку јерес коју је требало осудити. Ево како гласе анатематизми који су изгласани на овом сабору, а који сажимају богословску аргументацију противника икона:

„1. Ономе ко се дрзнуо да божански лик Речи која се учовечила изображава бојама, томе анатема. 2. Ономе ко се дрзнуо да неизобразиву суштину и ипостас Речи, ради њенога учовечења, изображава у човеколиким формама и који неће да схвати да је и након оваплоћења Реч неизобразива, анатема. 3. Ономе ко се дрзнуо да црта на лику ипостасно сједињење двеју природа и да почне да то изображење назива Христом и да, на тај начин, меша две природе, анатема. 4. Ономе ко пожели да изображава плот Христову, која се сјединила са лицем Речи Божије, раздјелено и одвојено од саме Речи, анатема. 5. Ономе ко јединог Христа раздјелује на два лица и ко пожели да Онога ко је рођен од Деве црта одвојено и, према томе, прихвата само релативно сједињење природа и стога прихвата изобразивост Њега на икони, као не-

¹ Историјски пут Православља, стр. 249. Нагласак мој.

² Види у: С. Булгаков, Икона и иконопоштовање, стр. 12.

кога ко има посебну ипостас, посуђену од Деве, анатема. 6. Ономе ко плот Христа, која се обожила кроз њено сједињење са Речју, изображава и на тај начин је раздељује од Божанства, анатема. 7. Ономе ко Бога Реч, стога што је Он на себе примио ропски лик, буде изображавао тварним бојама, као да је Он био обичан човек, и ко га буде одвајао од неразделивог од Њега Божанства, уводећи на тај начин четворичност у Св. Тројицу, томе анатема. 8. Ономе ко ликове светих буде изображавао тварним бојама на неодушеним иконама, које заправо не доносе никакве користи **јер је та мисао (о поклоњењу иконама) лажна и потекла је од ђавола, и ко и на самом себи не буде одражавао њихове врлине, те живе ликове, томе анатема.**¹

У периоду након великог црквеног сабора на коме је осуђено иконопоштовање и анатемисани браниоци икона, па све до смрти цара Константина Копронима, трајало је прогонство оних који су се противили одлукама сабора и царским забранама. Навешћу само кратки текст Јевсевија Поповића о Константиновом односу према монасима – иконофилима:

„Клир је напустио борбу, и само мало њих је и даље водило борбу за поштовање икона, али ове зато гонише на све могуће начине. На челу ових последњих стајаху особито монаси, који се јако опираху закључцима сабора из 754. и насиљима царевим, због чега их и злостављаху на све могуће начине. Некима су очи ископане, уши и нос одрезани, руке одсечене, брада катраном намазана и запаљена. Другима су пробијали главу иконама. Константин је чак хтео истребити монаштво, и заповедио је монасима да се жене, дао их је упарене са женама терати улицама Цариграда. Њихови манастири су претворени или у касарне или у штале.“²

Након смрти Копронима (775. год.), чинило се да је иконопоштовање готово у потпуности сузбијено, јер се у јавности није испољавало. Међутим, када је његов син Лав IV Казар након неколико година своје владавине под јастуком своје жене Ирине пронашао иконе, спровео је истрагу која је показала да и на царском двору још увек има тајних поштовалаца икона. Након њиховог откривања, цар Лав IV је убрзо умро под тајанственим околностима, а Јевсевије Поповић пише да је можда и отрован (вероватно од стране својих противника – иконопоштовалаца). После његове смрти, на престо се попео његов син Константин VI Порфирогенит који је у то време био још увек малолетан, тако да је регентство односно управљање царством преузела његова мајка, царица Ирина – осведочени поштовалац икона. Дошавши на власт, она је већину епископских катедри, које су држали епископи противници икона предала иконопоштоваоцима³ и дошла на идеју да сазове нови црквени сабор – на коме би се већински окупили епископи иконофили и на тај начин поништили одлуке сабора из 754. године. Да би спровела свој план у дело, на упражњено место цариградског патријарха 784. године постављен је тадашњи дворски чиновник, царичин секретар Тарасије. Он је био прилагодљив човек (рекло би се: човек којем одговара свака власт), који је

1 Наведено дело, стр. 16. футнота. Нагласак мој.

2 Општа црквена историја, том први, стр. 767.

3 Види у: Седам стубова премудрости, стр. 160.

за време најјачег прогона икона на двору Константина Копронима изградио блиставу државничку каријеру. Овога пута, он, који је раније (највероватније) и сам спроводио прогоне иконопоштвалаца и уништавање икона (будући да је био службеник Копронимовог двора), сада је пристао да буде патријарх – иако за његов избор није било ни једног ваљаног аргумента. Прво, уопште није припадао вишем свештенству (није био један од епископа) већ је био лаик, а са друге стране постојала је и забрана тзв. 80. канона светих апостола као и 2. канона Првог васељенског сабора, који су одредили да се световна лица не смеју на брзину постављати на епископске позиције.

ЗАСЕДАЊЕ СЕДМОГ ВАСЕЉЕНСКОГ САБОРА

Ипак, под покровитељством царице Ирине и патријарха Тарасија почеле су припреме за одржавање новог великог црквеног сабора. Позиви су разаслати на све стране, а међу осталима и римском папи Адријану. Најпре је било планирано да сабор почне у лето 786. године, али је због неких нереда у Цариграду одложен за јесен наредне године. Поред епископа, на сабор су дошли и представници оних патријараха који или нису желели или нису могли да се појаве на њему (попут папе Адријана али и патријараха Александрије, Антиохије и Јерусалима).

Поштоваоци икона су, као што смо раније споменули, основни аргумент за исправност иконосликарства и иконопоштовања изводили из чињенице Христовог оваплоћења, те су сагласно томе сматрали да они који не поштују Христову икону, односно Христа представљеног на икони заправо не верују у истину Божијег утеловљења (богооваплоћења):

„Главни аргумент ових апологета, који су они стално понављали, састоји се у томе да ако се Христос истински учовечио, онда је Он и изобразив, а његово изображење је достојно поклоњења; ко, пак, одбацује изобразивост Христа, а уједно и поштовање Његове иконе, тај одбацује и богооваплоћење, нападајући у докетизам или у друге христолошке јереси.“¹

Из тога разлога је на сабору у Никеји (односно Седмом васељенском сабору) посебно посвећена пажња потврђивању управо те истине (коју су, додуше, у потпуности заступали и противници икона), као и тврдњи да се поштовањем икона исказује поштовање прволиковима (дакле, не икони самој по себи већ особама које су на иконама представљене). Догмат који је био изгласан на овом Васељенском сабору гласио је овако:

„Ми одређујемо да се свете и часне иконе постављају ради поклоњења баш онако како се постављају изображења Часног и Животног Крста, биле оне начињене од боја, или коцкица мозаика, или од каквог другог материјала, само ако су направљене на одговарајући начин, биле оне у св. црквама Божијим, на свештеним сасудима или одежама, на зидовима или на дашчицама, или у домовима или поред путева, биле то иконе Господа Бога и Спаситеља нашег Исуса Христа, или Непорочне Владичице наше Свете Богородице, или часних Анђела и свих светих и праведних људи. Што

¹ С. Булгаков, Икона и иконопоштовање, стр. 13.

чешће уз помоћ икона они постају предмет нашег созерцања, то ће се они који гледају на те иконе више покретати на подражавање самих Оригинал-ла, задобијаће више љубави према њима и добијати већи подстицај да их целивају, да им одају поштовање и поклоњење, но никако не и истинско служење, које по вери нашој приличи једино Божанској природи. Они који гледају на ове иконе бивају подстакнути да им приносе тамјан и да пале свеће у њихову част, како се то чинило и у старини, јер част која се одаје икони (лику) односи се на њен Оригинал (прволик), и ко се поклања икони, поклања се ипостаси онога ко је на њој изображен“.¹

Ипак, било би изнад свега интересантно да детаљно размотримо аргументацију иконопоштовалаца и испитамо да ли су они и заиста однели догматско - богословску победу над иконоборством?! То да су однели победу на политичком плану – то је без сваке сумње, јер су историјске прилике биле на њиховој страни, утеловљене у двома царицама – Ирени и касније Теодори. Али, да ли су иконопоштоваоци заиста однели и богословску победу? Да ли је њихово тумачење исправности иконопоштовања заиста у свему у складу са Божијим вечним промислом и Његовом светом вољом? На ова питања потражићемо одговор на страницама које следе.

Догађаји након одржавања сабора

Најпре би било веома важно да истакнемо да је догмат о иконопошто-вању у Никеји потписао 307 присутних епископа², што значи да су одлуке цариградског сабора из 754. године, на коме је било присутно 348 епископа, обеснажене мањим црквеним сабором. Но, без обзира на то, политичке прилике су биле такве да су власт у византијском царству сада држали иконопоштоваоци. Стога је и победа била њихова. Барем у току наредне две и по деценије. Међутим, после смрти царице Ирине (802. године) као и њених наследника, царева Никифора I (802. - 811. г.) и Михаила Рангава (811. - 813. г.) на престо је дошао Лав V Јерменин, који је од патријарха Никифора³ тражио да поново уклони иконе из јавног црквеног живота. Пошто се Никифор успротивио, цар га је 815. године прогнао а на његово место поставио другог – Теодота Каситераса који се покорио жељама императора. Исте године одржан је и нови црквени сабор, на коме је поново осуђено иконопоштовање, и потврђени закључци из 754. године. Наследник Лава Јерменина, Михаило II (820. - 829. г.) био је нешто попустљивији и дозволио је приватно поштовање икона, али се његов син Теофил II (829. - 842. г.) определио за оштрији курс и поново прописао казне за иконопоштоваоце. Но, на крају се поновио сценарио из периода пола века раније. Након смрти Теофила II, власт је

1 Седам стубова премудрости, стр. 167.

2 Види у: Седам стубова премудрости, стр. 161.

3 Патријарх Никифор Исповедник, поштовалац икона, попут Тарасија његовог претходника из времена царице Ирине, на место цариградског патријарха изабран је „неканонски“, односно из редова лаика а не епископа. Тако дакле имамо ситуацију да су патријарси, заступници и браниоци икона, били у ствари изабрани у супротности са упозоравајућим одлукама ранијих васељенских сабора. (Види у: Општа црквена историја, том први, стр. 773.)

преузела његова жена Теодора (842. - 856. г.), уместо малолетног наследника Теофила III. Она је укинула борбу против икона и иконопоштовању поново подарила пуну слободу. Убрзо је смењен и цариградски патријарх Јован VII Леканомантис који је био противник икона, а на његово место постављен иконофил Методије. Многе епископске столице које су заузима-ли противници икона поново су упражњене, а на њихова места постављени иконопоштоваоци. Ускоро је, исте 842. године, сазван нови цариградски сабор на коме су потврђене одлуке никејског сабора из 787. год. и проглашена победа над непријатељима икона. Успомена на овај сабор обележава се као „Недеља Православља“ и то сваке године у првој седмици ускршњег поста.

Оно што би било још интересантно да се напомене, при самом крају овог историјског прегледа чињеница везаних за званично проглашење победе иконопоштовања, јесте да нису ни сви „удаљенији делови“ хришћанске Цркве у VIII и IX столећу одмах прихватили закључке никејског сабора из 787. године. Наиме, делови Цркве на Западу су након окончања никејског сабора, пошто су његови закључци тамо стигли преко папе Адријана, реаговали прилично негативно. Ево каква се реакција збила у Франачкој, када су њен владар и епископи сазнали за саборске одлуке:

„Закључци седмог васељенског сабора наиме дођу преко папе Адријана I. у рђаву преводу у Франачку Државу, и ту се не свидеше ни Карлу Великом, који је био увређен, што је васељенски сабор одржан без његова одобрења, **ни његовим епископима и богословима, којима су иконе до-тле важиле само као средства за поуку и као украси, а не и као предмети поштовања**, тако да је Карло Велики 790. под својим именом дао саставити супротспис, познат под називом *Quattuor libri Carolini*, Четири Карлове књиге, у ком се разлагало, да иконе не треба уклонити, али их не треба ни поштовати, јер поштовање приличи само крсту, светим сасудима, Јеванђељу и реликвијама. **И франачки епископат се на синоду у Франкфурту 794. изјаснио против закључака седмог васељенског сабора**, устајући против иконоклазма, али и поштовања икона... (...) Папа Адријан I. је покушао додуше, да одврати Франке од њихова мишљења, али и поред тога противљење закључцима седмог васељенског сабора одржало се још и у 1. половини IX столећа, и за време Луја Побожног (814. – 840.) **сабор у Паризу 825. изјаснио се опет против поштовања икона.**“¹

Све у свему, иконопоштовање је у традиционалном хришћанству Истока и Запада званично утврђено на саборима у VIII и IX столећу, а његова догматика наставила да се развија и добија нове занимљиве моменте. У следећем делу овога поглавља упознаћемо се са квалитетом одбране иконопоштовања коју су заступали св. Теодор Студит и патријарх Никифор Исповедник. Упознаћемо се са њиховим неуспехом да се супротставе теолошким ставовима противника икона, као и са неким новим учењима која су настала вековима након одржавања Седмог васељенског сабора. Уверићемо се да су ова православна учења чак, што је парадоксално само по себи, супротс-

¹ Општа црквена историја, том први, стр. 770-771. Нагласак мој.

тављена идејама и ставовима које су заступали браниоци икона из времена пре и после поменутог сабора.

Неуспела одбрана учења о иконама током бурног периода VIII и IX столећа

Већ раније смо се упознали са изјавама појединих православних богослова да је теолошка промишљеност противника икона у периоду око Седмог васељенског сабора била на веома високом нивоу – те да су се поштоваоци икона једва сналазили приликом дебатована са њима. Основна примедба иконобораца, када се радило о Христовој икони, била је неописивост Његовог божанства материјалним елементима. Једноставније речено, изражавање Христа на икони (слици) у виду човека била би много природнија људима који не верују у Његово божанство – те га у складу са тиме сматрају само обичном земаљском особом. Но, сматрали су учени епископи – противници икона, ако неко већ верује у божанство Христово, онда нипошто не би смео да његову богочовечанску природу осликава и на тај начин је представља у обличју (телесним очима видљивог) људског тела. Ево како је гласио основни аргумент иконобораца, на који ни најумнији богослови иконопоштовања нису – ни после више деценија промишљања – могли смислено да одговоре:

„Основни аргумент иконобораца, који раскрива апорију иконопоштовања, може се приказати у облику следеће схеме:

А) Теолошки аргумент: без-образност божанства, а тиме и Његова неописивост и невидљивост. „Бога нико није видео никад“ (Јован 1, 18). По (свом) Божанству Христос нема лика – велика премиса – *gr. maior*.

Б) Христолошки аргумент: при нераздељености и несливености природа у Христу (Халкидонски догмат), изражавање плоти Његове ни у ком смислу се не појављује заједно са тим као изражавање његовог Божанства и стога није икона Христова – мала премиса – *gr. minor*.

Закључак: Икона Христа садржи троструку теолошко – тринитарно – христолошку јерес (изобразивост неизобразивог Бога, учетворење Св. Тројице и негирање Халкидонског догмата.¹

Православни аутор Сергиј Булгаков детаљно разматрајући проблематику која је тема овог поглавља и сам је признао да су аргументи иконопоштовалаца били веома слаби – те да су заправо потврђивали основне тврдње иконобораца. Са друге стране, неки апологети попут Јована Дамаскина су се толико упетљавали у клопку сопственог богословског промишљања – да су на крају долазили до тврђења нечега што ни сами нису могли најбоље да објасне. Но кренимо редом. На овом месту цитираћу неколико навода из књиге малочас поменутог познатог православног богослова из прве половине XX века, у коме ћемо лако моћи да препознамо његово признање о потпуној победи иконоборачких аргумената:

¹ С. Булгаков, Икона и иконопоштовање, стр. 16-17.

„Браниоци иконопоштовања фактички су пошли другим путем: они желе да превладају апорију, тако рећи, не споља, већ изнутра, прихватајући велику премису као самоочигледну, али покушавајући да избегну малу. *Погледајмо у којој мери им је ово успело.*

Пре свега, што се тиче VII васељенског сабора, где се овај задатак извршава у приговорима тезама иконобораца, које је читао ђакон Епифаније, али које припадају духовном вођи сабора, самом патријарху Тарасију, ***мора се рећи да им то уопште није успело.*** (...) Зато није чудно да и након VII васељенског сабора богословски посао догматичке одбране иконопоштовања, који је започео св. Јован Дамаскин, мора да се продужи као и пре, ***јер је тамо основни догматички аргумент иконобораца остао неповергнут*** и чак није био истински саслушан. Шта ми налазимо код ових потоњих бранилаца иконопоштовања – код преподобног Теодора Студита и св. патријарха Никифора? (...) Почнимо од преподобног Теодора Студита (759 - 826), великог исповедника иконопоштовања. Он је написао три оповргавања иконобораца, седам глава против њих, низ писама догматичког садржаја и остало. *Какав одговор налазимо код њега на главни аргумент иконобораца, који се састоји у указивању на неизобразивост суштства Божијег и неразделивост од њега у Христа изобразивог суштства човечанског? Зачуђујуће је што ми не само да код преподобног Теодора не сусрећемо оповргавање овог аргумента, већ налазимо потпуно признавање обеју његових премиса.* (...) Ако упоредимо ово богословље преподобног Теодора Студита са већ познатим нам учењем противника иконопоштовања, онда ћемо се без тешкоћа уверити да оно не помера питања ни корака напред ***и у суштини остаје на догматичкој позицији иконобораца...*** (...) Велики борац за иконе и исповедник иконопоштовања, преподобни Теодор служио је иконопоштовању својим животом, подвигом вере, али ни он ***није превладао богословске аргументе иконобораца,*** и то питање је остало да виси у ваздуху. (...) Не стоји другачије ствар ни у вези са другим борцем за иконопоштовање, који је наступио после VII васељенског сабора, наиме, св. патријархом Никифором. У општем, код њега не налазимо нове моменте у развијању спора. Он исто тако тврди неописивост Божанства при изобразивости људске природе. (...) Уопште, ово питање код њега остаје у оном истом положају као и код преподобног Теодора Студита.¹

Дакле, као што смо могли да уочимо из управо прочитаних навода, Теодор Студит и патријарх Никифор, као и остали мање значајни браниоци икона потврђивали су ставове епископа – иконобораца, који су тврдили да је Христос на икони по божанству неизобразив, те да је изобразива само његова човечанска природа. Ипак, пола века раније Јован Дамаскин је у оквиру своје апологије инсистирао на нечему чега се, очигледно, његови каснији саборци нису сећали нити придржавали. Он је, наиме, тврдио да и „тело Бога јесте Бог“², настојећи да на овај начин оправда сачињавање и

1 Наведено дело, стр. 17-23. Нагласци су моји.

2 Исто, стр. 24.

поклоњење пред иконом Исуса Христа – на којој је представљен само његов људски лик. Са друге стране, Дамаскин је покушавао да оправда иконопоштовање и објашњењем да су нама „слабим и неразумним“ људским бићима потребни ликови пред којима би се поклањали – из разлога што не можемо да схватимо нити да у потпуности спознамо сву дубину несазнатљивог божанског бића. Након што наводи и овај Дамаскинов аргумент, Булгаков признаје да и он има многе мањкавости – па чак и дотле да више иде у корист противницима него поштоваоцима икона. На крају, пошто је сумирао резултате одбране икона у време Седмог васељенског сабора, као и непосредно пре и после њега, Булгаков је, иако невољно, морао да саопшти:

„Долазимо до општег закључка, да **браниоци иконопоштовања нису однели богословску победу над својим противницима.**“¹

Међутим, уколико је већ истина да су теолошки аргументи иконопоштотвалаца били толико слаби како их је Булгаков представио, како се онда десило да се иконопоштовање одржало све до данашњег дана? Какви су још узроци, сем у оно време политичких, допринели да оно ипак остане прихваћено у источном и западном традиционалном хришћанству?

У наредном делу овог поглавља позабавићемо се детаљније овим питањем.

ПОГРЕШНО ТУМАЧЕЊЕ СВЕТОГ ПИСМА, ЦРКВЕНО ПРЕДАЊЕ И НЕЗНАБОЖАЧКА ФИЛОЗОФИЈА КАО КАМЕН ТЕМЕЉАЦ ИКОНОСЛИКАРСТВА И ИКОНОПОШТОВАЊА

На почетку ове целине, у којој ћемо прецизније испитати остале аргументе у корист иконопоштовања употребљене на Седмом васељенском сабору, најпре ћемо се упознати са специфичностима православног тумачења светописамских забрана изграђивања религиозних ликова и њиховог поштовања. Иако смо се, додуше, са тумачењима у овом смислу упознали још и раније, у посебном поглављу о иконама, пожељно је да то поново овде нагласимо због изузетне важности питања које проучавамо. Након што будемо сачинили поменути преглед и на њега дамо библијски одговор, позабавићемо се и покушајем разликовања поклоњења пред иконама од онога које се указује божанском бићу, јер он представља један од главних аргумената православних у корист иконопоштовања.

Погрешно тумачење Светог писма

Веома јасно учење Светог писма Старог завета у односу на забране сачињавања било каквих религиозних ликова ради њиховог поштовања и поклоњења, било је саопштено Божијем народу на следећи начин:

„**Не гради себи лика резана нити какве слике** од онога што је горе на небу, или доље на земљи, или у води испод земље. Немој им се клањати

¹ Исто, стр. 25. Нагласак мој.

нити им служити, јер сам ја Господ Бог твој, Бог ревнитељ, који походим гријехе отачке на синовима до трећег и до четвртога кољена, онијех који мрзе на мене; А чиним милост на тисућама онијех који ме љубе и чувају заповијести моје.“¹

„Само пази на се и добро чувај душу своју, да не заборавиш онијех ствари које су видјеле очи твоје, и да не изиду из срца твојега докле си год жив, него да их обзнаниш синовима својим и синовима синова својих. Онај дан када стајасте пред Господом Богом својим код Хорива, кад ми Господ рече: сабери ми народ да им кажем речи своје, којима ће се научити да ме се боје док су живи на земљи, и да науче томе и синове своје; Кад приступисте и стајасте под гором, а гора огњем гораше до самога неба и бјеше на њој тама и облак и мрак; И проговори Господ к вама исред огња; *глас од ријечи чусте, али осим гласа лика не видјесте*; (...) Зато чувајте добро душе своје; **јер не видјесте никакога лика** у онај дан кад вам говори Господ на Хориву исред огња; **Да се не бисте покварили и начинили себи лик резан или како год слику** од човјека или од жене...“²

Према управо наведеним Божијим заповестима предатих Његовом слузи Мојсију, јасно произилазе забране сачињавања Божијег лика на видљив начин, као и визуелног представљања других небеских бића (анђела) или пак земаљских људи, а све у вези спречавања идолатрије – поклоњења материјалним предметима, какво је у то време било веома раширено међу многобошцима. Дакле, уколико пажљиво проучимо Божије заповести које сам малочас навео – оне се односе пре свега на забрану видљивог изображења (у било ком виду или облику) невидљивог Бога Створитеља. Међутим, теолози иконофили у време Седмог васељенског сабора, као и модерни православни богослови, препознајући себе као преступнике, прогласили су привременим заповести за које је Бог стриктно наредио да их се морају сећати припадници свих наредних генерација. Ево како гласи оправдање оваквог изнад свега небиблијског става:

„Слично је са старозаветним забранама иконописа, где се превиђа **чињеница да су ове забране**, као и многе друге у Старом Завету **привременог значења**, управљене на чување Јевреја од поклоњења лажним боговима, кумирима, **а да не важе за хришћане који су Христовим искупљењем ослобођени идолатрије**. Штавише, икона као видљив лик присуства Божјег има и чисто формалне услове у Старом Завету, јер приликом прављења ковчега Завета Бог је наредио Мојсију да наслика херувиме у њему. (II Мојс. 25, 10; V Мојс. 10, 1-5; IV Мојс. 10, 34).“³

Сматрајући да су овим „тумачењем“ успели да превазиђу старозаветне забране, оци Седмог васељенског сабора (иконифили) су легализовали употребу светих икона и установили начин њиховог поштовања – називајући

1 Друга књига Мојсијева 20:4-6. Нагласак мој.

2 Пета књига Мојсијева 4:9-12, 15-16. Нагласак мој.

3 Божидар Мијач, Икона света слика, стр. 68-69. Нагласак мој.

поклоњење пред њима „поштованим поклоњењем“ (проскунесис), а не „служењем“ (латреиа) – које припада једино и само Богу.¹

Задржаћемо се мало на овом разликовању појмова „проскунесис“ и „латреиа“. Шта о „поштованим поклоњењима“ пред иконама Бога и Христа, као и Богородице и светитеља налазимо написано у Светом писму? Наравно, подразумева се да је одговор једноставан – ништа! То свакако из разлога што у библијским временима (старозаветном али и за време писања Новог завета) нису постојале ни иконе а ни поклоњења пред њима. Међутим, да ли су библијске личности, конкретно новозаветне – попут Христових апостола и осталих угледних Божијих слугу, дозвољавали да се пред њима људи клањају за време њихове земаљске службе? Да ли је у Новом завету описан макар и један случај „поштованог поклоњења“ пред анђеоским бићима које су они прихватили и благословили? Пошто већ знамо да православни верници одају поштовање (проскунесис) пред иконама апостола, светитеља и анђела (св. арх. Михаила и других), требало би у Светом писму потражити божанску потврду овакве праксе. И заиста! На најмање два места у Новом завету описани су случајеви поклоњења пред светим људима и анђелима – и то у моментима када су особе, које су им изражавале ту врсту поштовања, биле потпуно свесне да се клањају створеним бићима а не Богу. Дакле, ту је у правом смислу речи био у питању „проскунесис“ односно поштовано поклоњење пред светим Божијим слугама, а не „латреиа“ – служење и поклоњење као пред јединим правим Богом. Нека нам и сами текстови Божије Речи посведоче о томе на који начин Он гледа на „проскунесис“ пред Његовим слугама:

„И док је Петар још размишљао о виђењу, рече му Дух: види, три човека те траже; него устани, сиђи и иди с њима ништа не премишљајући, јер сам их ја послао. Тада Петар сиђе људима и рече: ево, ја сам кога тражите; због чега сте дошли? А они рекоше: капетан Корнилије, праведан и богобојазан човек, за кога сведочи сав јудејски народ, упућен је од једног светог анђела да те позове у свој дом и да чује шта ћеш му рећи. Тада их позва унутра и угости. А сутрадан уста и оде с њима, и неки од браће из Јопе одоше с њим. Сутрадан пак уђе у Кесарију. А Корнилије их је очекивао, сазвавши своју родбину и присне пријатеље. *Када пак Петар уђе у кућу, Корнилије му пође у сусрет, паде пред његове ноге и поклони се. Тада га Петар подиже говорећи: устани; и ја сам само човек.*“²

„И чух нешто као глас многог народа и као шум многих вода и као грмљавину јаких громава, како говоре: алилуја, јер се зацари Господ Бог наш, Сведржитељ. (...) И рече ми: напиши: блажени су они који су позвани на гозбу Јагњетову. Рече ми још: ове речи су истините речи Божије. **И падох пред његове ноге да му се поклоним.** И рече ми: **пази, не чини то, ја сам саслужитељ твој и твоје браће која имају сведочанство Исусово. Поклони се Богу.**“³

¹ Види у: С. Булгаков, Икона и иконопоштовање, стр. 5-6.

² Дела апостолска 10:19-26. Нагласак мој.

³ Откривење Јованово 19:6, 9-10. Нагласак мој.

„И рече ми: ове су речи верне и истините, и Господ, Бог пророчких духо-ва посла свога **анђела** да покаже својим служитeljима шта има да се збуди ускоро. И види, долазим убрзо. Блажен је онај који држи пророчке речи ове књиге. **И ја, Јован**, чух и видех ово, и кад чух и видех, **падох да се поклоним пред ногама анђела** који ми показа ово. И рече ми: **пази, не чини то**; ја сам саслужитељ твој, и браће твоје, и пророка, и свих који држе речи ове књиге; **Богу се поклони**.“¹

Као што смо из библијских текстова могли да учимо, апостол Петар и небески анђеоло су јасно ставили до знања њиховим „поклоницима“ ко заиста јесте једини достојан поклоњења. И, још једанпут - да буде потпуно јасно! Овде се уопште није радило о „латреиа“ – поклоњењу односно „служењу“ (богослужењу). Капетан Корнилије је, као побожан човек био потпуно свестан да у његову кућу улази обичан земаљски човек Симон Петар. Ипак, сматрајући га посебно блаженим и светим, пошто је био удостојен да лично упозна Спаситеља Исуса и постане његов апостол, Корнилије му се поклонио као уваженом и узвишеном светитељу. Међутим, Петров одговор је био више него јасан. Исти одговор је добио и апостол Јован Богослов, и то не једном него двапут, када је пун усхићења због великог виђења које му је било објављено, пао пред ноге анђела да му се поклони. Јован је, притом, био потпуно свестан да се овде ради о анђелу – а не о Богу. То је и сам потврдио речима: „И ја, Јован, чух и видех ово, и кад чух и видех, **падох да се поклоним пред ногама анђела** који ми показа ово...“. Дакле, Јован је знао да је пред њим био анђеоло, и нипошто није намеравао да му се поклони и служи као Богу (латреиа), - већ само да му искаже „поштовано поклоњење“ (проскунесис). Међутим, као што уочавамо, свети Божији људи, као и анђеоло, потврдили су да они, као створена бића (па макар како узвишену службу обављали пред Богом), нису достојни да приме било каква поклоњења (проскунесис) од стране осталих Господњих служитеља. Оно на шта су апостол Петар и анђеоло упутили своје „поштоватеље и поклонице“ јесте у потпуности у складу са науком Господа Исуса Христа који је рекао:

„Клањај се Господу, Богу своме, и њему јединоме служи.“²

Пошто се већ показало истинитим оно што смо управо утврдили, а то је да апостоли ни реално, за време свога живота, нису прихватили никаква поклоњења, нити су то чинили (нити пак чине) небески анђеоло, онда је много апсурдније називати богоугодном и правоверном праксом „поклоничко поштовање“ истих тих личности на њиховим ликовним изображењима – иконама. Уосталом, потпуно у складу са Божијим заповестима и Христовим учењем, које је налагало веровање да је „Бог дух и који му се моле треба да се моле у Духу и истини“³, првовековна Црква је одбацила могућност ико-носликања и иконопоштовања. Ова пракса јој је била потпуно страна, што признају и православни аутори⁴.

1 Откривење Јованово 22:6-9. Нагласак мој.

2 Еванђеље по Матеју 4:10; упореди са: 5. књ. Мојсијева 6:13; 10:20.

3 Еванђеље по Јовану 4:24.

4 Види раније цитирани навод Сергија Булгакова из дела „Икона и иконопоштовање“ са стр. 10,

Казивање црквеног предања

Будући да у расправи са иконоборцима нису могли да однесу богословску победу, оци Седмог васељенског сабора су се послужили, до модерних времена опробаним, методом позивања на црквено предање као и различита чудесна знамења која су потврђивала „богонадахнутост“ одређене њихове праксе. Наиме, на заседањима овог никејског сабора биле су прочитане посланице папе Адријана, које је овај био упутио императору и цариградском патријарху. Православни аутор овако коментарише резултате слушања папиних посланица од стране саборских отаца:

„Ове посланице пред нама откривају завесу **са најдубље апостолске старине** и објашњавају како је у то време св. Црква гледала на иконе. Након читања обе ове посланице, папини представници су хтели да знају да ли су патријарси и сви чланови сабора сагласни са њима. Тарасије је одговорио да он прихвата све што је папа написао.

„Овоме ваља следовати, - рекао је он – а противречити њему (папи), значи поступати неразумно. И ми сами, на основу Светог Писма, закључака и доказа, **истраживши истину и спознавши је на основу учења отаца**, тврдо и непоколебиво, **сагласно древном предању светих отаца**, исповедали смо и исповедаћемо живописане иконе, клањајући им се са ватреном љубављу, јер оне представљају Господа Бога и непорочну Владичицу нашу Свету Богородицу, св. апостоле и све свете, али поклоњење и веру одаваћемо само Једном Истинитом Богу“.

„Читав свети сабор овако учи“ – разлегао се одговор на његове речи, од стране свих чланова сабора.¹

У поглављу „Поштовање светих икона“, као и раније у овом, доказали смо на основу проверених историјских података да је, у претходном цитату помињана „**древна апостолска старина**“ могла бити евентуално IV век нове ере па на даље, те да се нипошто није могла односити на прва два века хришћанске ере. Ипак, у читавом наводу који говори о заступницима иконопоштовања из VIII столећа, а у коме они истичу своје ставове у односу на иконе, уочава се њихово уверење да је поклоњење пред иконама Цркви предато од самих апостола. Међутим, у Светом писму Новог завета ми такву праксу не само да уопште не срећемо, већ би се такав вид богослужења у потпуности косио са духом и словом Божије Речи – онако како смо то много пута до сада истакли.

Али, ово није био крај доказног поступка у корист иконопоштовања којег су на Седмом васељенском сабору извели на њему окупљени иконофили. Уследило је навођење примера чудотворења од стране светих моштију и светих икона, да би, у недостатку теолошке аргументације, и ови чиниоци донели додатну тежину њиховим ставовима:

„На почетку следећег заседања по савету патријарха Тарасија било је одлучено да се испитају сва места из Светог Писма, из светоотачких дела и **из**

¹ у поглављу „Поштовање светих икона“.

¹ Седам стубова премудрости, стр. 162-163. Нагласак мој.

житија светих која могу да послуже **као основ за утврђивање догмата** иконопоштовања. Међу овим последњим, **било је много повести о чудесима** која су произашла од светих икона и моштију. Ево неких од њих:

У опису мучеништва св. Анастасија Персијанца (умро 628. године нове ере; прим. И. С.) каже се да је приликом преноса његових моштију у Кесарију Палестинску, када је народ са свих страна похрлио да га сретне, једна жена, по имену Арета, пала у сумњу и рекла:

„Ја се не поклањам моштима које су донете из Персије“.

Кроз неколико дана св. мученик се јавио Арети у сну и упитао је:

„Ти страдаш од болести у бедрима?“

Арета није ни стигла да му одговори да је здрава, кад је одједном осетила да се заиста разболела. Дуго се она мучила у својој болести, да би потом, осетивши краткотрајно олакшање, почела да размишља о томе због чега је њу постигла таква болест. У размишљању је провела четири дана. Ујутро петог дана поново јој се јави свети мученик и каже:

„Иди у Тетрапил. Помоли се светом Анастасију и бићеш здрава“.

Када су је донели на указано место и када је видела икону св. мученика, гласно је објавила:

„То је уистину онај кога сам видела у сну“.

Бацивши се на под дуго је плакала сузама покајања и уморно потпуно здрава.

Пошто је на сабору прочитана повест о овом чуду, папини изасланици су изјавили да се поменути икона св. Анастасија с часном главом његовом налази у једном манастиру у Риму, а епископ Тавроменијски Јован додао је њиховој изјави да он зна једну жену са Сицилије, која је дошавши у Рим добила исцељење од иконе овог св. мученика.

Затим је Петар, епископ Никомидијски, саопштио о чуду које се у Бериту догодило од иконе Господње, док је из Евагрија наведена повест о чуду које је произашло од Нерукотвореног Образа Спаситељевог у Едеси. Чудо се састојало у следећем:

Једном је Едесу опседао Хозроје, персијски цар. Са огромних насипа који су по његовој потреби подигнути, војници су преко зидина стрелама гађали житеље града. Едешани су одлучили да поткопају насипе и да их спале. Али ватра коју су палили у поткопима сваки пут се гасила услед недостатка ваздуха. Тад су они узели Нерукотворени Образ, донели га у поткоп, окропили водом, и капима које су се по њему ухватиле попрскали слаби огањ, тако да су наслагана дрва букнула необичним пламеном. Претворивши их у угаљ, пламен је прешао на горња дрва и брзо уништио све грађевине Хозројево.

Код читања ове повести, чтец велике Константинопољске цркве је саопштио:

„Ја, недостојни слуга, када сам ишао у Сирију са царским апокрисијарима, био сам у Едеси и видео овај Нерукотворени образ; верни га поштују и клањају му се.“

На следећим заседањима сабора **прочитани су и многи други изводи из светоотачких дела, слични овима који су изведени**. Кад су се оци сабора, како се изразио патријарх Тарасије, „заситили светоотачких сведочанстава“, на сред сабрања изнесена је једна врло цењена икона и пред њом су сви присутни оци¹, целивајући је, изговорили двадесет две кратке изреке, сваку понављајући по три пута. У тим изрекама биле су осуђене и предате проклетству све главне иконоборачке поставке.²

Као што стоји и на самом почетку управо цитираног навода, услед недостатка библијске аргументације, оци Седмог васељенског сабора потражили су и нашли у *Житијима светих* основ за утврђивање догмата иконопоштовања. А шта су заправо Житија светих и какво је историјско утемељење различитих чудеса која су приписивана многобројним светитељима, већ смо обрадили у посебним поглављима раније у овој књизи, тако да сада није потребно да о томе опширније говоримо.

Снажан утицај незнабожачке филозофије на установљавање доктрине о иконопоштовању

О значајном утицају незнабоштва, како религиозног тако и филозофског на постанак иконопоштовања до сада смо већ доста говорили. Наредних неколико реченица ће само сажети и потврдити оно што је раније речено. Наиме, претпоследња реченица догмата о иконопоштовању донетог на Седмом васељенском сабору гласи овако:

„Они који гледају на ове иконе бивају подстакнути да им приносе тамјан и да пале свеће у њихову част, **како се то чинило и у старини**, јер част која се одаје икони (лику) односи се на њен Оригинал (прволик), и ко се поклања икони, поклања се ипостаси онога ко је на њој изображен.“³

Већ смо раније, у поглављу „Поштовање светих икона“ навели податак којег је изнео Ernst Benz, о томе да се овакво учење иконофила које смо уочили и у претходном цитату – заснива на неоплатонистичком мишљењу о слици. Текстове који то потврђују навео сам и у овом поглављу нешто раније. Са друге стране, позивање на старину у односу на кађење и паљење свећа пред иконама, према ранијим исказима Јевсевија Поповића, представља копирање праксе древних пагана – који су то исто чинили пред иконама својих божанстава.

Да бисмо, на самом крају овог поглавља, тему о иконопоштовању осветлили у потпуности, и још једанпут снажно одбранили став којег заступају еванђеоски хришћани у односу на погрешност изражавања ове православне праксе, наводимо још неке изјаве Георгија Флоровског. Оне ће нам, по ко

1 Управо овај навод, да су „сви присутни оци“ целивали икону, доказује моју ранију тврдњу да на овом (такозваном) Седмом васељенском сабору нису учествовале обе стране у спору, већ да су били присутни само иконопоштоваоци од којих се није ни могло очекивати било шта друго већ да иконопоштовање прогласе богоугодном праксом.

2 Наведено дело, стр. 164-165. Нагласак мој.

3 Исто, стр. 167.

зна који пут, осветлити јасну библијску истину о томе да иконопоштовање какво вековима постоји у Источној (и Западној) цркви не одговора учењу Божије Речи већ да је утемељено на сасвим другачијим основама. Наиме, када говори о неоплатонисти Плотину, под чијим је утицајем своје хришћанско богословље развијао и блажени Августин, Флоровски истиче да је његово учење било основа за касније иконопоштоваоце:

„Сам Плотин је изнео следећу аналогију. Два човека живе у истој кући. Један од њих куди градитеља и његово дело јер је саграђено од бездушног камена и дрвета. Други хвали мудрост архитекте јер је здање тако вешто испланирано. За Плотина овај свет није зло, он је „слика“ или одраз вишњег света, можда и најбоља од свих слика. Па ипак, мора се тежити ка ономе што је иза свих слика, **мора се ићи од слике ка праузору**, од нижег ка вишем свету, што значи да **Плотин велича образац или праузор а не копију**.“¹

На самом крају, овај цењени православни теолог морао је да призна:

„**Обично се сви слажу да је теолошка одбрана св. Икона**, нарочито одбрана св. Теодора и пре њега св. Јована Дамаскина, **заснована на неоплатонистичким претпоставкама**. Читава концепција „праузора“ и „слике“ (која упућује на нижи ниво) била је **платонистичка**. У целини узето, ово гледиште је исправно. (...) У овом тренутку не тиче нас се учење иконофила. Дозволимо да је оно било платонистичко или барем проплатонистичко. (...) **Иконопоштоватељи су засигурно били платоничари**.“²

Општи закључак

У поглављу које је за нама, начинили смо скромни преглед историје традиционалног хришћанства у првих девет векова његовог постојања. Из њега смо могли да сазнамо кроз каква је бурна времена пролазила Црква у прва три столећа – за време владавине паганских римских цара. Такође, увидели смо начин развоја и дефинисања хришћанске теологије током даљег времена и упознали се са многим црквеним учитељима и светитељима. О овим последњим смо сазнали да (многи од њих) и нису били баш тако свети како би на први поглед, на основу величине њихових ореола на иконама, могло да нам се чини. Испитали смо и начине на које су се византијски владари мешали у богословске ствари у које се нису баш превише разумели и на тај начин битно утицали на доношење појединих одлука на саборима који су касније проглашени васељенским. Поједине доктрине, попут веровања о пресветој Богородици и иконопоштовању, а које се сматрају делом светог предања Цркве, само доказују да се на овим саборима нису дефинисала само позитивна, односно библијски утемељена учења (попут учења о божанству Христовом на Првом васељенском сабору у Nikeји 325. године), већ **придодавала** и она која се нису изворно подразумевала Христовим и

1 Г. Флоровски, Хришћанство и култура, стр. 100. Нагласак мој.

2 Наведено дело, стр. 99, 101. Нагласак мој.

апостолским учењем. Управо онако како је Господ Исус прорекао, што је више времена пролазило од Његовог вазнесења и смрти Његових првовековних пратилаца, хришћанство је присвајало све више учења и пракси које се нису могле библијски поткрепити.

Ипак, Православна црква сматра да су одлуке свих црквених сабора (касније прозваних Васељенским), богоугодне и правилне, те настоји да свој богослужбени живот и догматско учење управља у складу са њима. Овакво уверење у стопроцентну исправност одлука свих Васељенских сабора, почива на догми о непогрешивости Православне цркве, односно њеној немогућности да доноси погрешне и Богу противне одлуке на саборима свих својих епископа.

Ево шта о непогрешивости Православне цркве износи Архиепископ Аверкије:

„Седам Васељенских сабора су, после Еванђеља Христовог, основ и потврда наше Православно – Хришћанске Вере, **јер наша вера није само Апостолска**, она коју су проповедали Свети апостоли, ученици Самога Господа Исуса Христа, **него је и Отачка, пошто су је растумачили и објаснили Свети Оци**, као законити благодатни прејемници Светих Апостола. (...) Осим тога, у нашој Православној Цркви нема безбожног учења о нечијој личној непогрешивости, јер **непогрешивост припада само целокупној саборној свести Цркве као целине**, (свести) која је свој спољашњи израз налазила на Васељенским Саборима који су смело понављали апостолске речи произнесене у одлукама Првог Апостолског Сабора у Јерусалиму 51. године, прототипа за све будуће Саборе: јер угодно би Светоме Духу и нама (Дап. 15, 28).

Треба при томе подсетити да **никако није сваки сабор непогрешив**, него само онај који изражава и потврђује васељенску свест Цркве и кога цела Црква прихвата као васељенски.¹

Ипак, овај став о „условној непогрешивости“ православних сабора, о којој говори поменути архиепископ, треба појаснити. Наиме, током историје одржано је и мноштво мањих, такозваних помесних сабора. Православни сматрају да су се на некима од њих доносиле делимично или пак потпуно погрешне одлуке.² Они поштују само оне мање саборе чије се одлуке слажу са онима које су потврдили Васељенски сабори. Наравно, веома је тешко

1 Седам стубова премудрости, текст архиепископа Аверкија: „Значај Васељенских Сабора“, стр. 169. Нагласак мој.

2 Један од примера јесте и помесни сабор у Москви, одржан 1666. године, који је окупио око стотину православних епископа. Окупљени заједно, они су осудили иконичко осликавање лика Бога Оца, иако је оно већ вековима било присутно у пракси Источне цркве. Ево шта о овоме казује православни свештеник Божидар Мијач:

„Однос осталих иконографских категорија према Христу: анђела, Бога Оца и Светог Духа – јесте, сваке посебно, друкчији, али није иконографски мање битан. У новијој теологији иконе било је извесних отпора сликовном представљању неких од ових ликова. Чак је и један помесни црквени сабор, Московски 1666. г., **донео одлуку о забрани сликања иконе Бога Оца**, са аргументацијом да је Он личност неоваплотива, па према томе, и иконографски недокучива. **Ми се** (као, уосталом, и црква, нарочито црквена пракса) **не можемо сложити са таквом аргументацијом...**“. Икона света слика, стр. 96-97. Нагласак мој.

схватити како је то уопште могуће да су поједини помесни сабори донели погрешне закључке (односно оне које се противе учењу светих отаца) иако су њихови учесници били искључиво православни епископи – прејемници светодоховске благодатне силе која гарантује непогрешивост преношења једино истинитог апостолског и светоотачког учења?!? Зар у Православљу не постоји учење о апостолском прејемству, које гарантује незаблудивост науке православних епископа?¹

Али, ипак, како су православни дошли до учења о непогрешивости своје цркве? У ранијем разматрању установили смо, наиме, да су у прошлости одржани сабори од којих неки чак и многољуднији (са више окупљених епископа) него они који су проглашени Васељенским, а да су њихови закључци ипак били делимично или у потпуности одбачени! Неки од таквих сабора су, на пример, сабор у Ефесу из 449. године, или пак сабори које су одржали противници иконопоштовања у VIII и IX столећу. Разлог што ови сабори нису прихваћени као Васељенски је врло једноставан. Будући да победници увек „кроје историју“, одређене црквене струје које би након великих теолошких расправа, захваљујући личним симпатијама или одређеношћима византијских владара постајале доминантне у империји, једноставно су поништавале одлуке ранијих сабора противничких групација и проглашавале их „разбојничким“ или јеретичким. Оваквих примера је у историји Православне цркве било поприлично, а посебно у новије време између супротстављених синода и сабора расколничких православних цркава². Када су, дакле, из црквене историје изузели све оне саборе који им нису били по вољи, а њихове учеснике прогласили јеретицима (а међу њима и многе патријархе источних области – односно апостолских престола у Цариграду, Александрији, Антиохији и Јерусалиму), онда је сасвим логична последица тога била проглашење непогрешивости њихове верске традиције.

Са друге стране, треба истаћи и чињеницу да Васељенским саборима не само да никада није присуствовао укупан број епископа из тада постојеће хришћанске васељене, већ да је њихов број увек био далеко мањи од половине. Током нашег проучавања у овом поглављу уочили смо да су сви

1 Протојереј - ставрофор др Димитрије Станилоје овако казује у вези поменуте теме: „Апостолским прејемством епископата **јемчи се** целовито чување апостолске науке, не само, дакле, у њеном одређеном облику у Новом Завету, него и у њеном изричитом облику, звано *Свето Предање*. То се очувало апостолским прејемством примењеним и усменим обликом.“ Православна догматика III, стр. 105. Нагласак мој.

2 На пример, 21. јула / 3. августа 1983. године одржан је архијерејски сабор Руске заграничне цркве у Мансонвилу у Канади, у коме је осуђен екуменизам и модернизам православних цркава. Посебан нагласак је био у вези званичне Руске православне цркве (РПЦ - московске патријаршије) која је деценијама од стране Руске заграничне цркве (РЗЦ) сматрана безблагодатном тј. постојећом без поседовања апостолског прејемства - које је прекинуто још у време (и након) Октобарске револуције и патријарха Тихона. Ипак, након што се десио раскол у редовима РЗЦ, њен нови поглавар, митрополит Лавр, прогласио је сабор из 1983. године „разбојничким“ и заједно са својим архијерејима отпочео кораке ка уједињењу са московском патријаршијом. Ово уједињење РЗЦ и РПЦ се коначно и догодило средином 2007. године, али је и даље остао да постоји одељени део РЗЦ са новоуспостављеним светим синодом, који сматра московску патријаршију лажном црквом, којој су се прикључили отпадници и проклетни екуменисти из РЗЦ на челу са митрополитом Лавром. Види у: Јудин пољубац, стр. 193-200.

Васељенски сабори били одржани на Истоку, и да од стотина западних епископа на њима готово ни један од њих никада није учествовао. Са друге стране, и на Истоку су постојале не само стотине епископа које никада нису учествовале на Васељенским саборима, већ су неки огранци цркве били и потпуно необавештени о сазивању тако важних црквених сабрања¹. На пример, Јевсевије Поповић наводи да се у годинама након одржавања сабора у Халкидону, за правоверност његових одредби определило 1600 епископа а да је њих 500 било против, иако је у Халкидону на заседањима било свега њих 630. Заправо, и број од 630 је јако велики када говоримо о Васељенским саборима, јер их је на неким од њих било присутно и знатно мање. На пример, на саборима у Цариграду (На заседањима тзв. Другог, Петог и Шестог васељенског сабора): 381. године било је једва 150 епископа, 533. године се окупило њих 160, а 680. године укупно 170, што би значило да се од укупног броја епископа редовно окупуљало њих мање од 10%. На страну то што су византијски цареви, готово редовно, пре сазивања сабора, вршили масовна свргавања оних епископа који нису били по вољи њима и њиховим богословским партијама.

Сви ови разлози које сам управо навео, као и читав преглед историје Васељенских сабора којег смо начинили раније у овом поглављу, сведоче нам да је поменути период био испуњен догађајима који не одишу претераном светашћу и побожношћу његових учесника. Неоспорно је, додуше, то да су неке од одлука донесених на овим саборима заиста библијски прихватљиве и оправдане. Међутим, многе од њих су продукт каснијег развоја тзв. хришћанске мисли, на коју су битно утицали пагански религијски системи (обичаји и веровања), незнабожачка филозофија и остали елементи који немају готово никаквих додирних тачака са божанским светописамским откривењем.

Из тог разлога, још једанпут извлачимо закључак који нам се и сам по себи намеће – а то је чињеница да одлуке црквених сабора који су одржавани током историје нипошто не могу да носе ауторитет непогрешивости и савршенства. Једини ауторитет, односно мерило за правилност и богоугодност нашег вероисповедања било је и остаје искључиво Свето писмо Старог и Новог завета у његових 66 Духом Светим надахнутих књига, и ни један други. Једино Свето писмо представља доказано поуздани, непогрешиви и непротивречни извор божанске спасоносне поруке. Такве карактеристике не поседује нити један други, а поготово не неки земаљски духовни ауторитет. Зато, уопште нећемо погрешити уколико ваљаност одлука тзв. Васељенских сабора процењујемо на основу библијског учења, и на основу детаљног испитивања одбацимо као погрешне све оне које се и мало противе откривењу Божије Речи. Сам Господ је у Светом писму посведочио, а ми, верујући само Њему, са свом сигурношћу можемо да потврдимо:

„Суши се трава, цвијет опада, али ријеч Бога нашега остаје довијека.“
(Књига пророка Исаије 40:8).

¹ Дobar пример за то даје Јевсевије Поповић када наводи да епископи јерменске цркве нису били ни позвани на Четврти васељенски сабор у Халкидону 451. године, већ да су за његово одржавање сазнали тек када је уследио спор о признавању његових одлука. Види у: Општа црквена историја, том први, стр. 586.